

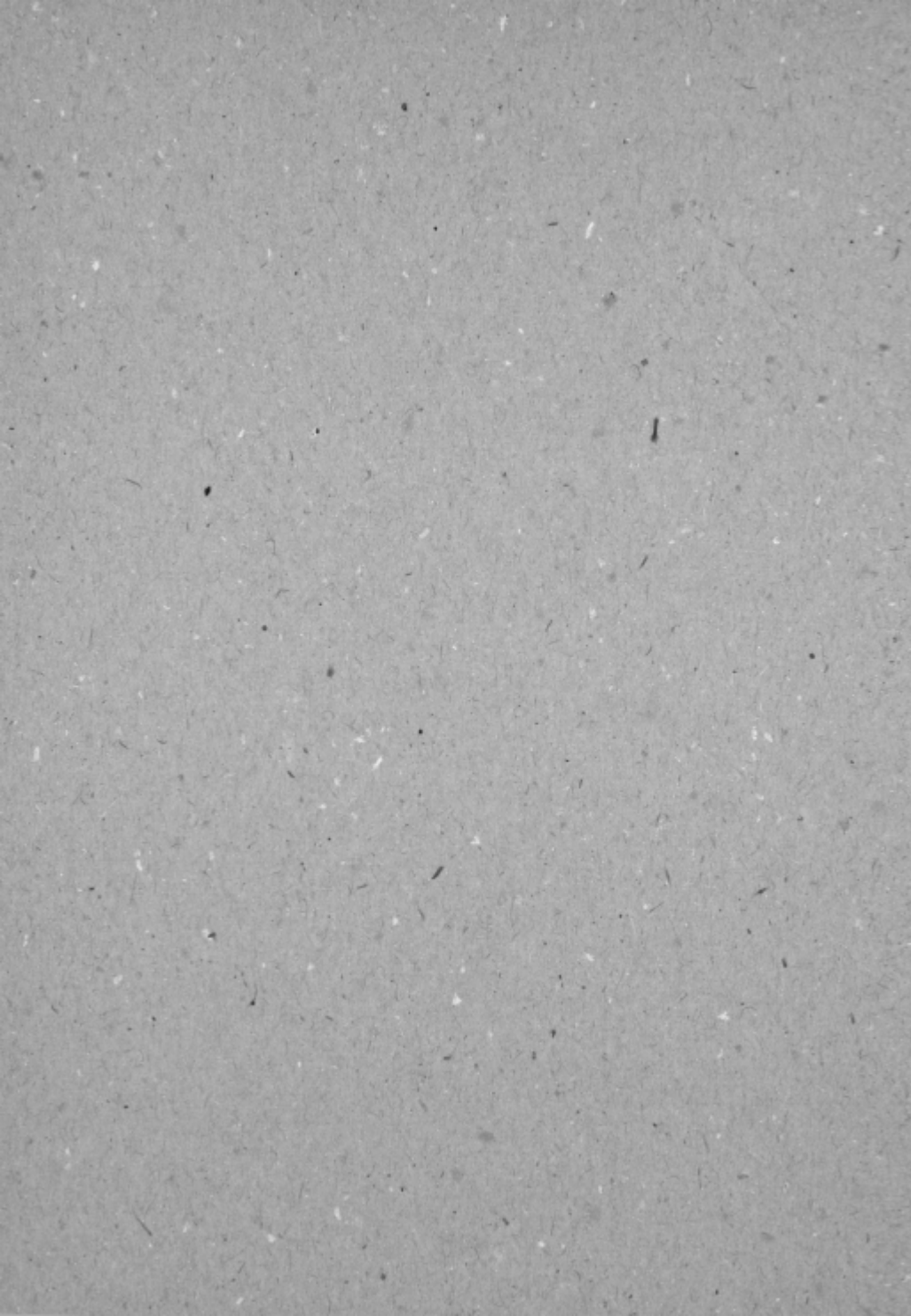
socialno delo

LETNIK XXIII — 1984

št. 3—4

časopis za teorijo in prakso

Leto 23 Ljubljana 1964

136	Urednik oddelka za knjige in revije, Ljubljana, Ljubljanska 3
162	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
192	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
224	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
238	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
262	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
268	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
282	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
288	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
292	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900
298	Knjižnica, Križevci 7, Ljubljana, Križevci 7, tel. 11-900

Izdajajo:

Skupnost socialnega varstva Slovenije
Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo
Zveza društev socialnih delavcev Slovenije
Višja šola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:

Zofka Stojanovič (predsednica), Nada Govc, Franc Hočevar,
Blaž Mesec, Maks Vezovnik

Uredniški odbor:

dr. Franci Brinc, Marija Cigale, Franc Hočevar,
Blaž Mesec, Jože Valenčič

Glavni in odgovorni urednik: Blaž Mesec

Lektorica: Marta Kocjan-Barle

Naslov uredništva: Ljubljana, Šaranovičeva 5
tel. 310-702 in 311-250

Naročnine in druge informacije:

Skupnost socialnega varstva Slovenije
Ljubljana, Kidričeva 5, tel. 217-900
tekoči račun: 50100-649-90051

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu
vsakega četrletja

Letna naročnina:

- za delovne organizacije	240 din
- za posameznike in društva	150 din
- za študente	80 din
- za tujino	360 din

Izvedba: Birografika BORI, Ljubljana

V S E B I N A

stran

ČLANKI

- Darko Maver
Uživanje drog in narkomanija v Sloveniji:
dosedanji razvoj in pogled v prihodnost 136
- Maja Vojnovič, Matjaž Hanžek, Vojka Žerovnik
Planiranje socialnega razvoja v OZD 162
- Vida Milošević
Možnosti za zagotavljanje ustreznih življenjskih
pogojev v starosti 192

POROČILA

- Mednarodne konference o socialnem razvoju,
Montreal, avgust 1984 224
- Ob četrtem kongresu socialnih delavcev
Jugoslavije

KNJIŽNA OCENA

- Thomas Gordan: Training večje učinkovitosti za
učitelje. Priredil: Janez Pečaj, Svetovalni
center Ljubljana 1983 (Blaž Mesec) 236

IZ TUJIH REVIJ

240

SEZNAM DEPLOMSKIH NALOG, KI JIH JE KNJIŽNICA VŠSD
PREJELA V LETU 1983

256

POVZETKI ČLANKOV

264

UŽIVANJE DROG IN NARKOMANIJA V SLOVENIJI:
DOSEDANJI RAZVOJ IN POGLED V PRIHODNOST

Darko Maver^x

1. Uvod

Zdi se, da v zadnjem času zanimanje za problematiko uživanja drog in narkomanijo pri nes upada, saj je tem vprašanjem namenjenih vse manj strokovnih člankov in publikacij, novic v dnevnem in periodičnem tisku pa tudi strokovnih posvetovanj in preprečevalnih prizadevanj. Smo v nekakšnem zatišju, ki lahko navede na misel, da smo problem uspešno rešili, ugotovili in povedali o njem vse, kar smo mogli, in da nadaljnje ukvarjanje z njim ni več potrebno. Vendar pa izkušnje kažejo, da je bila tudi v preteklosti toksikomanijam namenjena različna, včasih večja, drugič manjša pozornost strokovne in laične javnosti, ki ni bila vedno odvisna le od dejanske razširjenosti in nevarnosti pojava, temveč tudi od trenutne aktualnosti in angažiranosti posameznih dejavnikov za obravnavanje te tematike, zato prehitro sklepanje o situaciji, brez ustreznih empiričnih preverjanj, ni na mestu.¹

Ne glede na to, ali gre za resnično stagnacijo uživanja (zlasti prepovedanih) drog ali pa je problematika zaradi manjše aktualnosti prešla v ozadje družbenega zanimanja in prepustila svoje mesto drugim, trenutno bolj perečim

x Darko Maver, magister kazenskoprvnih znanosti, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 6100 Ljubljana.

1 Več o družbeni reakciji do uživanja drog glej: D. Maver: Pogledi nekaterih jugoslovanskih in tujih piscev na vprašanje uživanja drog in narkomanije. Anthropos, 1981, št.1.

vprašanjem, je treba pri načrtovanju dolgoročnega družbenega razvoja upoštevati tudi ta pojav ter njegov vpliv na življenje ljudi in celotno družbeno dogajanje. Uživanje drog in toksikomanije so namreč tako individualni kot družbeni pojav, ki ima svoje notranje zakonitosti in globlje družbene vzroke, zato je pričakovati, da se bodo spremembe v gospodarskem, socialnem, političnem in družbenem razvoju odrazile tudi na tem področju. Tako ni naključje, da smo na Inštitutu za kriminologijo v raziskavo "Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000", s katero smo se vključili v širši projekt "Dolgoročni razvoj Slovenije", zajeli tudi vprašanje toksikomanij.²

Čeprav je uživanje alkohola (in zasvojenost z njim) v marsičem (zlasti še glede etiologije) podobno uživanju drugih drog, smo pri napovedovanju razvoja vendarle ločeno obravnavali "alkoholomanije" in "ostale toksikomanije", predvsem zaradi različnih družbenih pogledov na obe vrsti drog in različnih ukrepov za preprečevanje in zatiranje. Pri tem smo izhajali iz prepričanja, da je odklonsko samo tisto uživanje drog (dovoljenih ali prepovedanih), ki je škodljivo in ki ga lahko označimo za "toksikomanijo".³

- 2) Pri raziskavi so sodelovali: K. Vodopivec (vodja projekta), L. Bavcon, F. Brinc, P. Kobe, D. Maver, J. Pečar in A. Šelih. Problematiko toksikomanij sva obdelala F. Brinc (alkoholomanije) in podpisani (narkomanije).
- 3) Odločili smo se za naslednjo definicijo: "Toksikoman je oseba, ki je z dolgotrajnim in prekomernim uživanjem droge postala odvisna od droge (psihično, fizično ali oboje) in so se pri njej zaradi tega razvile zdravstvene (psihične in fizične) okvare in socialne težave, ki jih je mogoče diagnosticirati s klasičnimi medicinskimi in socialnimi postopki. Navedeni simptomi morajo biti prisotni in ni dovolj, da jih samo domnevamo in na temelju anamnestičnih podatkov o prekomernem uživanju droge sklepamo, da bolnik bojuje od toksikomanije." Brinc F., Maver D.: Toksikomanije, s.

Ker pa je za oceno razvoja toksikomanij v prihodnosti treba upoštevati tudi vse tiste osebe, ki drogo tudi občasno uživajo (iz njih namreč izhajajo kasnejši zasvojeneci), ter količno in vrsto dostopnih drog na tržišču (do določene stopnje zasičenosti trga bo z naraščanjem količine razpoložljivih drog naraščalo tudi število uživalcev), smo v raziskavo vključili tudi te podatke.

Kot osnovo za napovedovanje smo uporabili podatke o dosežanem razvoju uživanja drog in narkomanij v Sloveniji, dejavnike, ki po mnenju strokovnjakov vplivajo na oblike in razširjenost obeh pojavov, alternativne možnosti razvoja naše republike do leta 2000 ter nekatere druge okoliščine, ki lahko pospešijo ali zavirajo uživanje drog in zasvojenost z njimi. V pričujočem prispevku bomo skušali na kratko prikazati glavne ugotovitve raziskave in nekatere težave, s katerimi smo se soočali pri napovedovanju.

2. Dosedanji razvoj uživanja drog in narkomanij

Za ocenjevanje razvoja uživanja drog in narkomanij je mogoče uporabiti naslednje vrste podatkov:

- statistične podatke o številu kaznivih dejanj in prekrškov v zvezi z drogami, ki se nanašajo na domače tržišče (ne gre za tranzit);
- statistične podatke o številu zdravljenih toksikomanov;
- podatke organov za notranje zadeve o številu oseb, ki so bile v stiku z drogami, ter oceno o količini dostopne droge;
- anonimno anketiranje prebivalstva (zlasti mladine) o tem, ali uživajo droge, kako ocenjujejo razširjenost raznih vrst drog in kakšno je njihovo stališče do drog;

- podatke o posledicah uživanja drog (smrtni primeri, zastrupitve, samomori ipd.).

Omenjene vires podatkov smo skušali uporabiti tudi v naši raziskavi, vendar smo takoj naleteli na določene težave in omejitve. Številna dejanja v zvezi z drogami so namreč skrivna (temno polje je pri tej vrsti kriminalitete zelo veliko), zato je število prijetih in obrečevalnih storilcev bolj pokazatelj dejavnosti in uspešnosti organov odkrivanja in pregona kot pa dejanske razširjenosti pojava. Tudi ocene o številu potencialnih uživalcev niso zanesljive in ne dajejo popolne predstave o dejanskem stanju. Le nekoliko boljše je stanje pri ugotavljanju števila zasvojenih uživalcev drog. V Sloveniji ne obstaja neka enotna evidenca zdravljenih toksikomanov, zato nekaterih podatkov ni mogoče dobiti ali pa so nezanesljivi. Na razpolago so predvsem statistični podatki o hospitalno zdravljenih toksikomanih, ti pa ne predstavljajo dejanskosti, saj se mnogo toksikomanov ne zdravi, ali pa so se zdravili ambulantno in torej niso zajeti v evidenco. Kljub temu smo na podlagi dobljenih podatkov lahko nakazali razvoj in stanje uživanja drog in toksikomanij pri nas, ne da bi si delali utvare, da so zbrane ugotovitve popolnoma točne.

Po mnenju številnih strokovnjakov in praktičnih delavcev v organih za notranje zadeve se je širjenje uživanja drog med mladimi pri nas pričelo v letih 1967/68. Do tedaj so bili zdravstvenim delavcem in kriminalistom znani le posamezni primeri klasične narkomanije. Število mladih, ki so pričeli z uživanjem drog, je nato iz leta v leto naraščalo. Po podatkih ONZ je bilo v Sloveniji v letih 1974, 1978 in 1980 naslednje število možnih uživalcev drog:⁴

4) Podatki za leta 1974 so povzeti po Čenčur, S. in iz poročila RSNZ o domnevni razširjenosti drog v letu 1978 in 1980

- leto 1974 - 586 oseb
- leto 1978 - 1930 oseb
- leto 1980 - 2253 oseb

Največ jih je bilo v Ljubljani, Novi Gorici, Mariboru, Kranju in Kopru. Uživali so predvsem mehke droge, in sicer marihuano, hašiš in LSD. Nekaj uživancev trdih drog (opij) je bilo v Mariboru in Ljubljani. Podatki o številu ovadenih oseb od leta 1972 do 1980 pa kažejo na dokaj-šnjo nihanje, saj je bilo njihovo število: 23, 66, 86, 110, 85, 54, 49, 86, 118. Čeprav število v zadnjih letih spet narašča, ni povsem jasno, ali gre za resnično povečanje ali pa za uspešnejše odkrivanje. Zlasti v zadnjem času pa kriminalisti opažajo relativno stagnacijo ter preusmerjanje na domače gojenje kanabisa. Opazili so tudi posamezne uživalce heroína, nekaj pa je bilo tudi primerov organiziranega trgovanja z drogami. Kljub temu stanje ni kritično, kajti v nasprotju z nekaterimi drugimi jugoslovanskimi republikami pri nas vendarle daleč prevladujejo mehke droge.⁵

Drugi vir podatkov o morebitni razširjenosti uživanja drog so anonimne ankete, ki so jih opravili med mladimi pri nas. Kolikor nam je znano, je bila v Sloveniji doslej opravljena le ena takšna anketa. Tako je Žmuc-Tomorijeva ugotovila, da je med populacijo srednješolcev okoli 7 % anketiranih že poizkusilo kanabis.⁶

5) Petrovič M. idr.: Droga i mladi, s.14 in dalje

6) Žmuc-Tomori: Nekateri značilnosti populacije toksikomanov v Sloveniji, s.91

Ce bi to posplošili na število vseh srednješolcev pri nas v Sloveniji, bi imelo izkušnje s to drogo okoli 5.780 mladoletnikov. (Raziskava, ki jo je opravil v Zagrebu Hudolin, kaže podobne rezultate, saj je tam droge že uživalo 9 % anketiranih oseb.)⁷

Zanimivi, čeprav časovno nekoliko odmaknjeni in zato manj aktualni, so izidi raziskave Inštituta za sociološka in kriminološka proučevanja iz Beograda. Njihovi strokovnjaki so ugotovili naslednje značilnosti uživanja drog v Sloveniji:⁸

- Najvišjo stopnjo narkomanije ima Ljubljana (stopnja 2,4 na 1000 prebivalcev starih od 14-25 let), sledita pa ji Beograd (stopnja 1,9) in Skopje (stopnja 0,5). Anonimna anketa je pokazala, da je drogo poizkusil mnogo večji odstotek mladih Ljubljčanov kot pa mladih iz drugih jugoslovanskih mest;
- V SFRJ se droge različno pojavljajo po posameznih območjih. Medtem ko v Beogradu in Skupju mladi uživajo predvsem trde droge, so med mladimi v Ljubljani in Splitu bolj razširjene mehke droge, zlasti marihuana in hašiš. V večjih mestih je uživalcev več kot na vasi;
- Primerjalna študija o odnosu mladih do drog je pokazala, da kažejo Ljubljčanji strpnejši odnos do drog in uživalcev, so do njih najmanj represivni, po drugi strani pa droge tudi bolje poznajo in sorazmerno mlajši zvedo zanje.

7) Hudolin: Odvisnost o drogama-bolest suvremenog društva, s.55.

8) Petrovič M. idr. s 14 in dalje

Podatki o posledicah uživanja drog so v glavnem omejeni na hospitalno zdravljene toksikomane. V Sloveniji je bilo od leta 1975 do 1979 zaznati upad hospitalno zdravljenih narkomanov. Tako je bilo:

leta 1975	-	88 bolnikov
leta 1976	-	87 bolnikov
leta 1977	-	60 bolnikov
leta 1978	-	66 bolnikov
leta 1979	-	59 bolnikov

Starostna struktura zdravljenih toksikomansov kaže, da je bilo med njimi relativno malo mladoletnikov in relativno veliko starejših oseb, kar je nekako v nasprotju s splošnim prepričanjem, da se med toksikomani pojavljajo predvsem mladi. Vprašanje je, ali so mladi z drogo manj zasvojeni, obravnavani na drugih mestih in torej ne pridejo med hospitalizirane bolnike, ali pa se posledice uživanja pokažejo šele čez čas, v zrelejših letih. Te podatke lahko dopolnimo še s podatki o pacientih Oddelka za mladostnike pri centru za mentalno zdravje Klinične bolnišnice za psihiatrijo Ljubljana, kjer je bilo od leta 1975 do 1979 na zdravljenju 29 mladih tabletomanov in 35 paitoksikomanov. Zanimivo je, da gre pogosto za zlorabo dovoljenih drog (se pravi alkohola in tablet), ali pa kombinacijo različnih vrst drog, ne pa za izključno uživanje ilegalnih drog.

Smrtni primeri zaradi uživanja drog so še vedno redki, vendar se tudi pri nas že pojavljajo. Zdravstvenih podatkov o smrtnih primerih zaradi drogiranja sicer nimamo, pač pa poročilo RSNZ SR Slovenije navaja 12 takšnih primerov v zadnjih letih. Vse smrtne primere, ki so v zvezi z drogami, je težko odkriti, ker često ni pravega razloga za sum, da je smrt posledica drogiranja.

Lahko torej rečemo, da pravih podatkov o razširjenosti uživanja drog in toksikomanij nimamo, da so ocene le približne in da temeljijo na pomankljivih statističnih podatkih ali na splošni oceni tistih, ki se s pojavom ukvarjajo. Če bi se s problemom sistematičneje ukvarjali in mu namenili več raziskovalne pozornosti, bi po vsej verjetnosti odkrili tudi večje število uživalcev in zasvojenцев, čeprav pojav vendarle ni alarmanten in zaskrbljujoč, vsaj trenutno ne.

3. Dejavniki, ki vplivajo na uživanje drog

Iz pregleda strokovne literature je mogoče o dejavnikih, ki vplivajo na uživanje drog in toksikomanije, potegniti dva pomembnejša zaključka. Prvič, vzroki za uživanje in za večjo popularnost enih vrst drog na račun drugih vrst so predvsem družbene narave, medtem ko izhajajo vzroki za zasvojenost predvsem iz osebnostnih in psihičnih dejavnikov posameznega uživalca in njegove interakcije z okoljem. Drugič, obstaja več vrst uživalcev in več vrst drog, ki se med seboj lahko docela razlikujejo, ali pa tudi dopolnjujejo, zato je težko podati enoten pregled vzrokov, ki bi veljali za vse vrste uživalcev in zasvojenцев, čeprav je res, da je vsem skupna želja po takšnem ali drugačnem učinku droge na zavest in počutje.

Na splošno lahko ločimo štiri skupine dejavnikov, ki so tako ali drugače povezani z drogami in toksikomanijami in ki jih omenjajo domači in tuji strokovnjaki:

A. Splošni dejavniki, ki vplivajo na uživanje drog:

- skoraj vse sociološke teorije, ki obravnavajo in razlagajo vzroke za nastajanje človekove odtujenosti,

17) Eriksson, po Vodopivec, K.: Kdo bo lakel in našel vlada ljudi, s. 83

družbene dezorganizacije, snomije ipd. v neki meri razlagajo tudi različne okoliščine, ki lahko pogojujejo uživanje drog. Ker so teorije dobro znane, jih ne bomo podrobneje obravnavali, pač pa bi naštel nekatero konkretne okoliščine, ki vplivajo na uživanje drog;

- družbene spremembe, kot so industrializacija in urbanizacija, povzročajo migracije in prenaseljenost, s tem pa odtujevanje in osamljenost človeka, ki se novim okoliščinam težko prilagaja, zato prihaja do njegove dezintegracije. Teda se lahko zateče k drogam;⁹
- v novih življenjskih razmerah prihaja do razpada družine, izginja nekdanja kohezivnost družine, upada avtoriteta staršev (zlasti očeta), kar povzroča negotovost in neodgovornost otrok;¹⁰
- vzroki adaptacije, ki so usposabljali organizem zgolj za boj ali beg, so postali nezadostni ali celo škodljivi v času psiholoških in družbenoekonomskih pritiskov moderne dobe. Vsa številna bremena so povezana s povečanjem uživanja drog;¹¹
- nered, korupcija, hinavščina, zapletanje v vojne, beda, zlaganost dela in kulture povzroča razpadanje človekove skupnosti in potapljanje ljudi v osamljenost in odtujenost;¹²

9) Savić, : Droge i mladi, s.lo in dalje

10) Prav tam

11) Žmuc-Tomori, op.cit.

12) Milčinski, L.: Droga-človek-družba, s.46

- neprimerno delovno mesto in brezposelnost, nezmožnost uveljavljanja tako po zakoniti kot kriminalni poti (t.i. "double failure");¹³
- Akcijski način življenja, ki človeka sili v uspešnost in nenehno tekmovanje z drugimi;¹⁴
- hiter razvoj farmacevtske industrije in široka uporaba zdravil za zdravljenje;¹⁵
- enoličnost vsakdanjega družinskega in delovnega življenja.

B. Posebnosti pri toksikomanijah mladoletnikov:

- posebnosti obdobje odraščanja, ki prinaša mladostniku nemalo preizkušenj: večja občutljivost, ambivalentnost do staršev in prijateljev, želja po osamosvojitvi, upor zoper odrasle in istočasno posnemanje;
- neprimerni družinski odnosi oziroma odnos do očeta ali matere;¹⁶
- mladoletnikov odnos do dela in ustvarjalnosti ter do sovrstnikov;
- neuspeh pri iskanju lastne identitete in družbene vloge;¹⁷

13) Cloward in Ohlin, cit.po: Winick: A sociological study of the genesis s.4.

14) Modly, O.: Podmena o razširjenosti uživanja drog v Jugoslaviji s.15

15) Prav tam, s.15

16) Žmuc-Tomori, op.cit.

17) Erickson, po Vodopivec, K.: Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, s.83

- ideologija hipijev in njen vpliv na mlade: odpor do potrošniške miselnosti in načina življenja sodobne tehnokratske družbe, ki povzroča odtujevanje in je usmerjena v proizvodnjo in potrošnjo, znanost in tehniko, racionalizem ipd., ne pa v izkustveno in čustveno življenje.¹⁸
- odnos študentov do družbe: občutek nezadovoljstva z načinom življenja in vrednotami, želje po polnem in sproščenem življenju;¹⁹
- vplivi sodobne glasbe in disko klubov, neorganizirano preživljanje prostega časa, nezaželenost participacije mladih v družbenem življenju in dogajanju.²⁰

C. Notranji dejavniki, ki vplivajo na nastanek zasvojenosti:

- toksikomanijam laže zapadejo osebe, ki niso notranje trdne in jih vsaka napetost spravi v stisko,
- osebe, ki želijo svoj manjvrednostni kompleks prikriti z uživanjem droge;²¹
- osebe, ki so čustveno nezrele in potrebujejo toplino in spodbude, pa tega ne dobijo;²²
- nevrotične osebe ter osebe z notranjimi konflikti, anksioznostjo, občutki krivice, agresivnosti, neadekvatne adaptacije, seksualnimi težavami, perverzijami ipd.²³

18) Roszak: Kontrakultura, s. 39 idr.

19) Carey: involvement in the Drug Scene, s.288 in 291

20) Vodopivec, K.: Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, ki so v stiski, s.83

21) Berkeš: Narkomanije u svetu i kod nas, s.31

22) Žmuc-Tomori, op.cit.

23) Bukelič: Toksikomanije, s.147

D. Drugi dejavniki:

- vplivi tiska, reklam in neadekvatnega opisovanja učinkov drog, filma, TV in drugih medijev,
- vplivi oseb, ki uživajo droge,
- stanovanjski predeli z izrazito subkulturo mladih in velikim vplivom na izrabo prostega časa
- organizirano trgovanje z drogami,
- upadanje neformalnega družbenega nadzorstva in intimnosti med ljudmi, brezbržnost do težav sočloveka in nezainteresiranost za njegova dejanja,
- biokemično dogajanje v centralnem živčnem sistemu in metabolične motnje, ki lahko sprožijo fiziološko potrebo po določenih drogah.

Vse navedeno lahko vpliva na stopnjo uživanja drog in število zasvojenцев, vendar v medsebojni prepletenosti vseh treh vrst dejavnikov: družbenih (družba kot celota s svojim političnim, ekonomskim in socialnim sistemom, družina kot ožja celica oblikovanja človekove osebnosti in kot družbena skupnost, šola, delovno mesto, vrstniki in prijatelji ipd.), osebnostnih in priložnostnih (dostopnost droge, njena cena, sam učinek droge, vpliv uživalcev itd.). V tem čudnem in medsebojno povezanem spletu dejavnikov se odloča, kdo bo drogo poizkusil, katero drogo bo poizkusil, ali bo pričel z rednim uživanjem in ali bo postal od nje zasvojen. Kje je odločilni vzrok za končni izid ni mogoče reči, prav gotovo pa je postopek nastajanja zasvojenosti dolgotrajnejši in ga ni mogoče pripisati samo učinkom droge, temveč številnim navedenim dejavnikom. Opozoriti je treba tudi na Yingerjevo hipotezo o povezanosti osebne deviantnosti in vplivi okolja, ki prav tako prihaja v poštev pri

uživalcih drog (npr. v okolju, kjer je malo uživanja drog, mora biti osebna deviantnost posameznika večja, da bi pričel z uživanjem in postal zasvojen.)²⁴

4. Alternativne možnosti razvoja v prihodnosti

Pri predvidevanju razvoja toksikomanij v prihodnosti smo upoštevali dve možni varianti družbenega razvoja Slovenije. Eno možnost razvoja so opisali sodelavci projekta "Slovenija 2000", druga možnost pa je nadaljevanje doseganega razvoja. V naši raziskavi smo upoštevali obe možnosti in tako izdelali dve alternativni prihodnjega razvoja uživanja drog in toksikomanij, seveda glede na tiste dejavnike razvoja, ki so pomembni tudi za stanje na tem področju.

Glavna gospodarska značilnost načrtovanega razvoja je prestrukturiranje gospodarstva. Prehajanje na selektivni gospodarski razvoj, ki je postopno in dolgoročno, bodo verjetno spremljali nekateri negativni pojavi, zlasti še prekvalificiranje večjega števila delavcev in s tem povežane osebne stike in krize posameznikov. Pri tem ne gre le za potrebo po ponovnem šolanju in usposabljanju za delovne naloge, privajanje na novo delovno mesto in nove sodelavce, temveč tudi za vprašanje prebivališča in vožnje na delo. Zamenjava delovnega mesta je lahko povezana z zamenjavo prebivališča, kar sproža dodatne težave prilagajanja novemu okolju oziroma daljše vožnje na delo ali celo ločeno življenje.

Pritiski na posameznika bodo tako nedvomno narastli, ritem

24) Po: Goričar: Novejša teoretična stališča v zahodni sociologiji, s. 47 idr.

Življenja bo hitrejši, potreba po občasni (ali stalni?) omami bo večja.

Daljšje šolanje, ki naj zagotovi bolj izobraženo in kvalitetno delovno silo, prav tako spremljajo posamezni stranski pojavi. Ob zahtevi po večji izobrazbi in strokovni usposobljenosti bo narastlo tudi število t.i. "drop out-ov", ljudi, ki niso kos zahtevam družbe in ki bodo zaradi svoje neuspešnosti in nezmožnosti prilagoditve skrenili v kriminalno delovanje ali se umaknili iz realnosti s pomočjo alkohola ali drog.

Večja zahteva po učinkovitosti in tekmovanje prav tako povzročata napetosti, stiske in konflikte, tako pri posamezniku kot v družini. Konkurenčnost na delovnih mestih in želja po uspešnosti se lahko odražajo tudi v povečevanju uživanja drog, ki omogočajo večjo učinkovitost in vzdržljivost, torej raznih vrst stimulansov.

Takšen ekstenzivni sistem šolanja pogojuje daljšo ekstenzno odvisnost mladih, ki bodo v času šolanja najverjetneje živeli doma, zato se bodo kasneje osamosvojili in ustvarili svojo družino. Glede na to, da se ima večinoma družino za preventivni dejavnik tako za vdanje kriminalu kot tudi uživanju drog, se bo na ta način podaljšalo krizno obdobje, ko mladi lahko zapadejo uživanju drog. Tekmovalnost za prosta mesta na univerzah in višjih šolah bo po eni strani večala prizadevanja mladih za študij, po drugi strani pa jih tudi silila v osebne stiske in življenjske poraze ob morebitnih neuspehih pri študiju. (primer za takšen tekmovalni sistem je današnja Japonska).

Če se bo urbanistično načrtovanje usmerilo v gradnjo manjših atrijskih in podobnih hiš, z urejeno okolico in večjo toplino, lahko pričakujemo boljše živeljenjske razmere družine in boljše odnose med člani družine. Manjše hiše dajejo večji občutek zasebnosti ter povečujejo odgovornost in skrb prebivalcev za urejenost hiše in okolice. S tem odpade tudi večji del problemov izrabe prostega časa, saj urejanje okolice, drobno vrtnarjenje in razna hišna dela nudijo dovolj možnosti za zaposlitev tudi po obveznem delovniku. Takšna urbanistična ureditev onemogoča nastajanje večjih subkultur mladoletnikov ter olajšuje nadzorstvo nad njimi. Hkrati pa lahko tudi predvidevamo, da bi po drugi strani sedanje stolpnice in brezosebna naselja stanovanjskih blokov postali privlačni predvsem za revnejši sloj prebivalstva in bi tako prihajalo do nastajanja stanovanjskih getov, kjer bi se narkomanija in uživanje drog zlahka razširjalo.

Z morebitnim skrajševanjem delovnega časa in s tem povezanim zvečevanjem prostega časa, se zastavlja vprašanje, kako ta prosti čas izkoristiti. Ob nadaljnem neorganiziranem preživljanju prostega časa, pasivnem športnem udeleževanju, obiskovanju lokalov in disko klubov bo verjetnost zapadanja drog in alkoholu večja. Postopek prekvalifikacije delovne sile ter daljše in zahtevnejše šolanje, kakor tudi domače popoldansko delo vsaj za določeno obdobje prilagajanja zmanjšujejo pomen prostega časa. Toda dolgoročno gledano, bi bilo treba več pozornosti nameniti pospeševanju kreativne izrabe prostega časa.

Takšne so torej možnosti razvoja toksikomanij in uživanja drog po prvi varianti, se pravi ob upoštevanju preusmeritve našega gospodarstva. Če pa bo razvoj tekkel po sedanji poti,

predvidevamo naslednje značilnosti na področju drog.

Slabe gospodarske razmere ter upad življenjskega standarda in kupne moči prebivalstva lahko vplivata na moralo ljudi, zlasti mladih, ki v takšnih razmerah ne vidijo perspektiv in se jih zato vsaj nekaj obrne od kreativnega in angažiranega življenja v pasivno odmaknjenost, povezano z brezdeljem in uživanjem drog. Povečana brezposelnost ter slabe možnosti za zaposlitev mladih širijo krog tistih, ki so za uživanje drog najbolj dovzetni. To potrjujejo tudi izkušnje nekaterih zahodnih držav, v katerih ugotavljajo povečanje števila uživalcev drog in alkohola prav med brezposelnimi.

Splošni gospodarski položaj vpliva tudi na nekatera druga področja, ki so posredno povezana z uživanjem drog. Stanovanjske stiske in s tem povezana neurejenost življenjskih razmer, prenaseljenost in nastajanje "stanovanjskih getov" vplivajo negativno na življenje mladih, ki bodo v takšnih razmerah raje zahajali od doma v družbo vrstnikov, se sestajali na neprimernih krajih, ustvarjali svojo subkulturo in se tudi predajali uživanju drog. Pri odraslih pa nezadovoljstvo na delovnem mestu, pogoste fluktuacije in izostajanje z dela otežujejo trdne življenjske orientacije, samorealizacijo in delovno vnemo ter povzročajo odtujenost, nezadovoljstvo, življenje iz dneva v dan, hedonistični način življenja in podobno.

Kakor po eni strani uvajanje celodnevne šole zmanjšuje prosti čas otrok in s tem tudi možnost zahajanja v slabo družbo, pa po drugi strani slabe možnosti za izrabo prostega časa za mladino in odrasle vodijo ljudi v pasivnost, veseljačenje, uživanje alkohola in drog ter tako onemogočajo

sprostitev napetosti, utrujenosti ipd. Pasivno športno udeleževanje (gledanje nogometnih, košarskih in drugih tekem), zahajanje v disko klube, lokale, na rock koncerte in podobno je običajno združeno z uživanjem alkoholnih pijač in drog.

Petrošniška miselnost, ki je bila že doslej eden od vzrokov za upor mladih in uživanje halucinogenih drog, ter kriza vrednost, ki se kaže tudi v pomanjkanju jasnih in trdnih življenjskih ciljev, ima pomemben vpliv na življenje ljudi, odnose v družini, pa tudi na zatekanje v uživanje drog in alkohola. Prav intimne krize in neuspehi v življenju posameznika so glavni motivi in vzrok za nastajanje zasvojenosti.

Uživanje drog je bilo doslej razširjeno predvsem v nekaterih večjih mestih (Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici), medtem ko v drugih predelih Slovenije tega pojava niso beležili. Z urbanizacijo in policentričnim razvojem mest lahko dosežemo, da bo prišlo do bolj enakomerne porazdelitve uživanja drog v več centrih. Disperzni način naseljevanja omogoča torej manjšo koncentracijo mladih, manj možnosti za nastajanje subkulture, pa tudi za organizirano tržišče z drogami.

Narastanje števila prebivalstva se bo odražalo tudi v povečanju absolutnega števila uživancev drog. Daljšanje življenjske dobe in s tem povečano število starih ljudi, ki jih bolezni in druge stiske silijo v uživanje medikamentov, pospešujejo prodajo in razvoj farmacevtske industrije, to pa ima vpliv tudi na mlade ljudi in na njihovo posnemanje odraslih.

V navedenih življenjskih razmerah lahko pričakujemo porast števila uživancev pa tudi zasvojenecv z drogami.

Glede na majhno kupno moč prebivalstva, še zlasti mladine, bi lahko napovedali predvsem širjenje cenejših pa tudi doma proizvedenih drog. Tako lahko naraste uporaba doma pridelane marihuane (kar že kaže sedanja praksa ONZ), makedonskega opi-ja zlasti pa še analgetikov in alkohola. Med otroki se lahko širi vonjanje lepil, kot to že ugotavljajo v Beogradu in nekaterih drugih mestih. Čeprav zaradi slabe kupne moči ni pričakovati drastičnega povečanja uživanja heroina, se bo med otroki premožnejših občanov lahko pojavilo v večjem obsegu kot doslej. Pričakujemo lahko tudi več ponsrejanj receptov in zlorab zakonito pridobljenih drog.

Med zunanji dejavniki, to je tistimi, ki omogočajo uživanje drog in njihovo dostopnost, bi omenili zlasti možnost stikov s tujino, kajti čim več bo teh stikov, več bo možnosti za tihotapljenje kot tudi za popularizacijo drog. Povečanje števila tujih turistov, zlasti mladih, ki s seboj prinašajo tudi droge, odhajanje naših ljudi v tujino, prihod zdomcev ter povečano število prehodov državne meje, zmanjšujejo možnost učinkovite carinske kontrole, s tem pa tudi možnost odkrivanja drog. Nasprotno se je pokazalo z uvedbo depozita za prehod meje saj je število potovanj mladih v tujino upadlo, s tem pa tudi tihotapljenje droge v našo državo.

5. Možnosti za omejevanje in zatiranje

Že na začetku razmišljanj o možnostih preprečevanja tok-sikomaniij se zastavlja vprašanje, kaj sploh preprečevati: uživanje drog ali njihovo zlorabo? Uživanje vseh vrst drog ali le določenih, za neko kulturo ali posameznika nevarnejših drog? In ne nazadnje: jemanje drog v posebnih oko-

liščinah, na poseben način in med posebno subkulturo ali uživanje (zlorabljanje) drog med ljudmi na sploh?

Vprašanje je pomembno, ker smo že v uvodu omenili, da obstaja več vrst drog, več vrst uživalcev in tudi več vrst vzrokov za uživanje, zato ni vseeno, kaj in kako bomo preprečevali. Zaradi različnega dojemanja in ocenjevanja nevarnosti posameznih vrst drog in uživalcev, tako pri nas kot v tujini, često priporočajo diferenciacijo preventivnih in represivnih ukrepov, predvsem glede na to, ali gre za dovoljene ali prepovedane droge. Zlasti pogosto se pojavljajo zahteve po ločenem obravnavanju alkoholizma in drugih toksikomaniij. Takšno stališče običajno argumentirajo z dejstvom, da so prepovedane droge pač nevernejše od alkohola in jih je zato treba zatirati z drugačnimi sredstvi in metodami.

Glede na različen položaj drog v posameznih kulturah in ob hipotezi, da gre preprečevanje ene vrste drog lahko na račun druge vrste (n.pr.: če bo več uživanja marihuane, bo manj uživanja alkohola), se nam zdi vprašljivo, ali je smotrno preprečevati le uživanje posamezne prepovedane droge, ne pa uživanja toksičnih sredstev v celoti? In nadalje, ali je mogoče preprečevati zasvojenost z drogami, ne da bi preprečevali širjenje uživanja drog na sploh? Ne glede na to, da je uživanje drog ubikvitaren, iz davnine znan pojav in da nekateri pisci menijo, da sploh ni upati na to oziroma se bržkone niti ni modro poganjati za tem, da bi uživanje drog popolnoma izkoreninili,²⁵ smo prepričani, da bi bilo nedvomno bolje, če bi znali ljudje svoje stiske in težave, svojo odtujenost in identiteto iskati in uveljavljati brez uživanja drog. Dokler bodo ljudje množično uživali

25) Milčinski, op.cit.62.

droge, ki so v neki kulturi sprejemljive in dopustne, se bodo pri določenih slojih in posameznikih pojavljale tudi prepovedane droge in dokler bodo ljudje zmerno uživali droge, se bodo pojavljale tudi zlorabe.

Ne gre nam za to, da bi uživanje drog in alkohola popolnoma izkoreninili (to bržkone tudi ni uresničljivo), temveč želimo zmanjšati ali vsaj omiliti naraščanje množičnega uživanja drog, tako dovoljenih kot prepovedanih. Gre predvsem za to, da se spremeni odnos ljudi do toksičnih sredstev na sploh. V tem pa se kaže neločljiva povezanost boja proti alkoholizmu z drugimi toksikomanijami.

Menimo, da je treba preprečevanje toksikomanij zastaviti najširše. V ospredje je treba postaviti prizadevanja za oblikovanje takšnega vrednostnega sistema, ki bo opuščal potrošniško miselnost in uveljavljal človekovo osebnost kot posebno vrednoto.

Gre za "prevrednotenje vrednot",²⁶ za resničen napredek v družbeni zavesti in za odpravljanje "kruhoborstva in povampirjene komercializacije". Ne gre za to, da bi v celoti opustili potrošniški način življenja, lahko pa bi njegov vpliv zmanjševali ali pa ga vsaj ohranili na sedanji ravni. Zgledovanje po zahodnem modelu družbe in povzdigovanje njihovega načina življenja, ob hkratni nezmožnosti doseganja takšnega življenjskega standarda (Mertonova teorija anomije), je brez dvoma pomemben dejavnik, ki vodi v povečano uživanje drog.

Pomembno vlogo pri razvijanju novih vrednot ima šolstvo, pa tudi vzgojno-varstvene ustanove. Sedanji problem šole po našem mnenju ni toliko v pomanjkanju znanja o drogah pri šolskem kadru, kot v dejstvu, da šola ne vzgaja človeka

26) Zupančič, B.: Prevrednotenje vrednot: prihajanje ali odhajanje, s. 324

tako, kot bi bilo treba. Pri tem gre tako za lastni zgled strokovnih delavcev kot tudi za razvijanje vrednot pri mladih.

Treba je torej "izsušiti družbeno močvirje", ki pogojuje uživanje drog, in "ustvariti drugačen družbeni sistem vrednot".²⁷

Posebno pozornost bo treba nameniti marginalnim skupinam ljudi, to je tistim, ki jih bo predvideni razvoj družbe izvrigel in pustil na robu. Ti se bodo namreč lahko zatekli k uživanju drog ali kriminalni dejavnosti.

Izkoriščanje prostega časa je že dolgo poseben problem, ki pa se bo s skrajšanjem delovnega časa pa tudi s podaljševanjem šolanja še povečal. Dosti več kot doslej bo treba razmišljati o možnosti usmerjanja mladine v aktivno, vendar zanimivo in privlačno izrabljanje prostega časa ter nuditi večje možnosti za organiziranje takšnih aktivnosti. Tudi socializaciji otroka velja nameniti posebno skrb. Mentalna zaščita v dobi otroštva in tudi prednatalna zaščita sta pomembna dejavnika pri oblikovanju človekove osebnosti, ta pa je, kot vemo, pomembna za nastajanje toksikomanij.

V okviru splošnih prizadevanj za preprečevanje uživanja drog in toksikomanij bi bilo treba tudi zavestno vplivati na zmanjševanje proizvodnje alkohola in raznih medikamentov. Ker ugotavljajo, da proizvodnja in prodaja alkohola in zdravil iz leta v leto naraščata in da torej vse bolj postajamo družba, ki množično uživa razna toksična sredstva, so ukrepi za zmanjševanje popularnosti teh sredstev toliko bolj na mestu.

27) Vodopivec, op.cit. s.84

Informativno in propagandno dejavnost zoper uživanje drog mnogi postavljajo v ospredje in ji često pripisujejo pretiran pomen in učinkovitost. Nedvomno takšnih prizadevanj ne gre zanemariti, ni pa jih mogoče uporabljati kot glavni ali celo edini ukrep zoper uživanje drog. Pri tem je treba pametno in smotno opozarjati na nevarnost drog, ne pa nekritično pretiravati pri opisovanju škodljivih posledic in s tem vzbujati odpor in posmehovanje med mladimi.

Tudi represija ima določeno mesto pri preprečevanju in zatiranju. Dokler drog ne bo na razpolago, tudi uživanja in zasvojenosti z njimi ne bo. Zato naj se organi za notranje zadeve posvetijo predvsem odkrivanju nevarnejših drog (opija, heroina); ki jih pri nas zaenkrat še ni, in organiziranemu trgovanju z drogami. Po našem mnenju ni tako pomembno strogo kaznovanje prijetih storilcev kot pravočasno in uspešno odkrivanje le-teh.

Na koncu moramo omeniti še zdravstvene in rehabilitacijske ukrepe, čeprav se le-ti v glavnem ukvarjajo že s posledicami uživanja drog in ne s preventivo. Kot so pokazale izkušnje, je zdravljenje zasvojenih uživalcev še dokaj neuspešno, kajti dosti toksikomanov se po končanem zdravljenju ponovno obrne k drogi. Več pozornosti kot doslej bi bilo treba nameniti novim oblikam dela po odpustu z zdravljenja (tako bi omenili poskus skupine beograjskih študentov, ki so ustanovili neformalno skupino ALGRENA, katere namen je delo s toksikomani, ki so končali zdravljenje), pa tudi samemu zdravljenju, saj je v praksi dosti več težav (odklanjanje zdravljenja v zdravstveni ustanovi ipd.) kot je videti na prvi pogled.²⁸

28) Takšno stanje so ugotovili tudi starši narkomanov na posvetovanju o drogah v Beogradu, dne 1.10.1981

6. Zaključek

Dostopni podatki o dosedanjem razvoju uživanja drog (zlasti prepovedanih) in toksikomaniij pri nas niso razlog za pretirano skrb, saj se stanje, če drugega ne, vsaj ne poslabšuje. Trenutni gospodarski položaj in nižanje življenjskega standarda sta po vsej verjetnosti eden od razlogov, da se drage tuje droge (heroin, kokain, LSD) niso v večjem obsegu pojavile na našem tržišču. Znak, da so domači uživalci drog v škipcih, je tudi povečano število zasebnega gojenja kanabisa (po vrtovih, njivah, v gozdovih ipd.) in relativno neznatna količina odkritih drog. Po vsem videzu stanje torej ni alarmantno.

Po drugi strani pa pri pregledu možnosti razvoja naše družbe do leta 2000 ugotavljamo nekatere dejavnike, ki vendarle ne dovoljujejo posebnega optimizma, ali pa vsaj opozarjajo na previdnost in na pravočasno ukrepanje. Tako pri prvi kot pri drugi razvojni možnosti bo po našem mnenju število uživalcev drog naraščalo, s tem pa tudi število zasvojenecv. Indikatorji, ki smo jih prikazali, kažejo na to, da bodo ljudje vse bolj pod pritiski stresa, to pa ob pomanjkanju drugačnih možnosti sprostitve lahko vodi v večjo odvisnost od drog. Obe alternativni razvoja v svojih ciljnih tudi ne posvečata večje pozornosti človeku, njegovi odtujenosti in razvijanju vrednot, temveč predvsem gospodarskim vprašanjem, zato takšen razvoj ne daje globalne možnosti za preprečevanje uživanja drog.

Kakšne vrste drog bodo prevladale v prihodnosti, je težko reči. Čeprav je odgovor na to vprašanje odvisen tudi od smeri razvoja družbe, smo mnenja, da se bodo še nadalje širile predvsem dovoljene droge in da bo alkoholizem slej

ko prej ostal v ospredju, medtem ko bodo med mladimi še nadalje priljubljene predvsem mehke droge. Pomemben vpliv na stanje pri nas ima lahko tudi razvoj narkomanije v sosednjih državah, zlasti v Avstriji in Italiji. Morebitno naraščanje uživanja heroina v teh državah se lahko odrazi tudi pri nas, saj je heroin izrazita droga neuspešnežev in odpadnikov, ti pa bodo nastajali tudi v naši družbi.

Če smo torej mnenja, da je problem zasvojenosti in odvisnosti od drog kompleksen problem in da je treba iskati rešitev zanj v spremembi tistih dejavnikov, ki povzročajo odtujevanje človeka, njegovo nezadovoljstvo z življenjem in potrebo po psihotropnih snoveh, potem razvojne možnosti naše družbe ne vzbujajo posebnega optimizma. Čeprav ne gre pričakovati tako drastičnega porasta narkomanij kot v drugih zahodnih državah, je naraščanje tega pojava po vsej verjetnosti neizbežno tudi pri nas. S tem pa se večata tudi pomen in vloga vseh tistih služb, ki lahko karkoli prispevajo za preprečevanje, odkrivanje, zdravljenje in zatiranje uživanja drog.

UPORABLJENA LITERATURA

1. BERKEŠ: Narkomanije u svetu i kod nas, Narkomanije, Inštitut za proučevanje i suzbijanje alkoholizma, Zagreb 1970, s.30-40.
2. BUKELIĆ, J.: Toksikomanije, Obelisk, Beograd 1972, s.248.
3. BRINC F., MAVER D.: Toksikomanije V: Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1981.
4. CAREY J.: Involvement in the Drug Scene, Observation of Deviance, Random House, New York 1970, s. 314-326.
5. ČENČUR, S.: Narkomanija v Sloveniji, dipl.n. PF, Ljubljana 1974.
6. GORIČAR J.: Novejša teoretična stališča v zahodni sociologiji k problemu socialne dezorganizacije, Družbena dezorganizacija in njen vpliv na socialno-patološke pojave, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1971, s. 15-53.
7. HUDOLIN V.: Odvisnost o drogama-bolest suvremenog društva, Anali kliničke bolnice "Dr.M.Stojanovič", Zagreb 1974, s. 113
8. MAVER D.: Droge na Slovenskem - poskus ponovne ocene, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 1980, št. 3
9. MAVER D.: Pogledi nekaterih jugoslovanskih in tujih piscev na vprašanja uživanja drog in narkomanije, Anthropos, 1981, št. 1.
10. MILČINSKI L.: Droga - človek - družba, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana, 1975, s.70.

11. MODLY D.: Podmena o razširjenosti uživanja drog v (trži) planskin) Jugoslaviji in delo organov za notranje zadeve, Kaj vemo o drogah, MK Ljubljana 1975, s.70.
12. PETROVIĆ M, idr.: Doga i mladi, Privredne štampa, Beograd 1980.
13. ROSZAK T.: Kontrakultura, Napred, Zagreb 1978.
14. SAVIČ D.: Droge i mladi, Crveni krst Vojvodine 1975.
15. STATISTIČNI podatki o hospitaliziranih toksikomanih v letih 1975 - 1979, Zavod za zdravstveno varstvo SRS
16. VODOPIVEC K.: Kdo bo iskal in našel mlade ljudi, ki so v stiski?
Kaj vemo o drogah, MK Ljubljana 1975, s.79-93.
17. WINICK C.: A sociological theory of the genesis of drug dependance
Sociological Aspects of Drug Dependence, CRC Press, Cleveland Ohio 1974
18. ZUPANČIČ B.: Prevrednotenje vrednot: prihajanje ali odhajanje.
Revija za kriminalistiko in kriminologijo Ljubljana 1974, št. 4.
19. ŽMUC-TOMORI M.: Nekatere značilnosti populacije toksikomanov v Sloveniji, doktorske disertacija MF, Ljubljana 1979, s. 142.
20. GRADIVO O DOLGOROČNEM KONCEPTU RAZVOJA SLOVENIJE, različni avtorji.

PLANIRANJE SOCIALNEGA RAZVOJA V OZD^x

Maja Vojnovič, Matjaž Hanžek, Vojka Žerovnik

1. UVOD

Pomanjkanje strokovnosti v planiranju v najširšem pomenu besede pri vseh nosilcih planiranja sodi med strukturne probleme našega gospodarskega in družbenega sistema (1).

Zaradi vrste operativnih nalog, ki jih narekuje vsakodnevna politika, v praksi največkrat ni mogoč razvoj strokovnih zmogljivosti (2) za kakovostno planiranje, ki terja smotno organiziranje in programiranje dela, skupinsko (timsko) delo, skratka, ni zagotovljen čas za obsežno fazno delo na pripravi metodološko-analitičnega planskega instrumentarija. V upravnem vodstvu pri nosilcih planiranja pogosto ni razumevanja, interesa in pogojev za izdelavo nujne informacijske infrastrukture za plansko delo.

Čeprav razpolagamo z obsežnim sistemom podatkov, ti po kvaliteti ne zadostujejo za dobro analizo; so tudi nezadovoljivo profilirani, tako, da osnovni nosilci planiranja (OZD, KS) ne morejo dobiti zadosti informacij za razvojno odločanje. Prav posredovanje (obojesmerno) relevantnih informacij za identifikacijo pojavov na posameznih ravneh pa je eden najpomembnejših pogojev za učinkovito družbeno usmerjanje.

Ker odločanje o razvoju pri večini nosilcev planiranja ne sloni na dejanskih strokovnih spoznanjih, enotnih in povezanih informacijskih dotokih ter standardiziranih informacijah, učinkovito izdelani metodologiji ipd., ne more krepiti družbenoekonomskega položaja delavcev in delovnih ljudi.

x Maja Vojnovič, strok. delavec, Višja šola za socialne delavce v Ljubljani,

Matjaž Hanžek, sam. planer, Zavod za družbeno planiranje SRS
Vojka Žerovnik, sam. planer, Skupščina občine Ljubljana-Center

Po mnenju Berislava Šeferja (3) je bilo z administriranjem (tudi planskim) res omejeno delovanje objektivnih ekonomskih zakonitosti, vendar pa je bilo istočasno povsem opuščeno planiranje v vsebinskem družbenoekonomskem pomenu, še posebej v dograjevanju in širjenju planske akcije iz področja materialne proizvodnje v neekonomski področja družbenega delovanja ter njihove medsebojne integracije. Nosilci planiranja v ta namen nimajo ustrezno rešene metodologije, pa tudi njihove strokovne službe niso ustrezno organizirane za potrebe integralnega planiranja. Nimajo npr. "matrične" organizacije, ki šele nudi možnost za enakopravno in dinamično sodelovanje med strokovnimi specializiranimi službami.

Tudi proces sočasnega (srečujočega) planiranja in s tem v zvezi usklajevanja planov različnih nosilcev planiranja ostaja v veliki meri nerešen problem, saj zahteva zaradi tega, ker naj bi zaobjel vse vidike družbenega plana, področja, oblike in ravni planiranja, zelo zahteven metodološki pristop in organizacijo dela na področju planiranja. In še bi lahko naštevali. Že te kratke ugotovitve pa nam brez dvoma dokazujejo, da izdelava metodologije planiranja, ki bi bila ustrezna strokovna podlaga za politično dogovarjanje in samoupravno odločanje, ni lahka in pri nas še zdaleč ne strokovno učinkovito rešena naloga.

2. K DEFINIRANJU PLANIRANJA

Beseda plan in njene izpeljanke izvirajo iz latinskega pridevnika p l a n u s, kar pomeni raven, gladek, in glagola p l a n o, ki pomeni ravnati, gladiti.

Najbolj splošen pomen za besedo planiranje je izravnavanje; planiranje za prihodnost rešuje temeljni ekonomski problem: izravnava potrebe in pičle vire za njihovo zadovoljevanje, izravnava oziroma usklajuje želje in možnosti, usklajuje različne cilje nosilcev planiranja. Vendar planiranje ni samo to, gre tudi za sklop ukrepov oziroma množico metod za izbiro, oblikovanje in uresničevanje zastavljenih ciljev. Ima torej izredno širok pomen in zajema celotno dejavnost, ki jo običajno razumemo pod pojmom družbeno planiranje (4).

Dušan Sekulič (5) navaja naslednje karakteristike planiranja:

- kot aktivnosti:

1. planiranje je racionalna zavestna intelektualna kreativna (človeška) aktivnost, miselni proces, lasten človeku kot družbenemu bitju;
2. planiranje je družbena in institucionalizirana aktivnost

- glede na njegovo usmerjenost:

1. planiranje je usmerjeno k prilagajanju (adaptaciji) okolju, ki se menja, ter preprečevanju, omejevanju entropije (deintegracijskih tendenc) oz. povečevanju organiziranosti (krepitvi koherence in kohezije) sistema. To pomeni, da se človek kot bitje ne prepusti slepo delovanju elementov okolja, da se s spoznavanjem objektivne stvarnosti, z odkrivanjem povezanosti družbenih pojavov izogne vplivom in posledicam okolja, ki jih je uspel vnaprej predvideti;

2. Planiranje ni samo akcija za prilagajanje, temveč tudi (vsaj do neke mere) sredstvo za menjanje tega okolja v skladu z zastavljenimi cilji;

- in vsebino:

1. planiranje se nanaša na celotni družbeni razvoj (ne samo ekonomski), na procese celovite družbene reprodukcije.

Dušan Sekulič torej opredeljuje planiranje kot institucionalizirano človeško akcijo postavljanja določenih ciljev razvoja kot tudi programiranja alternativnih akcij za doseganje teh ciljev. Spoznavna osnova planiranja je po njegovem razumevanje medsebojne odvisnosti različnih ciljev in sredstev za doseganje ciljev, ki izhajajo iz kompleksnosti in nedeljivosti predmeta planiranja.

3. TEORETIČNO-METODOLOŠKE OSNOVE PLANIRANJA

Planiranje oz. konceptualizacija kontinuiranih družbenih procesov (tudi samoupravno planiranje) ima svoje teoretične izvore v A) splošni teoriji sistema ter B) kritiki in preseganju sodobne teorije odločanja (upravljanja) oz. njuni kombinaciji v okviru konsenzualnih sistemskih modelov (6).

Ad A)

Splošna teorija sistemov (7) daje s svojim pristopom opazovanja elementov in pojavov v medsebojni odvisnosti ter povezovanja v celoto, v okviru katere se opazovani objekt vedno postavlja v zvezo z drugimi objekti in okoljem, dobre osnove za pristop k planiranju družbenega razvoja. Iz nje izhajamo prvenstveno zato, ker z njeno pomočjo lažje razumemo objekt (predmet) planiranja, samo akcijo planiranja kot tudi njuno interakcijo. Splošna teorija sistemov omogoča in zahteva, da se k problemom pristopi vedno kot h kompleksnim pojavom ter da se na vsak sistem gleda, zaradi njegove odprtosti in odvisnosti od okolja, kot na dinamičen, spremenljiv in razvijajoč mehanizem.

Sistemski pristop v planiranju predstavlja (8) :

- sredstvo za analizo obstoječih sistemov akcije - tudi planiranja samega,
- pristop k konstrukciji teoretičnih modelov stvarnosti, ki so temelji vsakega sistema akcije,
- teoretično sredstvo za strukturiranje same akcije (uporaba sistemske analize in teorije odločanja).

V prvem primeru analiziramo sistem planiranja kot integralni del širšega družbenega in naravnega sistema. V drugem primeru gradimo konstrukcijo modela stvarnosti na temelju vključevanja elementov družbenega sistema in oblikovanja indikatorjev, ki govorijo o tem sistemu. V tretjem primeru pa uporabljamo sistemski pristop v oblikovanju procesa planiranja z vsemi interakcijami strokovne in interesne komponente ter posameznih faz te akcije.

Splošno teorijo sistemov dopolnjuje sistemska analiza, ki predstavlja njeno konkretizacijo v sistemu. Njena značilnost je v tem, da vsak problem analizira s sistemskih pristopom, to pomeni ne izolirano in ga zaobseže od njegove zaznave do njegove razrešitve, hkrati z analizo možnih posledic in učinkov. Za njegovo reševanje vedno oblikuje več alternativ, ki jih pripravlja z uporabo matematičnih operacij. Njen pristop je zato zelo uporaben za planiranje, in sicer za pripravo oz. oblikovanje posameznih faz planiranja:

- faza ugotavljanja obstoječega stanja, hkrati z analizo preteklih gibanj in procesov,
- faza prognoziranja (predvidevanja) (9), v kateri se na podlagi analize obstoječega stanja in preteklih gibanj napovedujejo stanja v prihodnjem obdobju,
- faza iskanja strategij (razreševanja), v kateri se ugotavljajo razmiki med napovedanimi in ciljnim stanji, iščejo se poti in ukrepi za preusmerjanje obstoječih gibanj v željeno smer,
- faza preverjanja in ugotavljanja učinkov izbranih poti razreševanja problemov.

Teorija sistemov in sistemska analiza sta vsekakor v planiranju zelo uporabni, še posebej pri izdelavi planskih modelov. Model pa je za nas poenostavljena ponazoritev stvarnosti (10), da bi sploh lahko spoznavali in pojasnjevali, predvidevali in kontrolirali to stvarnost. Ti modeli stvarnosti so zato učinkovit analitično-planski instrumentarij metodologije planiranja, ki jo tvorijo poleg tega še postopki priprave plana ter način, sistem odločanja v planiranju.

AD B)

K problemu strukturiranja spreminjevalne akcije v družbenih sistemih so najbolj učinkovito pristopile različne teorije odločanja (planiranje je v svojem bistvu proces odločanja, je anticipativno odločanje). Te teorije presegaajo predhodne sistemske pristope, ki niso priznavali človeškega elementa in zavestnega delovanja v sistemu, ter postavljajo elemente sistema, karakteristike in tendence njihovega razvoja v zvezo s konkretnimi oblikami in mehanizmi delovanja in reguliranja razvoja sistema. Regulacija sistema in njegovega razvoja je bistvena značilnost dinamičnih sistemov kakršnega predstavlja družba.

Planiranje se je v preteklosti nanašalo izključno le na področje materialne proizvodnje oz. na tiste družbene segmente, cilje in akcije, ki so bili v najbolj neposredni zvezi z njo. Prevlada ekonomske analize in njenega tehničnega aparata (možnost maksimalne kvantifikacije) za potrebe planiranja je vplivala, da je bila tudi vsebina planiranja uvrščena v referenčni okvir te znanosti.

Danes se zavedamo, da je čista ekonomska analiza le en vidik analize družbenih pojavov in da je njen tehnični in metodološki aparat pomanjkljiv za deskripcijo možnega planskega pristopa in za definicijo akcij za spreminjanje obstoječega stanja. Zato razvijati teoretično-metodološko aparaturo in zagotoviti interdisciplinarni pristop k predmetu planiranja (enakovredno obravnavanje vseh vidikov družbenega razvoja - ekonomski, socialni, prostorski), razširiti plansko akcijo na neekonomska področja družbenega delovanja in usmeriti pozornost tudi na socialne posledice ekonomskega razvoja ter njihovo ponovno vplivanje na ekonomska in družbena gibanja. Socialni pojavi morajo postati sestavni del planske akcije. Sistemski pristop zahteva torej integralno planiranje stvarnosti, to je takšno planiranje, ki se ne omejuje na planiranje posameznih sektorjev brez vzpostavljanja medsebojnih zvez, temveč razume stvarnost kot sistem organizirane kompleksnosti. Perspektiva planiranja se mora razširiti v smer kvantifikacije variabel, dimenzij tistih elementov sistema, ki so se smatrale za "neplanibilne" (socialni indikatorji), ter vključevanja kvalitativnih vidikov socialnega sistema (vrednote, interesi).

Po splošni teoriji sistemov temelji soodvisnost delov nekega sistema na determiniranih odnosih. Izključuje se vsakršna slučajna spreminljivost in predpostavljata se formaliziranost in red v odnosih, s čimer ta teorija izključuje dialektične procese (je nezgodovinska in nedialektična). Poleg tega je njen predmet proučevanja objekt, izključuje subjekte iz spoznavanega procesa in govori o abstraktnih zvezah in ne o stvarnih odnosih družbenih in naravnih pogojev, ki jih želimo proučevati. Zaradi vsega tega se teorija sistemov lahko sprejme le kot metoda, metodološki instrument, in ne kot teorija pri konceptualizaciji kontinuiranih družbenih procesov.

Potreba po notranji regulaciji in kontroli raste s kompleksnostjo sistema, saj mnogih funkcij, ki jih ima sistem v pogledu prilagajanja na spremembe okolja oz. vzdrževanja svojega ravnovesja, ni več mogoče opravljati samo na temelju neposredne menjave in zveze med konstitutivnimi elementi sistema (povečuje se zapletenost, posrednost sistemskih interakcij).

Problem prilagajanja novim pogojem pa zaradi kompleksnosti sistema presega sposobnosti enega, četudi hierarhično povezujočega najvišjega dela sistema in narekuje potrebo po višji stopnji udeleženiosti posameznih nižjih podsistemov v odločanju in usmerjanju svojega sistema, saj so problemi pri prvem manj strukturirani, cilji višji in splošnejši, časovni razpon posledic daljši.

Vedno ko govorimo o konceptualizaciji teorije sistema v okviru družbenih sistemov, govorimo o teoriji hierarhičnih sistemov, sestavljenih iz večjega števila ravni in večjega števila ciljev.

Stopnjo dominacije (centralizacije avtoritete in moči) ter stopnjo kooperacije (sodelovanja) med posameznimi deli sistema jemlje Dušan Sekulić za osnovna kriterija pri klasifikaciji možnih modelov planskega odločanja (12):

centralizacija	kooperacija visoka	nizka
visoka	tip A centralistično planiranje (primer SSSR)	tip B indikativno planiranje (primer skandinavske države)
nizka	tip C sočasno, policentrično planiranje (primer Jugoslavija, Francija)	tip D planiranje korporacij brez makrokooperacije (primer ZDA)

Vsako planiranje predstavlja v svojem bistvu odločanje oz. proces odločanja, ki gre skozi različne faze. Teorija odločanja s svojo metodologijo nudi postopek, ki poenoti celovito strukturo planskega procesa in ki na osnovi informacij o stanju, prognoz o prihodnosti in določenih ciljev danega sistema, nudi izbiro optimalne odločitve.

Model planiranja, zasnovan na teoriji odločanja, tako dobi z le-to podlago za oblikovanje strukture planskega procesa. Sestavljajo ga trije temeljni elementi:

1. stanja (pretekla in sedanja, ki delujejo kot pogoj in meja pri postavljanju ciljev in izbiri strategij),
2. cilji, ki jih je treba v določenem času doseči,
3. strategije, s katerimi dosegamo te cilje.

Te elemente planski model konceptualizira in jih postavlja v med-sebojno zvezo.

Tudi pri teoriji odločanja lahko kritiko usmerimo v popolno odsotnost elementov kritične, zgodovinske in marksistične analize družbenih vidikov posameznih problemov ter ugotovimo, da gre pri njej v veliki meri za pozitivistični pristop k stvarnosti. Njena omejitev se kaže tudi v tem, da je prilagojena upravljanju kot zunanjemu impulzu in ne notranji zavestni aktivnosti družbenega sistema. To pa še ne pomeni, da je teorija odločanja povsem neuporabna za nas. Nekateri avtorji vidijo možnost razvijanja teh kvantitativnih metod odločanja tudi v primeru demokratičnih družbenih sistemov, v katerih koordinacija med posameznimi deli sistema predstavlja osnovno metodo odločanja znotraj družbenega sistema (samoupravljanja).

4. SISTEM SAMOUPRAVNEGA DRUŽBENEGA PLANIRANJA

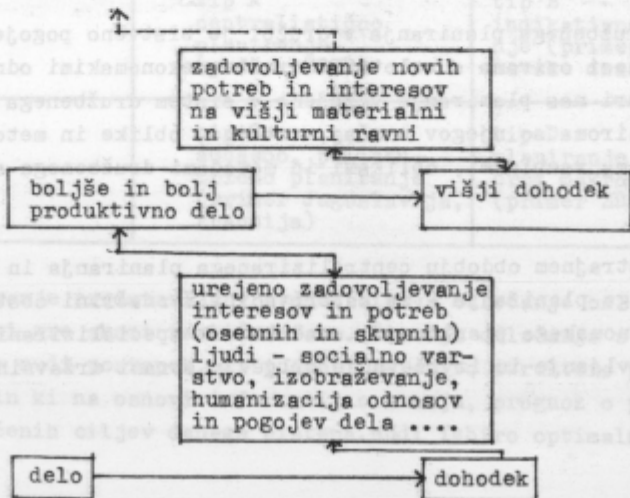
Sistem družbenega planiranja v družbi je bistveno pogojen s proizvodnimi odnosi oziroma s celotnimi družbenoekonomskimi odnosi v njej. Zato je pri nas planiranje vgrajeno v sistem družbenega samoupravljanja oziroma so njegov značaj, vsebine, oblike in metode pogojeni z značajem, vsebinami, oblikami in metodami družbenega samoupravljanja.

Po kratkotrajnem obdobju centraliziranega planiranja in obdobju indikativnega planiranja - za kateri so bili značilni obstoj oz. prevlada ekonomskega planiranja, usmeritev k specializiranim tehnikam ter postavljanje in izvrševanje ciljev s strani državnih organov in

strokovnih služb - smo z ustavnimi spremembami in novo Ustavo (1974), Zakonom o združenem delu in Zakonom o sistemu družbenega planiranja in družbenem planu Jugoslavije (1976) (12) določili osnove socialističnega samoupravnega planiranja in pravne temelje sistema samoupravnega planiranja, za katero so značilne naslednje temeljne karakteristike:

- Celovitost, integralnost planiranja, ki zahteva celovit pogled na družbeni razvoj, izhajajoč iz dejanske odvisnosti posameznih vidikov razvoja (socialnega, ekonomskega, prostorskega idr.) (13); enakovredno uveljavljanje teh vidikov, postavljanje optimalnega razmerja med njimi in omogočanje njihove učinkovite interakcije v odvisnosti od obstoječe razvojne stopnje in razvojnih ciljev; upoštevanje pomena in ugotavljanje učinkov socialnih posledic ekonomskega razvoja ter socialnih in drugih sprememb na ekonomski in družbeni razvoj; preseganje obravnavanja človeka kot produkcijskega faktorja ter omejevanja na reprodukcijo delovne sile ki služi le razvoju proizvodnje in s tem gledanju na delovno silo le kot na strošek; spoznavanje, da je planiranje kot zavestno vplivanje na procese družbene reprodukcije v prvi vrsti potrebno prav zaradi zadovoljevanja človeških potreb in nadaljnje humanizacije družbe.

Primer družbene rasti kot posledice integralnih gibanj med zadovoljevanjem potreb in interesov ljudi ter produktivnostjo dela (14):

Danes je mnenje, da smo s spoznanji ter normativnimi določili o povezanosti socialnega, ekonomskega, prostorskega in drugih vidikov razvoja, to tudi že dosegli. Prav gotovo iluzarno nepoznavanje odnosov, vzrokov in posledic medsebojnih vplivov med njimi, neresna metodološka vprašanja integracije ipd. danes v dejanski praksi še vedno razdvajajo njihovo integriteto in omogočajo največkrat le sektorske pristope v planiranju.

- Decentralizacija planiranja, s katero postajajo usklajevanje in koordinacija interesov, plansko odločanje in samoupravna kontrola nad sredstvi za proizvodnjo, dohodkom ter procesom celotne družbene reprodukcije neodtujljiva pravica neposrednih proizvajalcev - delavcev in delovnih ljudi (subjekti planiranja), združenih v temeljnih in drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih, oblikovanih na različnih ravneh in področjih delovanja. V tako oblikovanem sistemu združevanja dela in interesov naj bi bilo omogočeno zavestno delovanje na vseh ravneh njegove samoupravne organiziranosti.

Primarni nosilci planiranja - osnovne celice družbenega organizma samoupravnega planiranja - so: 1) organizacije združenega dela v materialni proizvodnji in vse oblike njihovega združevanja v delovne organizacije, sestavljene organizacije združenega dela, kooperantska združenja in finančne asociacije, 2) organizacije združenega dela v družbenih dejavnostih, 3) krajevne skupnosti ter 4) občine, pokrajine, republike in federacija (15).

Tako se sistem samoupravnega planiranja z vidika njegovih osnovnih nosilcev deli v dva podsistema, in sicer v: a) planiranje združenega dela in b) družbeno planiranje, ki ju je treba organsko povezovati na vseh ravneh, drugače obstaja nevarnost, da se na nov način pojavijo stara protislovja med panožnim in regionalnim planiranjem.

- Sočasnost planiranja (srečujoče planiranje) ki pomeni, da vsi nosilci planiranja svoje plane sočasno pripravljajo, jih medsebojno usklajujejo na isti ravni (horizontalno povezovanje) in med ravnimi (vertikalno povezovanje) ter sočasno sprejemajo (16). Za sočasno

planiranje je tako značilna visoka stopnja kooperacije med nosilci planiranja ter proces stalnega usklajevanja in združevanja različnih interesov in ciljev - metodologija aktivne demokratične in samoupravne koordinacije.

Prisoten je dvojni značaj, dvojna komunikacija oz. dejstvo dveh, paralelno in medsebojno stalno povezanih, gibalnih sil; ena deluje od zgoraj navzdol in določa okvire razvoja, področja in metode dela, da bi se splošni družbeni cilji maksimalno realizirali, druga pa v smeri od spodaj navzgor, ko se optimalne odločitve nižjih ravni pretvarjajo v optimalne odločitve na višjih ravneh preko procesa stopničastih koalicij (17). Sočasno ali srečujoče planiranje tako v največji možni meri zagotavlja spoštovanje celote in njenih delov (vsak plan na nižji ravni je sestavni del plana na višji ravni) in je teoretično najbolj razvit koncept planiranja, ki v primeru zapletenega družbenega sistema predstavlja iskanje največjega možnega doseganja optimalnih odločitev na različnih ravneh, največje možne relativizacije konfliktov, največje možne mere upoštevanja interesov vseh nosilcev planiranja ter vključevanja najširšega števila ljudi v proces planiranja.

Ugotovimo pa zopet lahko, da je to tip planiranja, ki za oživitve v praksi zahteva polno angažiranje strokovnih in znanstvenih delavcev. Danes zanj primanjkuje (vsaj pri nas) razvitih tehničnih pripomočkov - metodologije planiranja, sposobnosti identifikacije problemov, njihove analize in predikcije, enovitosti in povezanosti informacijskih dotokov, standardizacije informacij ipd. - odsotna pa je tudi celovita marksistična analiza problematike odnosov proizvodnje, potrošnje, dela, upravljanja.

- Samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje, ki predstavlja pravno in družbenopolitično osnovo integralnega planiranja oz. sredstvo in organizacijsko obliko v procesu usklajevanja interesov in potreb ter odločanja in sprejemanja planov. Plani, ki se, zajemajoč več stopenj organiziranosti, pripravljajo na različnih ravneh, se torej sprjemajo skozi proces dogovarjanja in sporazumevanja relativno avtonomnih delov sistema, pri čemer se avtonomija omejuje z usklajevanjem samim ter obveznostmi v izvrševanju sprejetih planov.

- Kontinuiranost (permanentnost) planiranja, zaradi katere morajo nosilci planiranja nenehno analizirati dosedanja in predvidevati nadaljnji razvoj, ob tem pa oboje nenehno povezovati v smislu upoštevanja pogojev in možnosti za nadaljnji razvoj pri oblikovanju ukrepov za uresničevanje tekočega plana. Kontinuiranost planiranja dejansko pomeni stalno adaptacijo in prilagajanje na sprotne dogajanja in spremenjene razmere v okolju, predvidevanje teh sprememb ter sprotno korekcijo teh predvidevanj.

Po mnenju Berislava Šeferja (18) kontinuitete planiranja ne bi smeli razumeti kot prizadevanja za uresničevanje planskih ciljev na starih družbenoekonomskih odnosih.

- Obveznost planiranja in pravica do planiranja (19), ki sta normativno določeni v Zakonu o sistemu družbenega planiranja. Vsak samoupravni subjekt, ki upravlja del družbenega premoženja, ima ne samo pravico, temveč tudi dolžnost, da pripravi in sprejme plan; samoupravna organizacija in skupnost, ki bi delovala brez plana, bi po Zakonu o združenem delu oškodovala družbene interese in jo lahko zato zadene celo sankcija. Vendar pa moramo tu opozoriti, da zakonsko opredeljena obveznost nima svoje teže, če potreba in nujnost planiranja nista pogojeni s kompleksnostjo družbenega sistema. Obveznost v planiranju pa se nanaša tudi na obveznost izvrševanja planov.

Te temeljne karakteristike sistema samoupravnega planiranja pa v svoji čisti obliki v naši družbeni in ekonomski realnosti prav gotovo še ne obstajajo oz. so še v precejšnji meri nedodelane. Dejansko gre šele za zasnovo in tendence, ki sta jih nova ustava in zakon o sistemu družbenega planiranja konstituirala.

5. FORMALNOPRAVNI, ORGANIZACIJSKI IN VSEBINSKI PRISTOP K PRIPRAVI (SPREJETJU IN IZVRŠEVANJU) PLANA V OZD

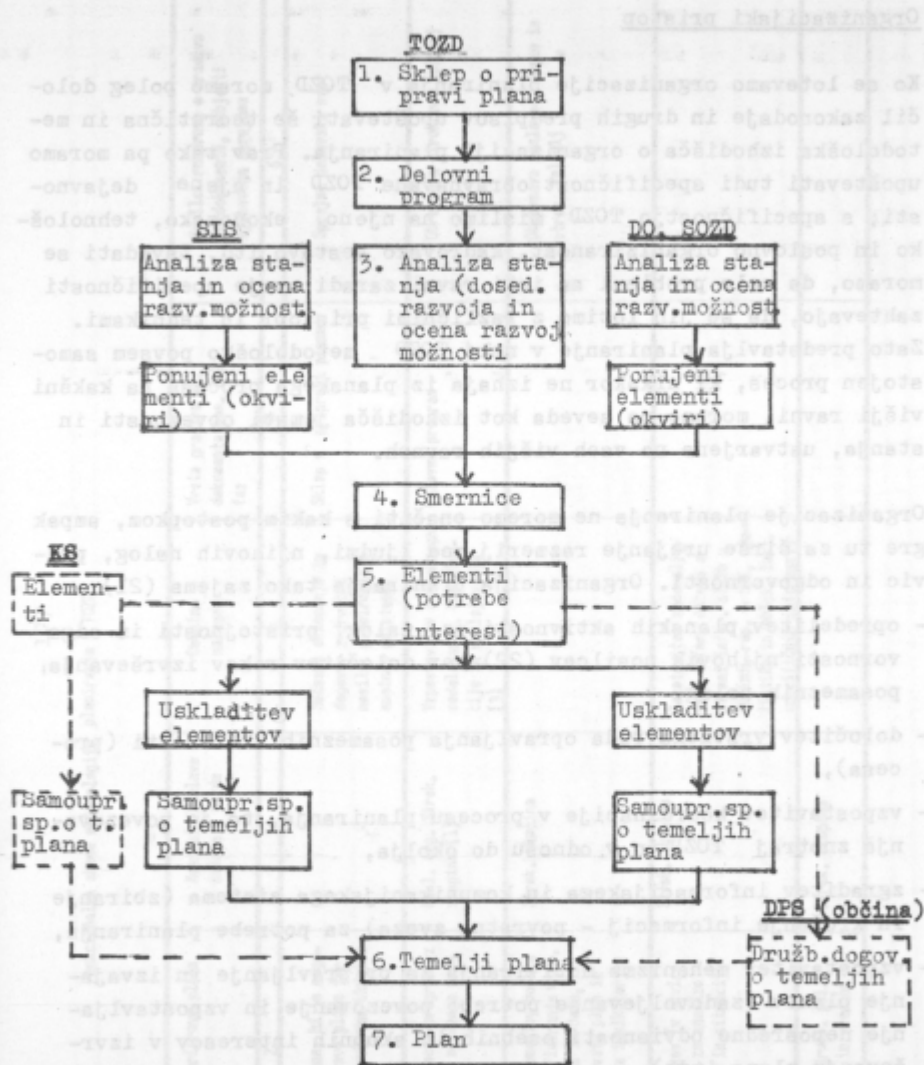
Z izidom zveznega in republiškega zakona o sistemu družbenega planiranja, katerega določbe naj bi se prvič realizirale v planskem obdobju 1981-1985, so se pred poslovodne in strokovne delavce v TOZD postavile zahtevne naloge, ki so bile zanje bodisi v strokovnem in metodološkem pogledu bodisi glede izpeljave samoupravnega postopka planiranja v marsičem nove. Kljub temu pa moramo ugotoviti, da zakona ob-

sežno nakazujeta formalno pravni proces pripravljanja plana in odločanja o njem, precej bolj nejasna pa sta v pogledu opredelitve pojma družbenega planiranja, prav tako pa ne ponujata, vsaj v zadovoljivi meri, izdelanega instrumentarija - metodologije planiranja (2o), ki je po našem mnenju temelj planiranja. Lahko rečemo, da dajeta zakona s tem veliko poudarka formalni usklajenosti, istočasno pa povsem zanemarjata vsebinsko usklajenost posameznih planov. Pri tem se zavedamo, da zakon ne more odgovoriti na vsa (na nekatera pa bi lahko) metodološka vprašanja, še manj pa dajati splošno veljavne odgovore. Razlikovati moramo namreč med splošno metodologijo, ki lahko velja za vsa področja in dejavnosti, ter med posebnimi metodologijami, ki neposredno izhajajo iz tehnoloških in drugih značilnosti posameznih dejavnosti.

Ker v TOZD v večini primerov še ne razpolagamo z metodologijo planiranja, opredeljeno v zgornjem smislu, bo treba temu posvetiti večjo pozornost in zagotoviti sodelovanje ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev ter interdisciplinarni timski pristop.

Formalnopravni pristop

Pod formalno pravnim postopkom v planiranju razumemo predvsem potek, ki ga določa zakon s sosledično opredelitvijo temeljnih planskih aktov, ki jih morajo pripraviti posamezni nosilci planiranja. Če postopek razdelimo na posamezne faze, pri čemer vsako od njih karakterizira po en značilen dokument oz. strokovno gradivo, lahko planiranje v TOZD shematično prikažemo z naslednjo shemo:

Opomba:

--- povezava TOZD (s KS, DPS) le takrat, kadar neposredno prevzema obveznosti, drugače je ta povezava le posredna.

Organizacijski pristop

Ko se lotevamo organizacije planiranja v TOZD, moramo poleg določil zakonodaje in drugih predpisov upoštevati še teoretična in metodološka izhodišča o organizaciji planiranja. Prav tako pa moramo upoštevati tudi specifičnost obravnavane TOZD in njene dejavnosti; s specifičnostjo TOZD mislimo na njeno ekonomsko, tehnološko in poslovno organiziranost, kadrovsko sestavo itd. Zavedati se moramo, da celo problemi na isti ravni zaradi svoje specifičnosti zahtevajo, da se jih lotimo z različnimi pristopi in tehnikami. Zato predstavlja planiranje v neki TOZD - metodološko povsem samostojen proces, ki nikakor ne izhaja iz planskega procesa na kakšni višji ravni, moramo pa seveda kot izhodišča jemati obveznosti in stanja, ustvarjena na vseh višjih ravneh.

Organizacije planiranja ne moremo enačiti s kakim postopkom, ampak gre tu za širše urejanje razmerij med ljudmi, njihovih nalog, pravic in odgovornosti. Organizacija planiranja tako zajema (21):

- opredelitev planskih aktivnosti oz. nalog, pristojnosti in odgovornosti njihovih nosilcev (22) ter določitev rokov izvrševanja posameznih nalog,
- določitev vrstnega reda opravljanja posameznih aktivnosti (procesa),
- vzpostavitev koordinacije v procesu planiranja, to je povezovanja znotraj TOZD in v odnosu do okolja,
- zgraditev informacijskega in komunikacijskega sistema (zbiranje in kroženje informacij - povratna zveza) za potrebe planiranja,
- vzpostavitev mehanizma motiviranja za pripravljane in izvajanje planov (zadovoljevanje potreb, povezovanje in vzpostavljanje neposredne odvisnosti osebnih in skupnih interesov v izvrševanju plana itd.).

Funkcionalna shema metodologije planiranja v TOZO

Tematski plan	Naloge za pripravo plana	Nasilci izdelave naloge v tisku	Dodatne naloge	Vrsta gradiva oz. dokumenta pas. del. faz	Nasilci razprave o gradivu in dokumentu, subjektii njihovega sprejema
	2	3	4	5	6
1	Določitev organa, ki je odgovoren za pripravo plana ter oblikovanje strokovne skupine (služb)		Sečasno sklepanje in dogovor z drugimi nosilci planiranja o enotnem pristegu	Sklep o pripravi plana	Sprejeme delavski svet
	Izdalava delovnega programa z uporabo natečajnega proučnega grafičnega (2)	Pesl. org. Struk. skupine (1)	Vzpostavitev potrebnega sedelovanja, koordinacije in usklajevanja (3)	Delovni program	Obravnavna strokovni kolegij
	Definiranje elementov natečajnega planiranja (definiranje vseb. pogr. življenja in dela, ki jih mora vsebovati plan in oblik. kataloga indikatorjev (5)	Struk. skupina			Obravnavna pečevalci. organ in struk. kolegij
	Zbiranje podatkov (v okviru katal. indik.) za analizo dosed. razvoja in situacije	Struk. skupina	Zagotovitev zadostnega infor. detoka s strani infor. služb v občini, rep. - SKB, statistika in oblik. last. specifičnih informacij		
	Registriranje družb, pol-stalnih, mors in vršnih	Struk. skupina			

1	2	3	4	5	6
	Analiza dosežnega razvoja in situacije (izpostavitve temelj. probl.)	Strekovna skupina	Z izdel. gradivom se spoznajo vsi relevantni nosilci v občini in obratno, tež se spozna z gradivi letnih	Analiza dosež. razvoja in situacije	Obnavljanje del. zvež. DPÚ (4)
	Preučevanje, predvid. možnih okvirjev razvoja (resource →) (5)	Strekovna skupina	- - -	Ocena razvej. možnosti	- - -
	Definiranje ciljev (alternativnih) in določanje (poudarjenja) ciljev	Strekovna skupina Strekovna skupina	Dopolnjevanje zaradi usklaj. z drug. nosilci	Opombe za sarnic (I. faza) Predlog sarnic (II. faza)	- - - Sprejeto zbor. del.
	Preučevanje in upravljanje interesov ter izd. elementov (opredel. potreb, interesov in skrbnosti)	Strekovna skupina	Usklajevanje in sprejem v DO, SIS, KS, DPS (4)	Elementi	Sprejeto zbor. del.
	Oblikovanje strategij (alternativnih), ki lahko vplivajo na uresnič. ciljev (5)	Strekovna skupina		Opombe temeljev plana (I. faza)	Obnavljanje delav. sk. svet (4) DPÚ
	Vrednotenje (poudarjenja) in optimizacija strategij ter izbor optimal. strategije	Strekovna skupina	Dopolnjevanje zaradi usklaj. z drug. nosilci	Predlog temelj. plana (II. faza)	Sprejeto se z referen. nosilcem
				Sasupr. spor. o temeljnih plana DO, SIS, KS (4)	Sprejeto zbor. delav. cev
				Družbeni dogovor o temelj. plana DPÚ (4)	Sprejeto zbor. delav. cev

1	2	3	4	5	6
	Izdelava pokazateljev - indikatorjev ciljev, strategij in resursov	Strokovna skupina			
	Izdelava plana (konkretizacija izbrane strategije)	Strokovna skupina		Predlog plana toča	Obravnavna in sprejemna delavski svet
	Kontroliranje pripravljanja in izvajanja plana	Posl. organ	Oblikovanje in funkcioniranje plan. poverilne poveljave		
	Preučevanje in analize uresničevanja plana z ugotavljanjem posledic in učinkov	Strokovna skupina		Ocena uresničevanja plana	Obravnavna delavski svet ali zbor del. (ob zaklj. rač.)
	Pristop k sponzorstvu in oglaš. plana				

Opombe:

1. Deločtev strokovne skupine (tima) je izravnica in specifična naloga posameznega točaka.
2. Izdelave vržnega programa sestavljajo naslednje faze: 1. seznan vseh aktivnosti z navodbe njihovih nosilcev in časa trajanja, 2. določitev nosilcev in aktivnosti, 3. risanje vržnega diagrama in določitev rokov (na eni koordinati delovne faze in čas trajanja letnih, na drugi pa osilici izdelave, obravnave in sprejetja posameznih planskih gročiv). Po menju B. Urloviča: Metodologija za pripravo in izvedbo vržnega diagrama v podjetjih, Ljubljana, 1978. Diagrami vržnega programa so: a) diagrami vržnega programa po splošnih aktivnostih, b) diagrami vržnega programa po delovnih nalogah in izvrševalcih. Glej tudi: Marko Selanč: Planiranje v svobodni menjavi dela, IB 11-12, Lj., 1979; ECH - Institut za regionalno ekonomiko in družinski pristop društvenemu planiranju u opštini, Lj., 1975.
3. Vzpostavitev sodelovanja in koordinacije pomeni: povezovati in prilagajati razmerje med organi planiranja (strokovni službi, samopr. organi, posamezniki) in njihovimi aktivnostmi, medsebojno znotraj točaka in z okoljem usklajevati vse aktivnosti v procesu planiranja po obsegu, prostoru in času. Gre za tehnično-ekonomsko koordinacijo in koordinacijo v plitvico-organizacijskega značaja, ki se vzpostavljata sočasno in vplivata druga na druga.
4. posni nezveznost, možnost - - - - -
5. Uporaba simulacijskih in drugih tehnik planiranja - vstop metode planiranja.

Vsebinski pristop

Empirična raziskava o vsebini planiranja v OZD (23) nam je pokazala, da le redke organizacije vključujejo v planiranje področja, ki predstavljajo socialno vsebino njihovega razvoja (npr. kvaliteto življenja zaposlenih, humanizacijo delovnih pogojev, socialno varnost in zdravje zaposlenih, reprodukcijo in razvoj znanja, stabilnost socialnih odnosov, učinkovitost organizacije dela itd.) Če pa jih že vključujejo, potem jih največkrat opredeljujejo le deklarativno kot cilje ter v nikakršni povezavi ali celo odvisnosti s svojim ekonomskim razvojem.

Zaradi tega ozko ekonomističnega pristopa k usmerjanju razvoja, tako na makro (družba) kot na mikro planu (delovna organizacija), pa pogosto prihaja do problemov in nenadejanih posledic, ki se nenadzorovano prelivajo iz ekonomskega v druga področja družbenega življenja (prostorski in ekološki problemi, socialne disfunkcije itd.), spremembe na teh področjih pa zopet negativno vplivajo nazaj na ekonomski razvoj (npr. tehnologija, ki je smiselna z vidika povečanja produktivnosti dela, lahko močno prizadene fizično in socialno okolje - onesnaženje okolja, delovna invalidnost, pogosta obolevnost ljudi itd., kar obratno sorazmerno vpliva na ekonomski razvoj - zmanjševanje produktivnosti dela, večanje "neproduktivnih" stroškov variabilnega kapitala itd.) (24).

Če torej pristopamo k konceptualizaciji modela stvarnosti, ne glede na to, ali gre za model družbe ali za model delovne organizacije, modela, ki predstavlja teoretično osnovo za zavestno akcijo spreminjanja in razvoja (planiranje), ne moremo modeliranja te stvarnosti omejiti na ekonomsko znanost. Le-ta ima namreč tako omejen doseg do družbenih pojavov, kot tudi pomanjkljiv, tehnični in metodološki aparat za njihovo deskripcijo.

Ob tem pa se moramo zavedati tudi dejstva, da sociološka znanost še ni izoblikovala alternativne makro teorije kot osnovo za indiciranje sprememb v družbeni strukturi in njihovo medsebojno interakcijo za ustvarjanje razvojnih učinkov, da so socialne spremembe dolgoročne in zato težje predvidljive ter da je merjenje socialnih učinkov razvoja veliko bolj zapleteno od merjenja ekonomskih učinkov.

Zato smo danes še precej daleč od tega, da bi zagotovili enakovredno vključevanje socialne vsebine - poleg planiranja dohodka tudi planiranje zadovoljevanja človeških potreb - ter integralni pristop v planiranju. Vendar pa je usmeritev pozornosti na socialne posledice materialnega razvoja, reflektiranje socialnih sprememb na ekonomska in družbena gibanja ter poskus njihovega kvantificiranja brez dvoma korak k temu.

Pod konstrukcijo modela stvarnosti v sistemskem pristopu si torej predstavljamo strukturiranje elementov (področij, podsistemov) družbenega oziroma socialnega sistema ter oblikovanje indikatorjev (25), ki govorijo o teh elementih oziroma sistemu, stanju in razvojnih procesih v njih in med njimi, saj gre v bistvu za model predikacije, ne deskripcije, za model socialnih sprememb.

Kot odgovor na nezadostnost ekonomskih kazalcev, ki so jih izoblikovali za spremljanje razvoja držav, regij in majših področij, je prišlo v 30. letih 20. stoletja do "gibanja za socialne indikatorje" (26) ter do uveljavljanja ideje o kompleksnosti človekovega življenja (27), ki ga ne opredeljuje le ekonomija.

Na to, kako strukturirati teoretični model stvarnosti oziroma katera področja so v družbi ali življenju posameznika toliko pombembna, da jih je treba vključiti in zanje oblikovati indikatorje, pa raziskovalci različno gledajo; različni so namreč njihovi pristopi in nameni (28).

V svetovnem merilu sta najpomembnejša poskusa Organizacije združenih narodov in Švedske. Oba določata najpomembnejša področja življenja; prvi jih določa za spremljanje razvitosti držav in njihovo medsebojno primerjanje, drugi pa za spremljanje življenja posameznikov. Študija OZN ločuje devet področij, in sicer: zdravje, prehrano, izobrazbo, zaposlitev in pogoje dela, stanovanje, socialno varnost, obleko in obutev, rekreacijo in prosti čas. Tudi švedski projekt vsebuje devet področij, ki pa se nekoliko razlikujejo od prejšnjih: zdravje, prehrana, stanovanje, družinski odnosi, izobrazba, delo in delovni pogoji, izraba prostega časa, ekonomski viri, politični viri.

Eden od poskusov konceptualnega pristopa k indikatorjem pri nas je analiza stanja in dinamike razvoja slovenskih občin, ki jo je pripravil Z. Mlinar s sodelavci na FSPN v Ljubljani. Ta analiza spremlja razvoj na šestih področjih ekonomije, kultura, komunikacije, politična participacija, zdravstvo in otroško varstvo. Tudi Obvezni enotni kazalci razvoja, ki jih prinaša novi Zakon o sistemu družbenega planiranja in o družbenem planu SRS, predstavljajo poskus uveljavljanja socialnih indikatorjev pri spremljanju razvoja. Vendar pa je ostalo njihovo oblikovanje le na pol poti, saj ne zajemajo vseh relevantnih področij življenja, nudijo pomanjkljivo informacijsko osnovo za področja, ki jih obravnavajo, njihovo število pa je v množici ekonomskih podatkov skorajda zanemarljivo. Še bolj poglobljeno se je konstrukcije socialnih indikatorjev za namene planiranja lotila V. Bošnjak s sodelavci na Inštitutu za sociologijo v Ljubljani. Za spremljanje družbenih dejavnosti (otroško varstvo, vzgoja in izboraževanje, zdravstveno varstvo, kultura ...) so področja še naprej strukturirali po elementih: 1) ljudje, uporabniki, 2) aktivnost oz. dejavnost 3) institucije, kjer se aktivnost izvaja, 4) kadri, ki izvajajo posamezne aktivnosti, 5) prostor, objekti in oprema, ki so na razpolago in 6) finančna oz. materialna sredstva za dejavnost (29). Poleg tega pa so v svojem modelu oblikovali tudi matriko odnosov med posameznimi elementi in s tem dobili informacijske preseke med elementi, to je "izvedene" indikatorje. Na osnovi teh spoznanj je bila narejena lista podatkov, ki naj bi jih statistične službe spremljale, s čimer bi nudile osnovno informacijsko bazo za indikatorje na posameznih področjih. Obstoječa socialna statistika namreč ni zasnovana na deskriptivnem modelu stvarnosti.

Primer kazalcev za spremljanje in načrtovanje potreb po otroškem varstvu v tozdu.

Kazalci, ki informirajo o ljudeh, uporabnikih:

1. Število zaposlenih žensk v ¹⁹⁷⁰skupaj in v fertilem obdobju 18 - 45 let
2. Starostna struktura zaposlenih
3. Število otrok po starosti zaposlenih delavcev
4. Število otrok, ki so vključeni v VVO
5. Število otrok, ki so v neorganiziranem varstvu (privatno varstvo, domače varstvo, izmenično varstvo staršev itd.)

6. Število otrok, ki potrebujejo organizirano varstvo
7. Potrebe po poslovnem času VVO (dopoldan, popoldan, izmenično itd.)
8. Potrebe po občasnem varstvu izven rednega delovnega časa staršev
9. Število otrok, ki so upravičeni do otroškega dodatka

Kazalci, ki informirajo o razpoložljivih sredstvih

1. Višina sredstev skupaj in delež sredstev iz BOD na zaposlenega za otroško varstvo
2. Višina sredstev za dejavnost lasntega VVO
3. Združevanje sredstev za nove vzgojno-varstvene zmogljivosti iz dohodka
4. Soudedežba staršev v ceni vzgojno-varstvene storitve VVO mesečno na otroka.

Primer matrike odnosov med elementi ter nekaterih izvedenih kazalcev na področju otroškega varstva za potrebe tozda:

	ljudje	aktivnost	institucije	kadri	objekti, prostor	finančna sredstva
ljudje	1; št:zap. žensk 2; število otrok 3; št: upravičencev do otr. dodatka	1; št: otrok v VVO 2; št: otrok v neorgan. varstvu	1. delež otrok v last. VVO	1. štev. otrok na vzgojitelja v last. VVO	1. površina bival. prostora ga otroka (m ²) v last. VVO	1. delež sred. iz BOD za OV na zaposlenega 2. udeležba staršev v ceni
aktivnost		1; število oddelkov po starj. otrok v lastnem VVO		1. št. zap. na odd. v last. VVO		
institucije			1. št. last. VVO			
kadri				1. št. zap. v last. VVO		1. povpr. OD na zaposlenega v last. VVO
objekt prostor					1. št. mest v lastnem VVO	
finančna sredstva						1. viš. sred. iz BOD za OV

O P O M B E:

1. Živko Pregl: Konceptijska vprašanja strokovnih služb za planiranje, IB revija za planiranje, št. 7-8, L XVI, 1982, str. 3.
2. V zakonu o sistemu družbenega planiranja in o družbenem planu Slovenije je predviden družben dogovor o minimalnih organizacijskih, strokovnih, kadrovskih in drugih pogojih za strokovno planske službe pri nosilcih planiranja, ki so nujni predpogoj razvoja samoupravnega planiranja. To zahtevo, z redkimi izjemami, do danes še nismo uresničili.
3. Berislav Šefer: Socialna politika v socialistični samoupravni družbi, Delavska enotnost Lj. 1981.
4. Zarjan Fabjančič: Plan (iranje) ani načrt (ovanje)?, Ekonomska revija 1-2, 1982.
5. Dušan Sekulič: Sociloški aspekti društvenog planiranja, Zagreb, 1979 (doktorska naloga).
6. Žarko Papić: Samoupravno planiranje - teorijske osnove, ICS Beograd 1974.
7. Tudi družbo lahko konceptualno razumemo kot sistem. Družba je zelo kompleksen, dinamičen in nedeterminističen sistem. Družbeni sistemi nimajo fizične strukture, njihovo strukturo spoznavamo po njihovem delovanju. To delovanje predstavlja kriterij za razčlenjevanje podsistemov (npr. proizvodni podsistemi - proizvodnja blaga, zdravljenje, izobraževanje itd., ki se še naprej razčlenjujejo v podsisteme; na višji stopnji systemske strukturiranosti obstajajo vzdrževalni podsistemi - pridobivanje in usposabljanje kadrov, notranja organizacija itd.; za potrebe prilagajanja na okolje obstajajo podsistemi za odsluževanje okolja - zbiranje in predelava informacij, raziskovanje itd.; na višji stopnji razvoja proizvajalnih sil, ko je za družbo značilna višja stopnja systemske kompleksnosti, je značilno systemsko dogajanje, ki delno še vedno teče po avtomatizmu naravnih in družbenih zakonitosti (npr. zakon vrednosti), delno pa ga je treba usmerjati, v ta namen se oblikuje poseben upravno-politični podsistem, katerega dejavnost je izključno

sistemsko usmerjanje itd.).

Žiga Knap: Teorija sistemov in planiranje, Lj. 1970

France Bučar: Sodobne organizacijske teorije, Pravna fakulteta, Ljubljana 1974

France Bučar: Upravljanje, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981

L. Bertalanffy: General System Theory, London, Allen Lane, The Penguin Press, 1968.

8. Dušan Sekulić, ibid., 1979.

9. Pomembne metode, tehnike planiranja, ki se danes uporabljajo v svetu za potrebe predvidevanja oz. oblikovanja "verjetnega" modela stvarnosti v prihodnosti, še posebno v primerih kompleksnih sistemov (npr. družbe), so simulacijske metode. Če povzamemo na kratko, se simulacijske metode delijo na 1. tehnične in 2. intuitivne. K tehničnim spadajo simulacijski modeli, enostavne linije trendov, regresije, prostorske serije itd.. K intuitivnim pa spadajo metode izdelave scenarijev, uporaba historične analogije, metoda strateških iger, delfi metoda itd. Obe vrsti metod kažeta določene prednosti in pomanjkljivosti, verjetno pa je najbolj uspešna metoda kompromis med obema.

Metode napovedovanja lahko razdelimo še na druge načine, eden od njih izhaja iz postopka, ki daje na voljo dve možnosti:

1. ali izhajamo iz današnjega sveta - eksploatorno napovedovanje, kjer ekstrapoliramo v prihodnost iz znanih teženj in danosti (sedanjost ekstrapoliramo v možno prihodnost),
2. ali pa se osredotočimo na bolj ali manj teoretične predstave ciljne prihodnosti - normativno, projekcijsko napovedovanje (normativno konstruiramo prihodnost in jo vzvratno transformiramo do sedanjosti), kjer je glavni problem napovedovanje ciljev, ki naj bi bili relevantni v prihodnosti.

Štefan Skledar: Scenariji razvoja kot metoda analize bodočnosti, IB 7-8, 1982, Ljubljana.

10. Model družbe, model delovne organizacije itd.

11. Tip A: Za ta model je značilna dominacija zgornjih ravni nad spodnjimi in centralizacija informacij. Informacije se od spodnjih ravni stekajo k zgornjim oz. v center. Iz mesta zbiranja informacij, ki je na najvišji hierarhični ravni, se k spodnjim ravnam pošiljajo direktive glede njihovega ravnanja v celoti. V centru se oblikuje globalni plan, ki ga posamezni deli v svojih planih le konkretizirajo. Kooperacija se dosega le posredno preko centra in je nasilna, ker subsistemi ne morejo izraževati svojih interesov.

Tip B: Podobno kot pri centralističnemu modelu se tudi tu informacije stekajo v center, ki je na najvišji hierarhični ravni, toda zgornje ravni k spodnjim ne pošiljajo direktive, temveč le osnovne usmeritve in predvidevanja. Deli sistema med seboj ne sodelujejo, ravnanje vsakega od njih je prepuščeno njim samim.

Tip C: Ta model predpostavlja, da subsistemi sami izdelujejo svoje plane in jih sočasno pripravljajo in sprejemajo. Interesi posameznih delov sistema se s tem medsebojno usklajujejo. Višje ravni ne predstavljajo centrov moči in vpliva, na višjih ravneh se usklajujejo interesi nižjih ravni. Pretok informacij je v vseh smereh, mesta zbiranja informacij pa so dostopna vsem uporabnikom.

Tip D: Ta model planiranja se uporablja v decentraliziranih sistemih, v katerih deli med seboj ne sodelujejo neposredno, pač pa posredno (npr. preko tržišča). Ta model planiranja ne pozna kooperacije, na ravni globalnega sistema. Vsak del mora sam za sebe zbirati potrebne informacije, zato se lahko takega planiranja lotijo le močnejši deli sistema, s čimer pa svojo moč še povečujejo.

Tudi tu je treba opozoriti, da gre za abstraktne modele, ki ne upoštevajo dejanskega nosilca planskega odločanja v nekem družbenem sistemu.

Dušan Sekulić, ibid, 1979, str. 69.

12. Zakon o sistemu družbenega planiranja in o družbenem planu Slovenije, 1980.
13. Z ekonomskimi vidiki razvoja mislimo na planiranje osnovne dejavnosti nosilca planiranja (npr. v OZD) razvoj produkcijskih faktorjev, obseg in združevanje posameznih kategorij pridobivanja dohodka ter kriterije delitve dohodka, investicijska politika, mere in sredstva za rast produktivnosti, način določanja cene, kriteriji razdelitve osebnih dohodkov itd.; s socialnimi vidiki razvoja pa mislimo na planiranje pogojev življenja in dela delavcev in delovnih ljudi ter zadovoljevanje njihovih potreb (npr. zadovoljevanje potreb po izobraževanju, socialni varnosti, zdravstvenem varstvu itd.).
14. Nada Majcen: Integralno planiranje s posebnim ozirom na socialni razvoj, VSŠD v Ljubljani, 1976.
15. Edvard Kardelj: O sistemu samoupravnog planiranja, brionske diskusije, Radnička štampa, str. 33.
16. Medtem ko se sočasnost vedno nanaša na tiste faze planskega postopka, v katerih se sprejemajo neposredne odločitve, pa ni vedno smotрно, da se tudi na faze priprave strokovnih gradiv in analiz.
17. Pri gradnji koalicij uporabljamo metode kompromisa - iskanje srednjih rešitev ali metode koeksistence nasprotij - oblikovanje prioritete ciljev.
Žarko Papić, ibid, 1974, str. 108.
18. Berislav Šefer, ibid, 1981, str. 233.
19. OZD je dolžna pripraviti svoj plan na osnovi pravic in odgovornosti do razpolaganja s sredstvi za delo in dohodkom, na osnovi solidarne odgovornosti in medsebojne odvisnosti z delavci v drugih OZD, na osnovi svoje družbene odgovornosti za ustvarjanje skupnih interesov in ciljev.
Edvard Kardelj, ibid, str. 33.

20. Z metodologijo planiranja razumemo določeno organizacijo in metodiko (metodo) planiranja, pri čemer kot metodo razumemo celoto pristopov in tehnik, ki jih je moč uporabljati, pri analizi in predvidevanju družbenega dogajanja, ter uporabo vseh vrst informacij o dejanskem in prihodnjem stanju, vzročnih povezavah, posledicah in zakonitostih teh družbenih dogajanj.
21. Vida Trampuš - Trop, Organizacija planiranja v OZD, Ekonomska revija 1-2, Lj., 1982, str. 135-148.
22. Organi upravljanja (delavski svet, zbor delavcev) razpravljajo in odločajo o vseh pomembnih zadevah; poslovodni organ (TOZD, OZD, DSSS) odgovarja, da bo v planu upoštewane vse zahteve upravljalcev in da bo plan pravočasno pripravljen; strokovne službe (planske in druge), med katerimi se mora zagotoviti oblika kontinuiranega sodelovanja, največkrat pripravijo vse strokovno gradivo in izdelajo plan; možno je tudi sodelovanje strokovnih in znanstvenih organizacij in institucij v smislu strokovne pomoči pri pripravi planov.
23. Analiza srednjeročnih planskih dokumentov OZD na področju gospodarstva in družbenih dejavnosti v občini Ljubljana Center za obdobje 1981-1985.
24. Omejitve na ekonomistične perspektive postajajo danes, ko se povečuje razvitost in kompleksnost družbenih oziroma socialnih sistemov, vse bolj sporne. Le vulgarno marksistično pojmovanje družbene reprodukcije istovesti le-to z neposredno materialno produkcijo. Družbena reprodukcija predstavlja namreč enotnost posameznih materialnih delovnih procesov ter družbene delitve in organizacije dela; čim razvitejša postaja družba, tem pomembnejša postaja ta druga sestavina družbene reprodukcije in s tem tudi sociološka analiza in socialno planiranje.

Tine Hribar, Odnos med ekonomskim in sociološkim usmerjanjem družbenega razvoja, usmerjanje družbenega razvoja - družboslovne razprave, DDU Univerzum, Ljubljana 1981.

25. Socialni indikatorji so statistični podatki in drugi bolj izdelani indeksi, ki dajejo zanesljivo in strnjeno sliko o pomembnih socialnih pojavih in procesih ter o možnostih za doseganje glavnih socialnih ciljev; oblikovani so v daljših časovnih serijah in določenih prostorskih dimenzijah ter so po možnosti razdeljeni po socialnih razredih in slojih (Andorka). Socialni indikatorji označujejo indekse socialnih pogojev znotraj posameznega socialnega oziroma družbenega sistema (Land in Spilerman). *The Use of Socio-economic Indicators in Development Planning*, UNESCO, 1976.

26. Glavni namen gibanja za socialne indikatorje je razviti obširen zbir statistik za merjenje socialnega napredka ali nazadovanja (Marss, 1974).

Nameni socialnih indikatorjev, kot jih je opredelil R. A. Bauer, 1966):

1 - socialna politika:

- ocenjevanje posameznih javnih (državnih) programov,
- vzpostavitev sistema socialnih bilanc po analogiji ekonomskih bilanc,
- postavitve socialnih ciljev in določitev socialne politike;

2 - socialne spremembe:

- merjenje socialnih pogojev življenja,
- dodatek ekonomskim indikatorjem z informacijami o "kvaliteti življenja" ali "pogojih človeške eksistence",
- merjenje socialnih sprememb;

3 - socialna poročila:

- izboljševanje socialne politike,
- napovedovanje socialnih dogodkov.

Teorije o socialnih indikatorjih in njihove definicije, čeprav marsikdaj različne, največkrat poudarjajo njihovo uporabo pri "vodenju socialne politike", pri planiranju in ne le pri izdelavi t.i. "socialnih poročil". Christian (OECD Indicators, 1974) npr. pravi, da socialni indikatorji morajo: 1) identificirati socialne potrebe, aspiracije in probleme, ki so ali pa bi lahko bili glavni predmet socio-ekonomskega procesa planiranja, 2) omogočati merjenje in poročanje o spremembah v odnosu na ta predmet, 3) bolje osvetliti odločitve državnih organov.

27. Ob tem se pojavljajo različni pojmi kot so: življenjska raven, življenjske razmere, ki dejansko obstajajo v družbi; življenjski standard - življenjske razmere, ki jih želijo ljudje doseči ali pa se jim zdijo primerni; življenjske norme - dogovorjeni pogoji življenja, definirani za specifične namene s formalnimi dogovori (minimalni osebni dohodek ipd.). Ob tem pa še pojmi, kot so kvaliteta življenja, življenjske razmere, življenjska blaginja ipd., ki enako kot zgornji kažejo na željo čimbolje spoznati življenje posameznikov kot kompleksnih oseb ter vplivati na odpravljanje odklonov.

28. Naj za ilustracijo naštejemo le nekatere delitve:
Wilensky (1975) - ekonomsko, politično in ideološko-kulturno področje;
Horvat (1975) - življenje (dolžina), izobrazba in zdravje;
Liu (1974) - status posameznika, enakost, življenjske razmere in poljedelstvo, tehnologija, ekonomski status, izobrazba, zdravje in politična participacija;
Land in Sheldon (1972): socio-ekonomska blaginja z 12 področji (demografija, delo in zaposlitev, dohodek, znanje in tehnologija, izobrazba, zdravje, prosti čas, javna varnost, prebivanje, transport, fizično okolje, socialna mobilnost in stratifikacija), socialna participacija in alienacija (družina, religija, politika, prostovoljna združenja, alienacija), izraba časa, vzorci potrošnje, aspiracije, zadovoljstvo in morala.

29. Ker pa so se omejili le na institucionalizirano komponento socialnega razvoja, to je na družbene dejavnosti, njihov model stvarnosti ne daje adekvatne osnove za konceptrealizacijo socialnega razvoja v kontekstu družbenega plana, to lahko potrdimo že s tem, da pogledamo področja na katera posega socialna politika v svojem širokem (že uveljavljenem) pomenu pri nas, kot zavestna aktivnost družbe, ki naj bi z različnimi instrumenti usmerjala in korigirala socialni razvoj, to je spontani razvoj družbenih zakonitosti: 1) prebivalstvo (demografska politika), 2) delo in zaposlitev, 3) osebni dohodek in drugi prihodki (osebni standard), 4) socialno varstvo (pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zavarovanje v primeru brezposelnosti, družbeno varstvo otrok in družine,

stanovanjska politika, družbena skrb za starejše občane, socialno skrbstvo), 5) družbeni standard (dostopnost in obseg storitev družbenih in drugih dejavnosti, oskrbovalna mreža, obrati družbene prehrane, itd.), 6) zdravstveno varstvo, 7) vzgoja in izobraževanje, 8) humanizacija in izboljševanje odnosov in pogojev dela (varnost pri delu, skrb za čisto tehnologijo, prilagajanje delovnih postopkov psihični in fizičnim zmogljivostim delavcev, organizacija delovnega časa in odmora itd.), 9) kvaliteta življenja (prosti, čas, kulturno življenje, telesna kultura, in rekreacija, družbeno življenje, stanovanje in bivalno okolje, varstvo naravnega okolja), 10) razvoj družbenoekonomskih odnosov in utrjevanje družbenega položaja človeka.

MOŽNOSTI ZA ZAGOTAVLJANJE USTREZNIH ŽIVLJENJSKIH POGOJEV V STAROSTI

Vida Milošević^x

I. U V O D

Staranje prebivalstva in družbeni ukrepi za zagotavljanje ustreznih življenjskih pogojev v starosti

Po demografskih kazalcih sodimo Slovenci med narode z nadpovprečno visokim deležem starejših ljudi. Delež prebivalcev, starih 65 in več let, hitro narašča: leta 1931 je bil 7%, leta 1961 je znašal 7,8 %, 1971 - 9,34 %, leta 1981 pa že 11,3 %. V letu 1991 se sicer po projekcijah prebivalstva predvideva upad na 9,6 %, nato pa do 2001. leta spet porast do 11,2 % ljudi nad 65 let starosti. Povečanje smrtnosti ljudi, starih 85 in več let opozarja na nezadostno skrb za stare ljudi in na to, da se kot družba še ne zavedamo dovolj dejstva, da je prebivalstvo Slovenije postalo staro prebivalstvo, ki ima specifične potrebe.

Da Slovenija kot celota nima ugodne starostne strukture, dokazuje tudi indeks staranja prebivalstva, to je razmerje med številom prebivalcev, starih nad 65 let ter številom otrok, starih od 0 - 14 let. Pri normalni starostni sestavi prebivalstva se indeks staranja giblje med 30 in 40, v Sloveniji pa že presega 40. Ob splošni tendenci staranja prebivalstva v naši republiki, ki je posledica podaljševanja življenjske dobe in zniževanja števila rojstev, na indeks staranja najmočneje vplivajo selitve. Glede na to, da je med migranti vsaj plovica ljudi v starostni skupini 20-29 let, je indeks staranja najvišji v občinah z dolgotrajnim odseljevanjem. Že danes sta dve slovenski občini (Ljubljana-Center in Tolmin) pod demografskim pragom, kar pomeni, da število umrlih prekaša število rojstev in je zato naravna rast negativna.

x Vida Milošević, diplomirana socialna delavka, pomočnica predsednika Komiteja za zdravstveno in socialno varstvo SR Slovenije, Kidričeva 5, Ljubljana

Nekateri demografski kazalci opozarjajo na to, da se rodnost v naši republici znižuje in si bomo morali prizadevati, da jo bomo zadržali na ravni, ki zagotavlja enostavno reprodukcijo prebivalstva. To bo nedvomno še pospeševalo demografsko staranje in postavilo zahtevo, da po eni strani razmišljamo o ukrepih za zviševanje natalitete, po drugi pa, da zagotovimo vse tiste pogoje, ki jih zahtevajo posebne potrebe starejših ljudi.

Temeljno izhodišče za zagotovitev ustreznih življenjskih pogojev v starosti je, da si človek svoj družbeni in osebni ploščaj ustvarja s svojim živim in minulim delom. Z združevanjem svojega dela z delom drugih delavcev ustvarja vedno nove družbene vrednosti, bogati sebe in družbo. V sistemu socialističnega samoupravljanja odloča o rezultatih svojega dela, odloča o družbenem razvoju in si zagotavlja socialno varnost v času, ko je aktiven in za čas, ko se umakne iz delovnega procesa. Delo je torej osnova za socialno varnost in osnova za sistem solidarnosti, vzajemnosti in socialistične humanosti, torej za ekonomsko in socialno varnost človeka za čas starosti ali za primer bolezni in drugo. Za srečno, zadovoljno in aktivno življenje človeka v starosti pa je potrebno več kot urejeno zdravstveno varstvo, stanovanje, ustrezna prehrana, zagotoviti je treba tudi možnosti za kulturno dejavnost, počitek, rekreacijo, vključevanje v delovne procese in vzpostavljanje čim bolj tesnih in pristnih družbenih stikov. Do vsega tega ima človek ko se postara pravico, ki izhaja iz njegovega minulega dela, iz prispevka, ki ga je kot aktiven občan dal k celovitemu družbenemu razvoju.

Starejši populaciji je zato potrebno zagotoviti enakopraven položaj, ji omogočiti da odloča o pogojih življenja v starosti in dokončno preseči ponekod še prisoten zaščitniški odnos. To pa zahteva tudi nekatere družbene spremembe, oziroma spremembe v odnosu posameznikov in družbenega okolja do življenja v starosti.

Gre predvsem za celovit odnos do starejšega človeka, ki gazinajmo družbeni problemi v krajevni skupnosti in v TOZD, kjer je pripravljen aktivno sodelovati. Tudi okolje, v katerem živi, potrebuje njegovo sodelovanje, saj ima bogate delovne in življenjske izkušnje, ki jih lahko prenaša na mlajšo generacijo.

Posebne pozornosti so potrebni tisti starejši občani, ki so težko bolni ali zaradi starosti onemogli. Upoštevati je treba dejstvo, da družina danes iz objektivnih razlogov ne more sama v celoti opravljati varstvene funkcije v odnosu do starejših članov, če so težko bolni in potrebujejo pomoč tudi pri opravljanju osnovnih življenjskih potreb. Zato moramo organizirati tako institucionalne, kakor tudi izveninstitucionalne oblike družbene pomoči tistim starejšim, ki jo potrebujejo. Tako po eni strani omogočamo zagotavljanje potreb starejših ljudi, po drugi pa tudi razbremenimo družino.

Pri razmišljanju o zagotavljanju življenjskih pogojev za stare ljudi, je nedvomno treba upoštevati tudi načela sodobne socialne gerontologije, ki morajo usmerjati družbena prizadevanja na tem področju.

Splošna načela sodobne socialne gerontologije so naslednja:

- a) Družba mora na najrazličnejše načine skrbeti za svoje stare prebivalce tako, da bi mogli čim dalj ostati v tistem okolju, kjer so živeli in delali v svojih najaktivnejših letih, ko so bili za delo najbolj sposobni. Seveda je za uresničitev tega osnovnega načela potrebno ustvariti ustrezne pogoje, kamor sodi ureditev pokojnin, rešitev stanovanjskega vprašanja, ustrezno zdravstveno varstvo, ustanavljanje klubov za starejše ljudi in razvoj drugih izvenzavodskih oblik skrbi za starejše občane, kakor tudi udejstvovanje družbeno humanitarnih organizacij na tem področju socialnega varstva.
- b) Tistim starim ljudem, ki ne morejo več živeti v individualnih gospodinjstvih, je nujno potrebno omogočiti bivanje v domovih za starejše osebe. Po mednarodnih merilih je potrebno v takih domovih predvideti mesta vsaj za 5 % ljudi, starih nad 65 let.
- c) Tretje načelo, ki zadeva predvsem zdravstveno dejavnost, pa izvira iz humanega spoznanja, da ima starejši bolnik pravico do prav iste in kvalitetne medicinske oskrbe kot bolniki srednje življenjske dobe. Starejše bolnike je treba zdraviti z isto pozornostjo kot mlajše v tistih medicinskih ustanovah, kamor sodijo po naravi svoje bolezni, kjer bodo najboljše strokovno obravnavani. Tako s strokovnega, mentalno-higienskega, kakor tudi s humanega stališča ne bi bilo prav, če bi starejše bolnike v zdravstvenih organizacijah ločevali od drugih.

Vsa tri načela so pravzaprav izraz ene same težnje sodobne socialne gerontologije: starega človeka bodisi v zdravju ali v bolezni ne samo ločevati od drugih ljudi samo zato, ker je star.

2. SOCIALNA VARNOST STAREJŠIH LJUDI

Pokojninsko in invalidsko varstvo delavcev

Zavarovanci in upokojenci si po načelih vzajemnosti in solidarnosti ter glede na minulo delo zagotavljajo pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Zaradi uskladitve sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja z ustavo in z zakonom o združenem delu, je bil leta 1982 sprejet nov zvezni zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

V letu 1983 pa je bil sprejet tudi republiški zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Ur. l. SRS, št. 27/83). Ob razpravah o novi zakonodaji s tega področja se je znova zastavilo vprašanje ustreznega vrednotenja minulega dela, ki bi moralo delavcem zagotavljati socialno varnost tudi še po upokojitvi. Ob konkretizaciji minulega dela pa nujno pride do izraza še ne povsem uveljavljeno načelo delitve po delu, velike razlike med gospodarskimi panogami in druge slabosti dohodkovnih odnosov.

Novi zakon je uredil tudi obvezno zavarovanje kmetov v enotnem sistemu pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Pomembne so spremembe na področju invalidskega zavarovanja, saj se po tem zakonu pravice v zvezi z zmanjšanjem delovne zmožnosti in preprečevanjem invalidnosti uresničujejo neposredno v organizacijah združenega dela. Doslej so se vprašanja invalidske problematike neustrezno reševala, bodisi z invalidskimi upokojitvami in povečano pokojninsko dobo za tista dela in naloge, ki so zdravju škodljiva. Prav tako se je premalo uveljavila rehabilitacija delovnih invalidov. Večja neposredna odgovornost organizacij združenega dela za nastajanje in razreševanje invalidske problematike bo verjetno prinesla pozitivne spremembe.

Zaradi zagotavljanja socialne varnosti v starosti pridobi zavarovanec pravico do starostne pokojnine, ko dopolni določeno starost in določeno pokojninsko dobo. Zavarovanec, pri katerem nastane invalidnost in se iz zdravstvenih razlogov ali starosti ne more usposobiti za opravljanje drugih ustreznih del, si pridobi pravico do invalidske pokojnine. Po smrti zavarovanca oziroma upokojenca pridobe pravico do družinske pokojnine družinski člani, ki jih je le-ta preživeljal.

Število upokojenecv v naši republici stalno narašča, na stopnjo rasti pa vplivajo različni dejavniki. Povečanje števila uživalecv, starostnih pokojnin je odvisno od števila zavarovancev, ki izpolnjujejo pogoje za upokojitev, teh pa je zadnja leta več, saj se upokojujejo tisti zavarovanci, ki so se zaposlili takoj po vojni. Povprečna petletna stopnja rasti uživalecv teh pokojnin je bila v obdobju 1971-1975 - 2,1 %, v obdobju 1976-1980 2,5%, v obdobju 1981-1983 pa že 3,7 %. V letu 1983 se je število uživalecv starostnih pokojnin v primerjavi z letom 1982 povečalo za 4,9 %.

Število uživalecv invalidskih pokojnin je odvisno predvsem od števila zaposlenih delavcecv, njihovih delovnih razmer, kakor tudi od obolenosti in poškodb pri delu in izven dela. V zadnjih letih se število uživalecv invalidskih pokojnin povečuje kljub boljšim delovnim razmeram, varstvu pri delu in boljše organiziranem zdravstvenem varstvu. Povprečna stopnja rasti invalidskih pokojnin se v zadnjih letih spreminja in je bila v obdobju 1971-1975 4,4 %, v obdobju 1979-80 1,8 %, v obdobju 1981-83 pa 4 %. V letu 1983 se je število uživalecv invalidskih pokojnin v primerjavi z letom 1982 povečalo za 3,8 %.

Gibanje števila uživalecv družinskih pokojnin je najbolj enakomerno, saj nanj vpliva naravno gibanje, to je umrljivost upokojenecv. Povečuje se povprečno s 3-4 % stopnjo (v obdobju 1976 - 1980 3 %, v letu 1982 za 3,6 % in v letu 1983 za 2,8 %).

V letu 1983 je bilo v naši republici skupaj 249.400 upokojenecv, od tega največ starostnih 120.795 ali 48,4 %, nato družinskih 66.416 ali 26,6 % in najmanj invalidskih 62.189 ali 25,0 %.

Bistveno vprašanje je, kakšen je odnos med številom aktivnih delavcev in upokojencev, saj delavci ustvarjajo materialno osnovo za zagotavljanje socialne varnosti tako upokojencem, kakor sebi in tudi mladi generaciji. Odnos med številom aktivnega prebivalstva z uživalci pokojnin, je razviden iz tabele:

TABELA 1: ŠTEVILO UPOKOJENCEV NA 100 AKTIVNIH ZAVAROVANCEV

Leto	Starostne pokojnine	Invalidske pokojnine	Družinske pokojnine	Skupaj pokojnine
1976	13,5	7,1	7,6	28,2
1977	13,2	6,9	7,5	27,6
1978	13,0	6,8	7,4	27,2
1979	13,0	6,6	7,3	26,9
1980	13,2	6,7	7,4	27,3
1981	13,5	6,9	7,5	27,9
1982	13,8	7,1	7,7	28,6
1983	14,3	7,3	7,9	29,5

Tabela jasno prikazuje trend naraščanja upokojencev ter dokaj visoko število upokojencev v razmerju do aktivnih zavarovancev. Zaradi daljšanja življenjske dobe in omejenih možnosti za zaposlovanje, pa lahko pričakujemo nadaljnji porast deleža upokojencev, s tem pa tudi večjo obremenitev družbenega proizvoda. Za potrebe pokojninskega in invalidskega zavarovanja smo v SR Sloveniji porabili med 7,2 (leta 1977) in 6,2 (leta 1981) odstotka družbenega proizvoda.

Odhodki skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja so se v letih 1970-1980 povečali za desetkrat, v obdobju od 1977 do 1983 pa za več kot štirikrat. Pri tem pa gre v precejšnji meri za nominalno rast, ki je posledica inflacije in gospodarskih težav. Iz gornjih podatkov smo videli, da dejansko prihaja do zmanjševanja deleža sredstev za kritje različnih pravic iz naslova pokojninskega in invalidskega zavarovanja v družbenem proizvodu. Ne glede na to, pa si prizadevamo

ohranjati ustrezno razmerje med osebnimi dohodki in pokojninami. V skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja pri oblikovanju pokojnin upoštevajo rast nominalnih osebnih dohodkov in drugih ekonomskih gibanj, ki vplivajo na zniževanje realne vrednosti pokojnin, zato jih tekoče usklajujejo s stopnjo povečanja nominalnih osebnih dohodkov. Dejstvo pa je, da povprečna pokojnina ne dosega niti dveh tretjin povprečnih osebnih dohodkov, zaradi česar je življenjski standard upokojencev bistveno nižji od standarda aktivnega prebivalstva. Zaskrbljujoče je, da v zadnjih letih višina povprečne mesečne pokojnine v primerjavi s povprečnimi osebnimi dohodki pada. O tem nazorno priča tabela.

TABELA 2: POVPREČNE MESEČNE POKOJNINE V PRIMERJAVI S POVPREČNIM OD

Leto	Starostne pokojnine %	Invalidske pokojnine %	Družinske pokojnine %	Povprečne pokojnine %
1976	71,5	56,0	46,9	61,0
1977	72,6	57,0	47,4	61,8
1978	72,1	56,7	46,7	61,4
1979	71,4	56,1	46,3	60,8
1980	73,5	57,7	47,7	62,6
1981	72,3	56,9	47,3	61,8
1982	73,1	57,1	47,5	62,2
1983	71,9	56,3	47,0	61,4

Novi zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju vsebuje dva instituta za zagotavljanje socialne varnosti upokojencev. Prvi je tekoča valorizacija pokojnin, ki se izvaja v letošnjem letu, drugi pa valorizacija osebnega dohodka na zadnje leto dela.

Da bi dodatno izboljšala gmotni položaj upokojencev z najnižjimi pokojninami je Skupščina skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v SR Sloveniji maja letos določila nova zneska najnižje pokojninske osnove in najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo, višja od tistih, ki sta določena ob dokončni uskladitvi pokojnin na podlagi porasta nominalnih osebnih dohodkov v letu 1983, za 8,6 %. Določitev nove najnižje pokojninske osnove in novega zneska najnižje pokojnine za polno po-

lno pokojninsko dobo in kasnejša uskladitev vseh pokojnin je imela za posledico različno povečanje pokojnin, vendar tako, da so se najbolj povišale najnižje pokojnine. Pokojnino, nižjo od najnižje pokojnine je v obdobju od januarja do junija 1984, uživalo približno 38 % upokojencev. Institut odmere pokojnine od najnižje pokojninske osnove pomeni bistven ukrep za varstvo tistih z najnižjimi pokojninskimi prejemki.

Drugi pomemben ukrep za zagotovitev socialne varnosti upokojencev z najnižjimi pokojninami je varstveni dodatek. Do varstvenega dodatka je upravičen upokojenec, katerega dohodki skupaj z dohodki družinskih članov na posameznega družinskega člana ne presegajo zneska, ki ga določi skupnost s sklepom.

V obdobju od 1976 do 1980 je število uživalcev varstvenega dodatka naraščalo s poprečno letno stopnjo 3,5 %, v obdobju 1981-83 pa za 11,5%, kar po eni strani kaže na slabosti pri delitvi osebnih dohodkov v preteklosti, po drugi pa na prizadevanja za izboljšanje gmotnega položaja upokojencev z najnižjimi pokojninskimi prejemki. V letu 1983 je varstveni dodatek prejelo 35.357 ali 17,2 % upokojencev in se je njihovo število v primerjavi z letom poprej povečalo za 6,6 %.

Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo pridobijo starostni, invalidski in družinski upokojenci, ki jim je za opravljanje osnovnih življenjskih potreb nujna stalna pomoč in postrežba drugega. Pri uživalcih pokojnin je višina dodatka za pomoč in postrežbo odvisna od tega, ali stalno pomoč in postrežbo nujno potrebujejo za opravljanje vseh ali pa le večine osnovnih življenjskih potreb. Število uživalcev dodatka za pomoč in postrežbo relativno hitro narašča, saj je povprečna stopnja rasti v obdobju 1976-1980 kar 9 %. V letu 1982 se je število uživalcev dodatka za pomoč in postrežbo povečalo še za 10,6 %, leta 1983 pa v primerjavi z letom poprej še za 0,8 %. Leta 1983 je dodatek za pomoč in postrežbo prejelo 12.999 upokojencev ali 5,2 % vseh. Na rast števila upravičencev nedvomno vpliva podaljševanje življenjske dobe prebivalstva.

Pokojninsko in invalidsko varstvo kmetov

Novi zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je vključil v obvezen in enoten sistem zavarovanja tudi kmete in člane njihovih gospodarstev, ki se v naši republici ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo kot svojim edinim ali glavnim poklicem. Tako je obvezno zavarovanje združenih in drugih kmetov ter članov njihovih gospodarstev. Če se združeni kmetje zavarujejo od osnove, ki ni nižja od zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo, so zavarovani v enakem obsegu kot delavci v združenem delu, sicer pa v manjšem obsegu.

Nedvomno je obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov velik korak naprej pri zagotavljanju njihove socialne varnosti. Odpravili smo dvojnost zavarovanja kmetijskih zavarovancev (prej so se lahko dovolj produktivni kmetje vključili v pokojninsko in invalidsko zavarovanje delavcev, sicer pa so bili obvezno starostno zavarovani po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov). Prav tako je odpadlo določilo, da pripada eni kmetiji le ena pokojnina, saj ta ureditev ni bila v skladu z načelom, da so pravice iz socialne varnosti osebne pravice ter ni upoštevalo potreb zavarovancev in njihovega delovnega prispevka.

Tudi s sedanjim sistemom zavarovanja kmetov nismo v celoti izenačili z delavci v združenem delu. Tisti kmetijski proizvajalci, ki so zavarovani od osnove, ki je nižja od zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo, nimajo pravice do najnižje pokojnine. Do predčasne pokojnine nimajo pravice niti združeni, niti individualni kmetijski proizvajalci. Ravno tako tisti kmetje, ki so zavarovani od osnove, ki je nižja od zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo, nimajo pravice do varstvenega dodatka.

Pomembna razlika je tudi glede pravice do dodatka za pomoč in potrežbo, ki ga ne more prejemati prej navedena skupina kmečkih zavarovancev. Sistem starostnega zavarovanja kmetov je nedvomno pomemben predpogoj za nadaljnji razvoj kmetijstva.

Kmetje si v starosti lahko zagotovijo socialno varnost tudi s preživninskim varstvom, v skladu z zakonom o preživninskem varstvu kmetov iz leta 1979. Preživninsko varstvo pomeni le dopolnilno obliko reševanja socialnih primerov starih in za delo nezmožnih kmetov. Kmetje se lahko odločijo, da oddajo svoja zemljišča in gozdove družbeno-pravnim osebam, ki so zainteresirane za njihov odkup, v zameno pa si pridobijo pravico do preživnine (le-ta ne vpliva na pravice upravičenca do drugih prejemkov). Sredstva za preživninsko varstvo kmetov se zagotavljajo iz kupnin za oddana zemljišča in iz solidarnostnih sredstev združenega dela.

Izjemoma lahko po navedenem zakonu pridobijo pravico do preživnine tisti socialno ogroženi kmetje, ki svoje zemljišče ponudijo v odkup, a zanj družbenopravne osebe niso zainteresirane. Socialno ogroženi so pogosteje tisti kmetje, ki so lastniki zemljišč slabše kakovosti. V teh primerih mora zemljiška skupnost začasno prevzeti zemljišče ter skrbeti za obdelavo zemlje. Preživnine kmetov se v teh primerih krijejo iz solidarnostnih sredstev. To pravico sta do konca leta 1983 uveljavila le dva socialno ogrožena lastnika kmetijskih zemljišč. Tudi število sklenjenih pogodb o oddaji zemljišča je bilo do konca leta 1983 dokaj skromno - le 100, povprečna višina preživnine v tem letu pa je znašala 8.060 din.

Zakon o preživninskem varstvu kmetov se počasi uresničuje zaradi tradicionalne navezanosti slovenskega kmeta na zemljo, ki mu je do nedavnega edina lahko zagotavljala socialno varnost.

Kmetom, ki si zaradi starosti in drugih okoliščin ne morejo zagotoviti socialne varnosti, pa je treba zagotoviti družbeno pomoč na osnovi kriterijev in meril socialnega skrbstva.

Družbene denarne pomoči

Materialno ogroženim občanom se zagotavljajo denarne pomoči v skupnostih socialnega skrbstva. Te pomoči se po namenu in oblikah razvrščajo v stalne denarne pomoči (edini in dopolnilni vir preživljanja),časne, občasne in enkratne denarne pomoči ter denarne pomoči za plačila ali doplačila oskrbnih stroškov v socialnih in drugih zavodih. Največji je delež materialnih pomoči kot edini in dopolnilni vir preživljanja ter plačila stroškov v socialnih zavodih.

Med prejemniki stalnih družbenih denarnih pomoči je največ starostnikov, ki si zaradi različnih življenjskih okoliščin niso zagotovili socialne varnosti. Število prejemnikov stalnih denarnih pomoči kot edinega vira preživljanja počasi, a zanesljivo upada, po drugi strani pa narašča število tistih, ki potrebujejo denarno pomoč kot dopolnilni vir preživljanja (indeks 1983-1982 je za edini vir 94,3 za dopolnilni vir pa 102,5). Ob koncu leta 1983 je denarno pomoč kot edini vir Preživljanja prejelo 3.912 občanov, kod dopolnilni vir pa 8.868.

Skupnost socialnega skrbstva si prizadeva zagotavljati višino denarnih pomoči na temelju analize življenjskih potreb starostnikov in v skladu z rastjo nominalnih osebnih dohodkov. Socialna varnost starostnika se zagotavlja na osnovi 43 % poprečnega osebnega dohodka v preteklem letu, kar je 7.850 din. V lanskem letu so bili življenjski stroški starostnika povprečno 8.370 din mesečno, družbena denarna pomoč kot edini vir preživljanja pa je znašala 5.500 din. To pomeni, da smo doslej z materialno pomočjo pokrili približno 60 % potreb starejšega človeka, ki nima drugih sredstev za življenje. Realna vrednost materialnih pomoči se od 1981. leta nenehno zmanjšuje, zato skupnost socialnega skrbstva z večkratnimi valorizacijami poskuša slediti zviševanju življenjskih stroškov.

Po sklepu Skupnosti socialnega skrbstva Slovenije so se denarne pomoči kot edini vir preživljanja s 1.9.1984 povišale na 8.000 din mesečno. Denarna pomoč kot dopolnilni vir preživljanja se daje kot razlika do edinega vira.

Dejstvo pa je, da se v republiki dogovorjena višina denarnih pomoči, zaradi pomanjkanja sredstev, ne upošteva v vseh okoljih. Blizu tretjina občinskih skupnosti socialnega skrbstva, predvsem iz manj razvitih območij, sredstev, ki so za to potrebna ne more zagotoviti. Na osnovi sistema solidarnosti se zbere le 85 % potrebnih sredstev, manjkajoča pa naj bi zagotovile same občinske skupnosti socialnega skrbstva. Po drugi strani pa v nekaterih občinah zmorejo zagotavljati denarno pomoč, ki je znatno višja od tiste, za katero se dogovorijo v okviru Skupnosti socialnega skrbstva Slovenije. Potrebno bi bilo izdelati dopolnilna merila solidarnosti, da bi se v te namene zagotovilo več sredstev. Tako so med prejemniki materialnih pomoči bistvene razlike tudi glede na to, kakšne so gospodarske razmere občine, v kateri živijo.

Kategorija prejemnikov družbenih denarnih pomoči je nedvomno najbolj ogroženi del naše populacije. Z materialno pomočjo se lahko zagotavlja le zadovoljitev njihovih najosnovnejših življenjskih potreb, tako, da ostajajo na robu eksistenčnega minimuma. Nujno je, da ne glede na potrebo po racionalizaciji sredstev na področju družbenih dejavnosti zadržimo njihov sedanjí standard, čeprav objektivno lahko pričakujemo še nadaljnje povečanje števila tistih občanov, ki bodo potrebovali materialno pomoč kot dopolnilni vir preživljanja.

Naslednje vprašanje je, če je denarna pomoč za starostnike res najboljša možna oblika pomoči. Trenutno se kot alternativa postavlja le še domsko varstvo, vse premalo pa smo doslej razvijali druge oblike pomoči, ki bi omogočale starejšemu človeku, da bi ostal v domačem okolju in s katerimi bi zagotavljali storitve, ki so vezane na zadovoljevanje njihovih potreb. Gre za ureditev prehrane, nadomestilo stanarine, pomoč, nego in druge storitve na domu, ki bi jih lahko organizirale skupnosti socialnega skrbstva v sodelovanju z drugimi organizacijami in društvi ter s pomočjo prostovoljnih sodelavcev (v okviru RK, KS, ZSMS, Zveze pionirjev idr.). Le na ta način bi lahko ob skromnih družbenih sredstvih kar najbolj učinkovito poskrbeli za zadovoljevanje potreb starejših ljudi, ki jim sedaj z denarnimi pomočmi le enostransko pomagamo.

Za tiste primere, kjer gre dejansko le za potrebo po materialni pomoči in jo sedaj dobivajo kot edini vir preživljanja, pa bi bilo smiselno preveriti možnost za uvedbo nacionalnih pokojnin. Sredstva zanje bi se morala nedvomno še nadalje združevati v skupnostih socialnega skrbstva, tehnično izvedbo tega pa bi lahko prevzela Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja (podobno se ureja izvajanje pravic na osnovi zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb). S takšnim načinom izplačevanja denarnih pomoči bi lahko prispevali k racionalizaciji postopkov, po drugi strani pa tudi zagotovili dogovorjeno višino denarnih pomoči v vseh občinah.

Stanovanjske razmere

Temeljni cilj stanovanjske politike je zagotavljanje zdravih, dobro načrtovanih in uporabnih stanovanj z ustreznim standardom in dosegljivo ceno za vse skupine prebivalstva. Pri načrtovanju stanovanj pa naj bi se še posebej upoštevale potrebe značilnih skupin prebivalstva, med katerimi so tudi stari ljudje. Potrebe starih ljudi se glede dostopnosti in uporabnosti stanovanj prekrivajo s potrebami funkcionalno oviranih ljudi.

Ugotovimo lahko, da smo pri nas vprašanje načrtne stanovanjske gradnje za starostnike nekoliko zanemarili ter smo razvijali predvsem domsko varstvo. Vendar ne smemo pozabiti, da za dobrih 95 % starih ljudi nad 65 let starosti, potrebujemo tudi ustrezna stanovanja. Samostojnost, katere pogoj je tudi vodenje lastnega gospodinjstva, ohranja starega človeka aktivnega. To pa je možno toliko bolj, če so stanovanjski pogoji glede lokacije, velikosti, razporeditve, opreme, dostopnosti in uporabnosti primerni za starega človeka.

Stanovanjska vprašanja starih ljudi se pri nas najpogosteje rešujejo bodisi s pomočjo solidarnosti v stanovanjskem gospodarstvu ali pa z uporabo sredstev sklada za gradnjo domov in stanovanj za upokojence pri Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

V obdobju od 1973-1983 so bila solidarnostna stanovanja dodeljena naslednjim kategorijam: delavcem z nižjimi osebnimi dohodki 53 % vseh stanovanj, mladim družinam 21 % stanovanj, udeležencem NOV, upokojencem in drugim kategorijam upravičencev pa 26 % stanovanj.

V letu 1983 je bilo po podatkih Zveze stanovanjskih skupnosti Slovenije upokojencem dodeljenih 381 stanovanj, kar je 32 % vseh solidarnostnih stanovanj. Od 1980. leta dalje je med vsemi solidarnostnimi stanovanji v Sloveniji namenjenih za kategorijo borcev, upokojencev in drugih od ene tretjine (leta 1982 kar 37 %) do slabe četrtnine stanovanj.

V skladu za gradnjo domov in stanovanj za upokoјence se zbirajo sredstva 4 odstotnega prispevka za skupaj izplačane pokojnine z varstvenim dodatkom, ki se evidentirajo po občinah in se tako tudi koristijo. Določen del teh sredstev je možno tudi sporazumno združevati za potrebe solidarnosti v Sloveniji.

V tekočem srednjeročnem obdobju so bila sredstva sklada namenjena prioriteto investitorjem novogradenj in sanacij domov za upokoјence v Sloveniji in le, če teh potreb ni bilo, so se uporabljala tudi za reševanje stanovanjskih vprašanj upokoјencev in invalidov. Stanovanjske skupnosti so lahko ta sredstva koristila tudi za nakup, gradnjo in obnovo družbenih stanovanj, trajno namenjenih upokoјencem in invalidom (dodatno k zagotovljenim sredstvom solidarnosti), pa tudi za individualna posojila upokoјencem za obnovo njihovih lastnih stanovanj ali stanovanjskih hiš, če se s tem ustrezneje rešujejo njihovi stanovanjski problemi.

Sredstva sklada za gradnjo domov in stanovanj za upokoјence se dajejo upravičencem kot dotacije, torej kot nepovratna sredstva po postopku, ki ga urejajo navodila o uporabi sklada in o njegovem poslovanju.

Poraba družbenih sredstev za gradnjo domov je v preteklih letih naraščala. Ob zaključku srednjeročnega obdobja pa se bo treba zavestno odločiti, ali bomo ta sredstva še zbirali v enaki višini ter v kakšne namene jih bomo uporabljali. Potrebe po domovih so v glavnem zadovoljene, prav gotovo pa bodo še nadalje potrebne njihove sanacije in funkcionalne preureditve, glede na to, da vanje prihaja vse več težkih bolnikov. Verjetno bi v bodoče kazalo načrtovati drugačno razmerje porabe sredstev za gradnjo domov in reševanje stanovanjskih vprašanj upokoјencev. Razmisliti pa kaže tudi o gradnji stanovanj za starejše občane ob domovih, ki bi jim lahko nudili določene storitve v skladu s potrebami (prehrano, pranje, zdravstvena nega, čiščenje stanovanja in drugo).

Poraba sredstev za individualna stanovanja upokoјencev in invalidov v zadnjih letih raste, pomemben upad lahko opazimo le pri nakupu novih družbenih stanovanj v letu 1983. Tudi iz trenda porabe sredstev v

te namene se vidi, da prehaja pospešena gradnja domov za upokojence v zaključno obdobje. Zato je toliko bolj pomembno, da se načrtno lotimo reševanja stanovanjskih vprašanj starejših ljudi, pri čemer moramo upoštevati vse njihove potrebe ter dosedanja spoznanja o naj-ustreznejših tipih stanovanj zanje.

Ob razmišljanju o stanovanjski politiki glede na potrebe starejših prebivalcev pa je treba vendarle omeniti še to, da bi lahko prožnejša zakonodaja glede zamenjave, tako lastniških, kakor tudi družbenih stanovanj, bistveno pripomogla k ustreznijšemu in hitrejšemu reševanju stanovanjskih vprašanj. To postaja še posebej aktualno ob postopnem prehajanju na ekonomske stanarine in vse večjih vzdrževalnih stroških. Prevelika in nefunkcionalna stanovanja so za starostnika neprimerna in predraga, za mlado družino pa bi lahko ob ustrezni adaptaciji, pomenila rešitev stanovanjske stiske. Pogosto pa zapleteni postopki ob menjavi stanovanj zavirajo iniciativo ljudi pri iskanju boljših rešitev.

Zdravstveno varstvo

Naš zakon o zdravstvenem varstvu posebej zagotavlja pravico do zdravstvenih storitev upokojencem in njihovim družinskim članom, varovancem v socialnih zavodih, prejemnikom družbenih denarnih pomoči, ostarelim kmetom in njihovim zakoncem ter nego na domu, partonažno obravnavo in ambulantno zdravljenje drugih starostnikov nad 65 let. Prav tako so po sporazumu vsi občani, ki so starejši od 70 let, oproščeni plačila prispevka za opravljene zdravstvene storitve. Zakon in samoupravni sporazum o uresničevanju pravic iz zdravstvenega varstva torej upoštevata dejstvo, da gre pri starostnikih za ogroženo skupino prebivalstva, ki ji je treba zagotoviti ustrezno raven zdravstvenega varstva ter ji zdravstvene storitve tudi čim bolj priližati (na dom, v socialni zavod). V načelu torej upoštevamo izhodišče socialne gerontologije, ki pravi, da je starejšim ljudem treba nuditi primerno zdravstveno varstvo. Dilema okrog vprašanja ali naj se starejši ljudje zdravijo v posebnih zdravstvenih organizacijah ali ne, je presežena z ugotovitvijo, da naj vse starostne skupine dobijo pomoč tam, kamor sodijo glede na naravo svoje bolezni. Vendar v praksi obstajajo različne rešitve.

Ponekod so dosedanji dispanzerji za borce zaradi značilnosti populacije po vsebini dela dejansko že prerasli v gerontološke dispanzerje. Dispanzer za gerontologijo je enota, v okviru zdravstvenega doma, ki obravnava populacijo staro nad 60 let z medicinskega (preventiva in kurativa) in socialnega vidika.

Ne glede na organizacijsko obliko in ime zdravstvene enote, kjer se zdravstveno varstvo izvaja, je za starejše ljudi nedvomno najustrežnejša dispanzerska metoda dela. Prav tako pa je nujno, da imajo zdravstveni delavci v splošnih ambulantah ustrezna gerontološka znanja, ki jih lahko pridobijo s podiplomskimi tečaji in specializacijo iz splošne medicine.

Kljub zakonski opredelitvi pravic do nege na domu, pa smo v Sloveniji le-to sicer razvili, ne pa tudi tako organizirali, da bi lahko v celoti zadostili potrebam, ki so iz leta v leto večje. Izgleda, da smo se preveč enostransko opredelili za zavodsko varstvo starostnikov in s tem zanemarili predvsem tiste oblike družbene skrbi zanje, ki bi jim omogočale kljub letom in bolezni čim dalj ostati v prejšnjem življenjskem okolju. Zaradi pomanjkljive kadrovske zasedbe in organizacije nege na domu pa se nam danes socialni zavodi spreminjajo v bolnišnice, za težko bolnega človeka (ne le starega) pa največkrat ni druge alternative kakor namestitev v zavod.

Izkušnje pa kažejo, da se z organizirano patronažno dejavnostjo, ki opravlja zdravstveno nego in pomoč da primerno skrbeti za nepomične in druge težke bolnike. Z organizirano nego na domu (pri kateri opravljajo zahtevnejša dela višje medicinske sestre, manj zahtevna pa streljnice ali bolničarji) se uresničujejo težnje sodobnega zdravstvenega varstva, da se za uspešno zdravljenje čim bolj aktivira sam bolnik in njegova družina. Dobro organizirana, kadrovsko ustrezna in strokovno usposobljena patronažna dejavnost, v sodelovanju z bolnišničnimi oddelki, lahko prevzame nadaljevanje zdravljenja in nege na domu pri tistih bolnikih, ki ne potrebujejo neprestanega nadzora in zdravstvenega varstva.

Pri vseh oblikah zdravstvenega varstva starostnikov, predvsem pa v socialnih zavodih, bi bilo nujno uvesti strokovno pomoč in nadzor (supervizija), ki bi ga lahko izvajal Inštitut za gerontologijo pri Univerzitetnem kliničnem centru v Ljubljani.

Socialno skrbstvo

Socialno skrbstvo kot dejavnost za zagotavljanje materialne pomoči, pomoči pri usposabljanju za življenje in delo ter ugotavljanje vzrokov in preprečevanje nastajanja motenj, ki ljudi ovirajo pri njihovem vključevanju v družbeno skupnost, ima pri zagotavljanju socialne varnosti starejše populacije nedvomno pomembno vlogo. Med upravičenci do storitev in pomoči so v zakonu o socialnem skrbstvu posebej navedene odrasle osebe, ki so potrebne družbenega varstva zaradi pojavov, ki spremljajo staranje ter odrasle materialno ogrožene osebe, med storitvami pa oskrba in varstvo v tujih družinah, v socialnih zavodih in organizacijah za usposabljanje, materialne pomoči ter sodelovanje pri varstvu in organiziranju pomoči občanom na domu. Obveznosti socialnega skrbstva do starejših občanov so torej velike, možni ukrepi pa številni.

Postavlja pa se vprašanje, kdo je odgovoren za varstvo in organizacijo pomoči na domu. Ob razpravi o zdravstvenem varstvu smo ugotovili, da je nega na domu kot zdravstvena storitev predvidena v zakonu o zdravstvenem varstvu, vendar težko bolni in stari ljudje poleg nege potrebujejo še druge storitve, da lahko ostanejo na svojih domovih. Pri organizaciji vseh vrst pomoči na domu pa mora socialno skrbstvo v skladu z zakonom le sodelovati. Nejasno torej ostaja, kdo je temeljni nosilec te dejavnosti. Verjetno je tudi v tej nejasnosti eden od razlogov, da organizirana pomoč na domu za starejše in druge občane nikakor ne zaživi.

Ne glede na to pa ostaja dejstvo, da se pri starejših ljudeh pogosto povezujeta zdravstvena in socialna problematika, zato morata biti nosilki skrbi zanje obe dejavnosti ter k temu pritegovati še druge, predvsem Rdeči križ, ki ima na tem področju že bogate izkušnje. Prav gotovo pa je za to potrebno medsebojno dogovarjanje in samoupravno sporazumevanje ter opredelitev skupnih nalog pri skrbi za starejše ljudi, ki živijo doma (dogovorjena je razmejitev obveznosti za oskrbovance v socialnih zavodih).

Socialno skrbstvo (skupaj s socialnim varstvom) bo moralo nujno postati pobudnik, organizator in koordinator družbene skrbi za starejše, pri čemer bo moralo povezovati vse strokovne institucije, organizacije, skupnosti in društva, ki se srečujejo z vprašanji starosti in staranja, predvsem pa aktivirati delo v krajevnih skupnostih. Za to vlogo je socialno skrbstvo primerno, tako zaradi narave svoje dejavnosti, kakor tudi po strokovni plati, saj so centri za socialno delo, kakor tudi socialni zavodi v razvitejših občinah interdisciplinarno kadrovske zasnovani. K skrbi za starejše občane pa moramo zaradi pestrosti problematike pristopiti iz različnih strokovnih vidikov. Predlagamo, da občinske skupnosti socialnega skrbstva imenujejo strokovne komisije za spremljanje in razvoj družbene skrbi za starejše občane na svojem območju. Sedež komisije je lahko bodisi pri centru za socialno delo, bodisi pri domu starejših občanov, odvisno od kadrovskih razmer.

Dve najpogostejši dosedanji obliki družbene pomoči starejšim občanom, ki jih izvaja socialno skrbstvo, obravnavamo posebej. Družbene denarne pomoči kot enega od načinov za zagotavljanje eksistence smo že obravnavali, o zavodskem varstvu starejših pa bomo zaradi obsežnosti problematike govorili v posebnem poglavju.

Izobraževanje

Ob razpravah o izobraževanju običajno pomislimo le na potrebe mladih po tej dejavnosti. Če pa izobraževanje pojmuje kot trajen proces, ki poteka vse življenje in upoštevamo, da človek po ukojitvi danes živi še najmanj 10-15 let, si težko zamišljamo, da bi z vsemi oblikami izobraževanja prenehal že v aktivni dobi. Naše delavske univerze in druge izobraževalne organizacije so še vedno preveč usmerjene le na mlajše ljudi in svoje dejavnosti ne ponujajo enako vsem generacijam. Starejšim lahko izobraževanje odpre nova področja aktivnosti, kar jim pomaga pri smiselni in koristni porabi prostega časa. Tudi druge izobraževalne organizacije na vseh ravneh bi morale pri oblikovanju študija ob delu in iz dela bolj misliti na izobraževalne potrebe ljudi zrele in starejše generacije.

Doslej pri nas nismo posvečali nikakršne pozornosti pripravi na upokojitev. Že zdavnaj smo se v naši družbi opredelili za sistematično usmerjanje v izobraževanje in poklice, že nekaaj let ljudi tudi pripravljamo na skupno življenje (predzakonsko svetovanje). Le življe-

nje po upokojitvi in v starosti se nam, kot izgleda, ne zdi dovolj pomembno, da bi mu posvetili primerno pozornost in ljudem pomagali pri prilgajanju nanj.

Priprava na upokojitev mora biti celovita, pravočasna, postopna, sistematična in dostopna vsem. Te zahteve pa so lahko dosežene le, če priprava na upokojitev poteka v organizaciji združenega dela, iz katere delavec odhaja v pokoj. Pripravo delavcev na upokojitev moramo pojmovati kot del kadrovske in izobraževalne funkcije OZD. Priprava na upokojitev ima pomen za planiranje kadrov v OZD, saj se s tem spoznajo načrti delavcev glede časa upokojitve. Priprave na upokojitev lahko tudi ublažijo pogosto neskladje med kadrovskimi načrti OZD (bodisi zadrževanje starejših delavcev ali pa upokojevanje takoj, ko so za to izpolnjeni pogoji) in svobodno odločitvijo delavca glede časa odhoda v pokoj (v skladu s predpisi).

Ob razpravi o vzgoji in izobraževanju moramo misliti tudi na potrebo, da se mlade generacije nauče sprejemati staranje kot naraven proces, kar preprečuje strah pred starostjo in vpliva na oblikovanje pravilnega odnosa do starejših ljudi. Zato je treba te vsebine vključiti v programe vzgojnovarstvenih organizacij in osnovnih šol, kakor tudi usmerjenega izobraževanja na srednji stopnji. Jasno je, da navedeni učnovzgojni smoter ne more biti dosežen zgolj s teoretičnim spoznavanjem biloških, psiholoških, socioloških in drugih vidikov staranja, temveč le ob tesnem sodelovanju vseh generacij pri različnih nalogah in akcijah solidarnosti ter konkretnih oblik pomoči starejšim občanom (ne le v tednu ali letu starejših občanov!). Pri izdelavi ustreznih vzgojnoizobraževalnih programov mora sodelovati tudi gerontološko društvo.

Kultura, šport in rekreacija

Na dejavnosti starejših ljudi vplivajo nekatere njihove telesne in psihološke značilnosti, predvsem pa zmanjševanje sposobnosti za prilagajanje in zoževanje interesov. To pomeni, da praviloma od starejšega človeka ne moremo pričakovati, da bi začel razvijati neko dejavnost, ki ga v dosedanem življenju ni zanimala. V kolikor pa to želimo doseči zaradi ohranjanja psihofizičnih sposobnosti, je treba oblikovati privlačne programe in starejše ljudi še dodatno motivirati za vključevanje.

Starejši ljudje naj bi se vseh kulturnih, športnih in rekreativnih prireditvev in aktivnosti udeleževali tako kot pripadniki mlajših generacij, torej popolnoma enakopravno. Upoštevati pa je treba njihove posebnosti, kakor je ovirana gibljivost (arhitektonske ovire) in slabši materialni položaj. S sodelovanjem ustreznih skupnosti in društev bi se za upokojujence lahko uvedel stalni popust pri ceni vstopnic za kulturne, športne prireditve in dejavnosti. Cenejši abonmaji za upokojujence v gledališču prav gotovo veliko pripomorejo h kulturnem življenju starih ljudi.

Spodbujati moramo tudi kulturno udejstvovanje starejših ljudi samih, saj so pomembni pri prenašanju izkušenj, znanja, informacij, tradicije in duhovnih ter moralnih vrednot na mlajše generacije. Še posebej je pomembno vključevanje starejših v zborovske, dramske, slikarske, literarne in druge dejavnosti v okviru obstoječih društev in organizacij.

Telesna aktivnost je za ohranjanje vitalnosti nedvomno velikega pomena, zato moramo spodbujati telesno kulturo, rekreacijo in oddih starejših ljudi. To bi lahko dosegli preko obstoječih športnih organizacij in društev, ki bi v ta namen morala uvesti nekatere specialne programe telesne aktivnosti za ljudi v tretjem življenjskem obdobju. Dejavnost športnih društev je sedaj bolj usmerjena na mlade, lahko pa bi začela sistematično razvijati tudi skupinske oblike športne aktivnosti za starejše. Prav tako bi te aktivnosti lahko potekale v okviru društev upokojujencev. Za rekreacijo, oddih in okrevanje starejših ljudi so primerna tudi potovanja ter obiski in bivanje v turističnih krajih in zdraviliščih. Pri tem pa se postavlja vprašanje cene turističnih storitev, ki so pri sedanjih višinah pokojnin dosegljive le za manjši del upokojujencev. Pomemben prispevek za potovanja in letovanja upokojujencev daje železniško gospodarstvo, saj imajo pri nakupu vozovnic za vlake 30 % popust. Bistvenega pomena za letovanje upokojujencev ima tudi prispevek SPIZ za rekreacijo (regres). Upokojujenci pri nas zaradi nižjih cen, deloma pa tudi zaradi ugodnejših vremenskih razmer, letujejo predvsem izven glavne turistične sezone.

Na področju kulturne dejavnosti in rekreacije veliko prispevajo društva upokojencev. Le-ta organizirajo lastne počitniške domove, skrbe za čim cenejše letovanje upokojencev ter za urejanje klubskih in društvenih prostorov zanje. Seveda pa se dejavnosti društev med seboj zelo razlikujejo, ponekod so zelo pestre, drugod pa so zožene na organizacijo izletov in družabništvo v klubskih prostorih. Tudi na širjenje dejavnosti društev upokojencev bi lahko pozitivno vplivalo Gerontološko društvo Slovenije.

Starejši občani so pri nas organizirani v različnih društvenih organizacijah. Aktivni so v samoupravnih in družbenopolitičnih organih in organizacijah, v KS in drugje. Vendar pa niso v celoti predstavljene in uveljavljene vse možne oblike njihovega aktivnega vključevanja v družbeno življenje. Le poredko se lotimo vprašanj prostega časa in specifičnih potreb ter zahtev starejših ljudi. Društva upokojencev bi se morala v ta namen bolj povezati s krajevnimi skupnostmi, v okviru katerih bi lahko organizirali centre za družbeno udejstvovanje starejših ljudi.

3. DOMSKO VARSTVO STAREJŠIH

Varstvo v socialnih zavodih je ena izmed najstarejših organiziranih oblik družbene skrbi za stare ljudi. Seveda pa so se pogoji in načini izvajanja te pomoči, kakor tudi odnos do nje, bistveno spreminjali.

Danes je splošno sprejeta ugotovitev, da je za približno 5 % ljudi, starejših od 65 let potrebno zavodsko varstvo, bodisi zaradi njihove bolezni ali občutka osameljenosti. V skladu s tem spoznanjem smo načrtovali razvoj domov za starejše občane tudi v naši republici ter se v letu 1984 z 9.803 oskrbovanci v 45 zavodih (43 splošnih in 2 posebna) že precej približali tem predvidevanjem. V zavodskem varstvu je bilo v letu 1983 že 4,45 odstotka ljudi, starejših od 65 let. Ponekod pri nas pa svetovni normativ celo presegamo. V Ljubljani, denimo, je bilo ob koncu leta 1983 v zavodih kar 1.792 ali 6,3 % ljudi, starejših od 65 let, pri čemer še vedno niso pokrite vse potrebe.

Limo doseči zaradi ohranjanja psihofizičnih sposobnosti, je treba oblikovati privlačne programe in starejše ljudi še dodatno motivirati za vključevanje.

Trdimo lahko, da smo v naši republiki na področju zavodskega varstva odraslih v preteklem desetletju dosegli lepe uspehe. Zgradili smo preko 30 novih domov, sanirali in prenavljali stare ter povečevali kapacitete obstoječim. Poprečna starost oskrbovancev, starih 65 let in več v domovih je preko 80 let, vseh oskrbovancev pa 74,5 let. To pomeni, da je v naših zavodih relativno visok odstotek oskrbovancev, ki so mlajši od 59 let, vendar zaradi težke bolezni ali invalidnosti ne morejo živeti samostojno ali v lastnih družinah.

Prav v zadnjem času se je pritisk na domove bistveno povečal, ko gre za težke, predvsem negibljive bolnike. Skrajševanje ležalne dobe v bolnišnicah, ki prispeva k racionalizaciji na področju zdravstva, pa po drugi strani spravlja socialne zavode v nezavidljiv položaj. Ob njihovi gradnji se je zaradi naše zavestne odločitve, da bomo gradili kombinirane domove - za zdrave in bolne (negibljive) starostnike predvidevalo, da bo približno 70 % stanovalcev relativno zdravih, ostali pa težko bolni in negibljivi. Danes pa je stanje ravno obratno tako, da se domovi z adaptacijami obstoječih kapacitet preusmerjajo v neke vrste zdravstveno-socialnih institucij.

Razumljivo je, da se morajo glede na to dejstvo domovi tudi ustrezno kadrovske pripraviti. Potrebni je vse več zdravstvenih profilov, predvsem pa bolničarjev za neposredno oskrbo bolnikov.

Zaradi vse večjih potreb po zdravstvenih storitvah v socialnih zavodih je bil v letu 1982 sklenjen Samoupravni sporazum o skupnih osnovah medsebojnega sodelovanja in razmejitvi nalog med zdravstvenimi skupnostmi in skupnostmi socialnega skrbstva. Sporazum se je izoblikoval zaradi skupnih interesov obeh skupnosti pri zagotavljanju in izvajanju zdravstvenega varstva oskrbovancev v splošnih in posebnih socialnih zavodih, pri zagotavljanju ukrepov zdravstvenega varstva in socialnega skrbstva starim in osameljenim občanom, ki niso sposobni sami zadovoljevati svojih potreb po zdravstvenem varstvu ter zagotavljanju zdravstvene nege socialno ogroženim in starim občanom, pri katerih nadaljnje bolnišnično zdravljenje ni več potrebno, a jih iz socialnih razlogov ni mogoče premestiti v domačo nego. Oskrbovanci socialnih zavodov imajo status upravičenca pri občinskih zdravstvenih skupnostih tako, kadar gre za storitve, ki se opravljajo v zdravstvenih organizacijah, kakor tudi, kadar se storitve izvajajo v socialnih

zavodih. Pristojni zdravstveni domovi so po tem sporazumu dolžni zagotoviti potreben zdravniški kader ter načrtovati vse potrebe po zdravstvenih storitvah za oskrbovance v socialnih zavodih, zavodi pa morajo zagotoviti ustrezen srednji medicinski kader za potrebe ambulantnega dela. Prav tako zdravstvene skupnosti sofinancirajo izvajanje zdravstvenega dela obravnave in nege bolnih oskrbovancev v socialnih zavodih.

Navedeni sporazum se sicer izvaja, vendar so prispevki zdravstvenih skupnosti za zdravstvene storitve v domovih starejših občanov zelo različni (od 75,10 do 440,00 din na oskrbni dan).

Glede na to, da se dogovorjena obveznost še ne izvaja v celoti, stroški zdravstvene nege po nepotrebem obremenjujejo oskrbni dan. Hkrati nedosledno upoštevanje sporazuma oskrbovancem socialnih zavodov ne zagotavlja enakopravnega položaja z drugimi uporabniki zdravstvenih storitev. Če se določila sporazuma ne spoštujejo, se s tem skuša zabitati dejstvo, da domovi starejših občanov dejansko razbremenjujejo bolnišnice in s tem pomembno prispevajo k stabilizaciji na področju zdravstva, po drugi strani pa zagotavljajo potrebno varstvo in zdravstveno nego starejšim in težko bolnim ljudem.

Struktura oskrbovancev v domovih se spreminja tudi glede na vire financiranja oskrbnin. Veča se število tistih, ki stroške bivanja v domovih plačujejo sami (ali njihovi svojci), vse manj pa je tistih, ki so glede tega odvisni od socialnega skrbstva. To dejstvo se je doslej premalo upoštevalo pri oblikovanju dohodkovnih odnosov socialnih zavodov.

Številni oskrbovanci prejemajo zaradi potrebe po tuji pomoči poleg pokojnine ali družbene denarne pomoči, tudi dodatek za pomoč in postrežbo. V kolikor bi ti ljudje živeli sami, bi ta dodatek nedvomno potrebovali, da bi si organizirali ustrezno pomoč pri opravljanju osnovnih življenjskih funkcij. Glede na to, da živijo v zavodu, pa so njihove potrebe po tuji pomoči že zaradi same organizacije dela bistveno zmanjšane (prinašanje hrane v sobo, telesna nega, medsebojna pomoč oskrbovancev in podobno). Tako zavodi pogosto oskrbovancem tega dodatka ali ne zaračunavajo v celoti ali pa sploh ne. Menimo, da takšno ravnanje nikaikor ni ustrezno, saj je funkcija dodatka ravno v tem, da se z njegovo pomočjo zagotovi potrebna pomoč in postrežba. Potreben bo dogovor med Skupnostjo pokojninskega in invalidskega zavarovanja in Skupnostjo

socialnih zavodov Slovenije glede namenske porabe dodatkov za pomoč in postrežbo.

Dobri dve tretjini (69,1 %) oskrbovancev v socialnih zavodih potrebuje dodatno oskrbo za opravljanje osnovnih življenjskih funkcij. Dodatek za pomoč in postrežbo prejema le 37 odstotkov oskrbovancev. Za 2.940 ali 46 odstotkov upravičencev plačujejo ta dodatek skupnosti socialnega skrbstva.

Oskrbni dan v socialnih zavodih je obremenjen tudi s stroški amortizacije, ki so relativno visoki, saj je med njimi več kot polovica novogradenj. Domovi obračunavajo amortizacijo po 50 % stopnji, vendar kljub temu ta strošek znaša od 5-10 % celotnih stroškov poslovanja. Glede na ceno oskrbnih stroškov, bi bilo primerno, da bi se sedanji način obračunavanja 50 % amortizacije ohranil še naprej, iz vidika poslovanja domov pa so takšne rešitve kratkoročne. Obračunavanje amortizacije za stavbe v cenii osnovne oskrbe nedvomno ni ustrezna rešitev, zlasti še, če upoštevamo, da so sedanji oskrbovanci v aktivnem obdobju plačevali prispevke za stanovanjsko izgradnjo in, da se je tudi največ domov zgradilo iz sredstev sklada za gradnjo domov in stanovanj upokojencev pri Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja, v katerega so upokojenci prav tako prispevali. Kazalo bi razmisliti o kritju dela stroškov amortizacije iz drugih virov, denimo iz sredstev stanovanjskih skupnosti.

Prav tako se postavlja tudi vprašanje subvencioniranja stanarin v domovih in glede tega tudi enakopravnega položaja stanovalcev domov z drugimi občani z nizkimi dohodki.

Tudi administrativno urejanje oskrbnin mimo svobodne menjave dela v okviru samoupravnih interesnih skupnosti, ki smo mu bili priča v preteklosti, ni v skladu z dogovorjeno socialno politiko in ruši merila in kriterije dodeljevanja socialnih pomoči. Razrešitev vseh navedenih vprašanj je nujna in lahko pomembno vpliva na ekonomsko stanje domov, kakor tudi na položaj oskrbovancev v njih.

Iz informacije o osebnih dohodkih delavcev na področju socialnega skrbstva v letu 1983 je tudi razvidno, da se neurejeni dohodkovni odnosi socialnih zavodov zelo jasno odražajo tudi na osebnih dohodkih delavcev. Povprečni mesečni čisti osebni dohodki teh delavcev so v prvem polletju 1984 znašali od 15.095 do 23.507 din ter so bili bistveno nižji od povprečnih osebnih dohodkov delavcev v združenem delu. Glede na nizko kvalifikacijsko strukturo v socialnih zavodih je v letu 1983 prejemale osebni dohodek pod povprečnim OD v Sloveniji 90 % vseh zaposlenih (18.259 din). Nedvomno so tudi osebni dohodki delavcev socialnih zavodov eden izmed pogojev za doseganje primerne oskrbe in nege oskrbovancev ter vsebinsko bogatejšega življenja v domovih starejših občanov. Poleg tako nizkih osebnih dohodkov so delavci socialnih zavodov tudi prekomerno obremenjeni, saj ne dosegajo dogovorjenih kadrovskih normativov.

Dosedanja izgradnja domov je že dohitela najnujnejše potrebe po tovrstni družbeni pomoči starostnikom, zato tako intenzivna izgradnja splošnih socialnih zavodov ne bo več potrebna. Kažejo pa se potrebe po kapacitetah za domsko varstvo nekaterih posebnih skupin odraslih kot so: varstvo odraslih duševno prizadetih oseb, alkoholikov in invalidov. Ostaja pa še veliko neuveljavljenih oblik skrbi in pomoči. Predvsem bi morali v bodoče več pozornosti posvetiti notranji organizaciji in vsebini dela v domovih, ki je marsikje toga. Z ustrezno notranjo organiziranostjo, aktivno vključitvijo oskrbovancev v samoupravne organe domov in ustvarjanjem takih razmer, ki bodo zagotovile dobro počutje vsem oskrbovancem (ustreznost hišnega reda, organizacija prostega časa, večnamenska dejavnost itd.) moramo postopno zagotoviti, da bodo domovi prevzemali vlogo centrov za starejše občane v občini (gerontoloških centrov). Hkrati pa bi to omogočilo, da bi domovi postali centri razvoja drugih oblik dela za zadovoljevanje potreb starejših občanov v njihovem življenjskem okolju. Postali naj bi središča dogajanja, ki zanima starostnike, tako tiste, ki živijo v njih, kot tudi tiste, ki prebivajo zunaj njih. Zasnovani morajo biti tako, da bi se v njih lahko odvijalo tudi družabno življenje, kulturne, zabavne, športne in druge prireditve.

(Prilaganje brane v sobi... in podobno). Tako zavodi proučijo oskrbovancev tega dodatka ali ne razlikujejo v celoti ali pa sploh ne. Menimo, da takšno ravnanje nikakor ni ustrezno, saj je funkcija dodatka ravno v tem, da se s njegovo pomočjo zagotovi potrebna pomoč in postrežba. Potreben bo dogovor med Skupnostjo posojajnega in invalidskega zavarovanja in Skupnostjo

Zlasti pa bi morali ob sodelovanju s krajevnimi skupnostmi, drugimi institucijami, društvenimi organizacijami in društvu razvijati vrste oblik pomoči in skrbi za vse starejše občane. Posebno pereče je pomanjkanje mreže servisov za razne manjše storitve, ki bi se jih posluževali starejši ljudje in, ki bi lahko tudi sodile v vsebino dela domov za starejše občane. Taka usmeritev domov, kot jedra ce celotne organizacije pomoči starejšim ljudem, bi zagotavljala kontinuiteto družbene skrbi za starejše občane in omogočila ob istočasnem razvoju službe zdravstvene in socialne pomoči ter oskrbe na domu ce-lovitost pristopa k tej problematiki ter povezavo zdravstvene in socialne službe v občini in krajevni skupnosti.

Taka vsebinska in organizacijska zasnova vloge in dejavnosti domov za starejše občane bi tudi omogočila uresničitev načela, da naj starejši ljudje ostanejo v svojem delovnem in življenjskem okolju, domsko varstvo pa ostane le ena izmed specifičnih oblik varstva starejših občanov. To pa pogojuje sočasno razreševanje drugih vprašanj, zlasti funkcionalni pristop pri načrtovanju stanovanjskega prostora in zagotovitev takih bivalnih pogojev v stanovanjski izgradnji, ki bodo omogočili starejšim občanom možnost življenja in bivanja znotraj ustrezne organizirane stanovanjske soseske (stanovanja v pritličju, brez arhitektonskih ovir, možnost dnevnega obiska in oskrbe itd.).

4. DRUGE DEJAVNOSTI, KI VPLIVAJO NA POLOŽAJ STAREJŠIH OBČANOV

Semoupravni položaj starejših ljudi

Starejši ljudje se morajo aktivno vključevati v življenje in delo v svojem okolju ter v procese samoupravnega dela in odločanja. V vse oblike dela s starejšimi ljudmi in zanje moramo vključevati tudi njih same, saj najbolje poznajo svoje potrebe in probleme. Odpraviti je treba dosedanjo prakso, da o vseh družbenih zadevah, tudi o skrbi za starejše, odloča predvsem aktivna generacija.

V skladu z ustavnim položajem starega človeka v naši samoupravni družbi je nujno stalno analizirati in ugotavljati, če je v delovanju delegatskega sistema zagotovljeno upoštevanje specifičnih interesov in potreb starih ljudi ter, če imajo oni sami možnost vplivati na odločitve, ki določajo življenjske pogoje in ekonomsko ter socialno varnost v starosti. Zavestno moramo sprejemati ustrezne ukrepe za zagotovitev vpliva starih ljudi na procese, kvaliteto in vsebino samoupravnih odločitev.

Slabo je, če z odhodom delavca v pokoj prenehajo vse vloge v OZD, kjer so ustvarjali dohodek in na ta način zagotavljali ekonomsko in socialno varnost sebi in drugim. Možnosti za ohranitev in vzdrževanje neposrednih in posrednih stikov med OZD in bivšimi delavci je veliko, vendar mora ta naloga biti jasno opredeljena v programu dela posameznih organizacij znotraj OZD - denimo osnovne organizacije zveze sindikatov, ZK, ZSMS, ZZB - in posameznih strokovnih služb - socialnega delavca, kadrovnika, psihologa. Upokojene delavce lahko OZD vabi na razne svečanosti in tovariška srečanja ob jubilejih in praznikih. Delavci lahko tudi po upokojitvi spremljajo delovne uspehe in druga dogajanja v svoji OZD, če še nadalje prejemajo njena interna glasila. Upokojencem je dobrodošla možnost za preživljanje dopusta v počitniških zmogljivostih njihove OZD. Prav tako lahko upokojeni delavci sodelujejo pri rekreativnih, športnih in kulturnih dejavnostih, ki so razvite v njihovi organizaciji združenega dela.

Starejši ljudje pa se uveljavljajo tudi v samoupravnem sistemu, ki deluje v krajevni skupnosti. V njej s svojo aktivnostjo lahko dosežejo, da se bo opredeljevala in izvajala politika, ki bo v skladu z življenjskimi potrebami in aktivnostjo starejših krajanov.

Vloga družbenopolitičnih organizacij in društev

Da bi zagotovili integralno obravnavo vprašanj staranja in starosti ter celovito družbeno politiko glede zagotavljanja življenjskih pogojev in aktivnosti starejših ljudi, je nujno potrebna skladnost v delovanju številnih družbenih dejavnikov. Da bi ta cilj dosegli, bi morali v vseh družbenopolitičnih skupnostih in še zlasti na ravni občin doseči potrebne predpogoje za celovito in usklajeno delovanje vseh

družbenih subjektov na področju zadovoljevanja potreb starejših občanov. To nedvomno narekuje usklajeno aktivnost organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti, samoupravnih interesnih skupnosti s področja družbenih dejavnosti, družbenih organizacij in društev. Takšno celovito politiko družbe do vprašanj staranja in starosti moramo oblikovati v družbenih dogovorih, samoupravnih sporazumih in planskih dokumentih. Pri oblikovanju takšne politike pa imajo izredno pomembno vlogo družbenopolitične in družbene organizacije, Zveza sindikatov, Socialistična zveza delovnega ljudstva, Zveza združenj borcev, Rdeči križ, Društvo upokojencev in druge.

Vloga krajevnih skupnosti

Krajevna skupnost je temeljni sestavni element našega političnega sistema in na delegatskem načelu deluje v občinski skupščini. S tem nastaja za vsakega, ki v njem deluje, možnost, da svoje interese vključi v procese dogovarjanja in vpliva na oblikovanje planov. Odpiranje organizacij združenega dela, še posebej socialnega varstva, lahko da pomembne spodbude za krepitev samoupravne vloge občanov in uveljavljanje njihovih pobud, kako, tudi za razvoj medsebojnih odnosov v krajevni skupnosti, ki naj bi počasi postajala razširjena družina.

Krajevne skupnosti so eden izmed pombembnih dejavnikov pri izvajanju številnih akcij človeške solidarnosti in vzajemnosti. Pomembno vlogo imajo tudi pri preprečevanju socialne diferenciacije. Največ možnosti v krajevni skupnosti je ravno za odpravljanje tistih socialnih razlik, ki starejšim ne zagotavljajo enskih pogojev za uveljavljanje njihovih potreb.

V programih krajevnih skupnosti je treba posvetiti posebno pozornost uresničevanju nekaterih pogojev za dosego čim večje aktivnosti starejših ljudi, za spodbujanje in izboljšanje dobrih sosedskih odnosov in medsebojne pomoči med samimi starejšimi ljudmi, kakor tudi med generacijami. Krajevne skupnosti se morajo zavzemati za ustanavljanje in delo klubov in servisov za starejše občane. Zagotoviti morajo različne oblike združevanja starejših ljudi ter medsebojne solidarnosti in pomoči.

Vsaka krajevna skupnost mora določiti konkretnega nosilca nalog pomoči starejšim občanom, najprimernejša za to je nedvomno komisija za socialna vprašanja, ki povezuje predstavnike različnih humanitarnih dru-

štev in strokovnih institucij. Res pa je, da od komisije same, brez profesionalnega delavca, ne moremo pričakovati sistematičnega opravljanja vseh nalog, ki so potrebne za zagotovitev različnih oblik pomoči starejšim občanom.

Vsaka krajevna skupnost mora, ob sodelovanju z občinsko skupnostjo socialnega skrbstva in njeno, za to zadolženo komisijo, izdelati konkretne programe aktivnosti za zagotavljanje ustreznih življenjskih razmer za stare ljudi in reševanje nekaterih konkretnih problemov starih ljudi.

Krajevna skupnost lahko z organiziranimi oblikami pomoči starejšim krajanom kljub starosti in boleznim omogoči, da žive na svojih domovih. Možne oblike organizirane pomoči so:

- Zdravstvena nega na domu

Če je le mogoče, naj ima zdravstvena nega na domu prednost pred zdravljenjem v bolnišnici. Seveda je to odvisno od narave bolezni. V primeru dobro organizirane zdravstvene nege na domu prav lahko starega človeka negujemo doma, saj se človek v bolnišnici lahko počuti izredno osamljenega. Dolgo ležanje v tej zdravstveni ustanovi je zanj usodno, saj ga izključi iz običajnega življenja, izolira od družine in okolja. Zdravljenje na domu pa nima le medicinske funkcije, temveč tudi socialno, saj preko zdravstvene nege star človek družbeno komunicira. Tudi z ekonomskega stališča je nega na domu upravičena.

Pri izvajanju tovrstne nege morata sodelovati zdravstvena in socialna služba.

- Organizirana pomoč pri prehranjevanju

Znano je, da stari ljudje, ki živijo sami, zlasti v visoki starosti zanemarjajo svojo prehrano, kar deluje negativno na njihovo zdravje. Obenem tako tudi zožujejo stike z ljudmi, če ne hodijo niti po nakupih. Zato je zelo pomembno, da se jim hrana organizira in s tem prepreči enolično prehranjevanje. Obstajajo razne oblike pomoči, od katerih sta najznačilnejša dostava hrane na dom in skupno prehranjevanje.

Dostava hrane (toplih obrokov) na dom je možna iz kuhinj vrtcev, šol, najprimernejša pa je iz kuhinje doma za starejše občane. Možno je tudi, da starejši ljudje prihajajo jest v skupno jedilnico doma, če stanujejo dovolj blizu. Prav tako je to lahko obrat družbene prehrane z raznimi, tudi dietičnimi jedilniki, ki ima zadostno zaledje stanovanj za stare ljudi. V svetu je razvita tudi služba gospodinj - prostovoljk, ki prihajajo na dom kuhat tople obroke. Na deželi so včasih vključeni otroci kot prinašalci hrane starim ljudem iz šolskih kuhinj. Tam, kjer stanovanjske prilike to dovoljujejo (npr. razširjeno stanovanje), se manjša skupina starejših oseb prehranjuje skupno, tako, da sposobna starejša oseba skuha za vse.

Ogranzirana pomoč v obliki obiskov - družabništvo

Pomoč v obliki obiskov starim ljudem doma ima velik psihološki pomen. Poudarek je na preprečevanju občutka osameljenosti, ki je pogosto problem starih ljudi. Obiski so lahko namenjeni predvsem pogovorom s starejšim človekom, ali pa spodbujanju opori, svetovanju in informiranju starostnika.

Organizirana pomoč v gospodinjstvu

Organizirana pomoč v gospodinjstvu ne zahteva posebej kvalificiranih kadrov, pač pa pripravljenost in voljo do dela s starimi ljudmi. Obsega pomoč pri nakupovanju, kuhanju, pomivanju posode, pri pospravljanju in čiščenju stanovanja, pri pranju, likanju idr. glede na konkretne potrebe.

5. U G O T O V I T V E

V naši republici se naglega procesa staranja zavedamo in smo temu vprašanju posvečali precejšnjo pozornost. Skupščina SR Slovenije je že večkrat razpravljala o vprašanjih starosti in staranja in družbeni skrbi za starejše občane. Leta 1968 je obravnavala obširno informacijo o nekaterih oblikah družbene skrbi za starejše prebivalstvo ter sprejela sklepe in priporočila za izboljšanje varstva starejšega prebivalstva. Med priporočili je bilo takrat najpomembnejše tisto, da se je treba sistematično lotiti domskega varstva starejših, preurediti obstoječe zavodske kapacitete in zgraditi nove. V ta namen se je

v republiko oblikoval poseben sklad za izgradnjo domov za starejše občane. Ugotovimo lahko, da je bila ta pombembna naloga v celoti uresničena.

Med sklepi je poudarjena tudi potreba po strokovnem usposabljanju zdravstvenih in drugih delavcev, ki delajo s starejšo populacijo. Tudi to nalogo izpolnjujemo z rednimi programi v nekaterih izobraževalnih organizacijah, kakor tudi v podiplomskih oblikah. Pri tem je veliko storil Inštitut za gerontologijo Univerzitetnega kliničnega centra in Gerontološko društvo Slovenije.

Ne moremo pa biti zadovoljni z doseženo organizacijo pomoči na domu, za katero je bilo določenih več nosilcev, pri čemer so nekateri naloge opravljali, drugi pa ne. To vprašanje moramo v bodoče bolj natančno reševati.

Na osnovi predložene analize lahko glede zagotavljanja ustreznih življenjskih pogojev v starosti ugotovimo naslednje:

Še vedno niso izkoriščene vse možnosti za aktivno vključevanje starejših občanov v različne oblike dejavnosti, dejstvo pa je, da tudi nismo dovolj široko razvijali različnih aktivnih oblik pomoči in skrbi za starejše občane. Zlasti pa nismo posvetili dovolj pozornosti uveljavljanju pravic in položaju starejših ljudi kot nekdanjih delavcev v združenem delu.

Starejši občani so pri nas organizirani v različnih društvenih organizacijah. Aktivni so v samoupravnih in družbenopolitičnih organih in organizacijah v KS in drugje. Vendar pa niso v celoti predstavljene in uveljavljene vse možne oblike njihovega aktivnega vključevanja v družbeno življenje. Le poredko se lotimo vprašanj prostega časa in specifičnih potreb ter zahtev starejših ljudi. Društva upokojencev se morajo v ta namen bolj povezati s krajevnimi skupnostmi, v okviru katerih bi morali organizirati centre za družbeno udejstvovanje starejših ljudi.

Doslej se nismo dovolj ukvarjali s splošnimi vprašanji in vprašanji socialne in emocionalne kvalitete življenja starejših občanov. Družina ne more več zagotavljati vseh potreb, ki jih imajo starejši. Zlasti odnosi med otroci in starši so v starosti marsikdaj taki, da starši ne doživljajo dovolj čustvene opore pri svojih otrocih, varnosti in pripadnosti. Prav tesnejši povezanosti med generacijami bi morali posvečati več pozornosti.

V zadnjih letih so sicer nastale pomembne spremembe predvsem pri organizaciji institucionalnih oblik varstva starejših občanov. Domovi pa so le ena od oblik družbene pomoči in skrbi za starejše, ki se odločajo zanj popolnoma svobodno ali takrat, ko ne moremo zagotoviti ustreznih pogojev za nego in skrb v prejšnjem življenjskem okolju. Številnih drugih oblik aktivne skrbi in pomoči starejšim pa še vedno nismo dovolj razvili in uveljavili.

Posebno pereče je pomanjkanje mreže servisov za nudenje pomoči starejšim ljudem. Te naloge bi sodile tudi v vsebino dela domov za starejše občane. Domovi bi morali delovati kot jedro celotne organizacije pomoči starejšim občanom, kar bi zagotavljalo stalno in celovitejšo družbeno skrb za starejše občane v gravitacijskem območju doma.

Zaradi vedno večjega števila starejših občanov in drugih, ki potrebujejo pomoč pri svojih vsakodnevnih življenjskih opravilih, je potrebno v izgradnji ožjega in širšega stanovanjskega in javnega prostora upoštevati njihove specifične potrebe in zmožnosti gibanja.

Skrb za stare ne more biti prepuščena le institucijam. V večji meri in bolj organizirano bi morali vključevati prostovoljne dejavnosti v sistem pomoči starim občanom, opredeliti vlogo institucij pri organiziranju delovnih ljudi in občanov za vključevanje v sistematično in stalno skrb za starejše. Vrsta družbenih organizacij vključuje v svoje programe dela tudi te naloge, nekatere med njimi (RK, ZZB, ZSMS, Zveza pionirjev in invalidska društva) imajo že dobre izkušnje pri nudenju sosedске pomoči starejšim občanom v okviru krajevnih skupnosti oziroma občine. Te dejavnosti pa je potrebno razviti še v večjem obsegu in v vseh okoljih, torej v vsaki krajevni skupnosti in jih med seboj povezati. Nosilci te naloge morajo biti občinske skupnosti socialnega skrbstva v sodelovanju z drugimi družbenimi dejavniki.

Število brezdomcev ter poslabševanje medsebojnih odnosov.

POROČILA

MEDNARODNE KONFERENCE O SOCIALNEM RAZVOJU, MONTREAL, avgust 1984

Pod skupnim naslovom "Mednarodne konference o socialnem razvoju" so se v Montrealu v Kanadi poleti 1984 zvrstila naslednja strokovna srečanja: 22. kongres Mednarodnega združenja šol za socialno delo (IASSW), 8. simpozij mednarodnega združenja socialnih delavcev (IFSW) in 22. konferenca o socialnem varstvu (ICSW).

Kongres Mednarodnega združenja šol za socialno delo in simpozij mednarodnega združenja socialnih delavcev sta tekla vzporedno pod skupnim naslovom "Preživetje in razvoj, možnosti in odgovornosti - izziv za socialno delo" v času od 31.7.1984 do 4.8.1984. Obeh srečanj se je udeležilo blizu 1600 strokovnjakov, od tega skoraj polovica iz dežel v razvoju.

Uvodno besedo je podala dr. Helen Caldicott iz ZDA, zdravnica in vidna aktivistka za mir, ustanoviteljica in predsednica Sekcije za socialno odgovornost pri zdravniškem društvu, ki šteje več kot deset tisoč članov. Njen govor je izvenel v zahtevo po večji aktivnosti in politični ozaveščenosti socialnih in drugih delavcev. Na temo "Preživetje in razvoj - pod kakšnimi pogoji?" sta govorila dr. Heinrich Shiller, predsednik IASSW in dr. John Lawrence, profesor šole za socialno delo iz Avstralije in član Izvršilnega odbora mednarodnega združenja šol za socialno delo. Sicer je delo potekalo v številnih sekcijah z različno tematiko, denimo: izobraževanje in praksa socialnega dela v Latinski Ameriki, vrednote kot temelj socialnega dela, socialno delo v organizaciji moderne države, izobraževanje za socialno delo glede na probleme preživetja in razvoja, "politični" socialni delavec in druge.

Zaradi številnih zanimivih tem, o katerih se je razpravljalo istočasno, je bilo zelo težko izbirati. Škoda, da udeleženci nismo dobili vnaprej pripravljenih tez ali referatov, kar bi omogočalo aktivnejše sodelovanje v razpravah o posameznih vprašanjih.

Splošen vtis o kongresu je, da postaja socialno delo povsod po svetu vedno bolj radikalno in da se postavlja vse večja zahteva po politizaciji stroke. Čutiti je bilo odpor do strokovne dominacije ZDA, zavračanje vsega starega in doslej uveljavljenega ter iskanje novih rešitev. Veliko svežih idej in izkušenj so posredovali udeleženci iz dežel v razvoju, predvsem iz Latinske Amerike in Azije. Po drugi strani pa so nekateri referati še vedno vztrajali pri iskanju "generičnega" socialnega dela in njegovih univerzalnih temeljnih prvin, ki naj bi veljale povsod po svetu.

22. konferenca Mednarodnega sveta za socialno varstvo je potekala od 5. do 11. avgusta 1984 pod naslovom "Socialno varstvo v svetovni krizi - spoznanja in odgovornost". Konferenca se je udeležilo okoli 1000 strokovnjakov, večinoma delegatov profesionalnih in karitativnih organizacij, ki se združujejo v tem svetu.

Po otvoritvenih govorih na temo "Svet v krizi" je delo konference potekalo na plenarnih sejah z naslovi: Svet v krizi, Socialni vidiki krize, Ukrepi v krizni situaciji in Poti bodočnosti. V posameznih sekcijah so bili obravnavani posebni vidiki krize kot so:

- a) Ekonomske posledice krize: upadanje ekonomske rasti, nacionalnega dohodka, zadolženost nekaterih držav, zmanjševanje investicij, inflacija ter povečevanje nezaposlenosti. Predstavniki dežel v razvoju so opozarjali predvsem na odvisnot nacionalnih ekonomij od gospodarstva razvitih držav, na prelivanje kapitala v razvite dežele in na dvojno eksploatacijo in osiromašenje nacionalnih gospodarstev teh dežel, celo s pomočjo mednarodnih ekonomskih institucij ipd.
- b) Socialne posledice sodobne svetovne krize: nezaposlenost v razvitih deželah in zmanjševanje socialne varnosti nezaposlenih delavcev ter njihovih družin, odtujitev na sveh področjih ter neenakost pravic in možnosti, tudi pri storitvah socialnih služb.

Opozarjali so na naraščanje revščine in na dejstvo, da v nerazvitem svetu živi največji del populacije pod življenjskim minimumom. Posledice teh dejstev so: smrtnost, nepismenost, vse večje število brezdomcev ter poslabševanje medosebnih odnosov.

- PROČITAJTE
- c) Demografski aspekt krize: demografska eksplozija v nerazvitem svetu kot posledica socialno ekonomskih dejavnikov, kar ustvarja težko rešljiv "začaran krog".
Posledice: nepreskrbljeni otroci, številne razveze in kriza družine.
- č) Politični vidiki krize: kritična ocena države blagostanja, zahteva po spremembah v mednarodnih odnosih, opozarjanje na potrebo po rezorožitvi.
Glede tega vprašanja smo lahko zaznali tri različna stališča:
konservativna - kot vero v državo,
reformatorska - ki so izražala blagostanja; socialno demokratska gledanja in zahteve po prerazporeditvi narodnega dohodka, večje odločanje ljudi glede socialnih pravic ipd. in
radikalna - zahteve po spremembi družbeno ekonomskega sistema in mednarodnih ekonomskih, političnih in socialnih odnosov, kritičen odnos do razvitih kapitalističnih držav, predvsem radikalna stališča so izražali predstavniki nerazvitih dežel.
- d) Specifični vidiki krize: Obravnavali so položaj ogroženih delov populacije - nezaposlenih, starih, otrok, revnih, migrantov, beguncev in duševno ali telesno prizadetih.

Pri obravnavi vseh vidikov krize sta bili prisotni dve usmeritvi in sicer:

- 1) da je kriza le trenutni pojav, kar so zagovarjali predstavniki ZDA, Japonske, Velike Britanije, Kanade, Nemčije, torej iz industrijsko visoko razvitih držav in
- 2) da je svetovna kriza pogojena z ekonomsko-političnimi odnosi v svetu, odnosi med razvitimi in nerazvitimi, izkoriščanjem delov sveta in podobno.

To gledanje je bilo značilno za delegate iz dežel v razvoju ter nordijskih držav. Splošna ugotovitev konference pa je, da je situacija v svetu krizna, protislovna, težka, s hudimi posledicami za danes in jutri.

Tudi za konferenco mednarodnega sveta za socialno varstvo lahko rečemo, da je bila v precejšnji meri pod vplivom aktualnih političnih dogodkov.

Na konferenci so prišle do izraza številne bogate in raznovrstne, včasih tudi protislovne ideje in izkušnje, pojmovanja in stališča tako glede trenutnega socialno ekonomskega položaja v svetu, kakor tudi glede pristopov k tem vprašanjem v posameznih delih sveta. Izrazito je bilo čutiti razdeljenost sveta na razvitega in nerazvitega in izražanje včasih kar diametralno nasprotnost stališč.

Udeleženci opisanih mednarodnih strokovnih srečanj smo imeli tudi možnost obiskati različne institucije, od državnih do dobrodelnih. Obiskala sem tri tako imenovane alternativne ustanove, ki poskušajo zapolniti vrzel med posameznimi "uradnimi" institucijami in ljudmi v stiskah. Vse tri so postavljene tam, kjer se giblje veliko ljudi, a se ravno zaradi množice posameznikov lahko čuti še bolj osamljen - na postajah podzemeljske železnice.

Temeljno načelo v agencijah C.L.S.C. METRO in CARREFOUR LE MOUTIER je, da delajo večinoma s prostovoljci, da lahko posameznik, ki dobi pomoč ostane anonimen ter, da poslujejo takrat, ko so druge institucije zaprte (popoldne in pozno v noč, ob nedeljah in praznikih ipd). Obe sta pravzaprav sprejemališče za ljudi v različnih življenjskih stiskah (duševne motnje, narkomanija, alkoholizem, nezaposleni, begunci), pomoč, ki jo nudijo je predvsem poslušanje, po potrebi pa tudi zdravljenje, posredovanje zaposlitve, nastanitev in drugo.

PROJECT GENESIS je agencija, ki je nastala slučajno ob raziskovalnem delu učiteljev in študentov šole za socialno delo. Cilj projekta je bil iskanje možnosti za povezavo stanovalcev mestne četrti, za katero je značilna izrazita pestrost glede na rase, narodnost, vero, poklice in druge značilnosti.

- Vido Radulović, SR Črna Gora: Nezaposlenost in zagotavljanje socialne varnosti nezaposlenih v občini Titograd.

- Vido Milošević, SR Slovenija: Prispevek socialnega dela

Danes organizirajo številne skupne dejavnosti za vse generacije, posebej pa se posvečajo iskanju cenejših stanovanj za starejše ljudi. Morda najbolj tipičen rezultat večletnih prizadevanj za povezanost prebivalcev je "Nacionalni dan", ko se enkrat letno vsi zberejo na trgu, kjer pripadniki vsake narodnosti s plesom, glasbo in tipično narodno kuhinjo prikažejo drugim svoje značilnosti. Takšno zблиževanje različnih kultur je dober temelj tudi za sodelovanje ob drugih skupnih zadevah, predvsem pa prispeva k odpravljanju rasnih, narodnostnih in verskih nestrpnosti. Celoten projekt vodita le dva poklicna delavca, vse drugo opravijo prostovoljci (njihovo število se giblje tudi do 100).

Kanadski strokovnjaki zatrjujejo, da se na vsako ponudbo v sredstvih javnega obveščanja prijavi vsaj dvakrat več ljudi, ki so pripravljene delati kot prostovoljci, kot jih potrebujejo. Med njimi je veliko študentov, gospodinj in mlajših upokojencev, pa tudi zaposlenih ljudi različnih poklicev, ki pri svojem delu pogrešajo socialne stike. Usposabljanje prostovoljcev se začne s 24-urnim tečajem, nato pa poteka redno ves čas njihovega sodelovanja (strokovna pomoč in nadzor). Prostovoljci zatrjujejo, da delo, ki ga opravljajo, bogati njihovo osebnost in zadovoljuje nekatere njihove potrebe. Niso tudi redki primeri, da se oseba, ki se je s socialnim delom ukvarjala nepoklicno, odloči za študij te stroke.

K velikemu odzivu ljudi za vključevanje v prostovoljne dejavnosti verjetno v precejšnji meri vpliva visoka raven osebnega standarda, velestna odtujenost ljudi, kakor tudi dobro organizirano obveščanje o potrebah in možnostih za prostovoljno delo.

Vida Milošević

OB ČETRTEM KONGRESU SOCIALNIH DELAVCEV JUGOSLAVIJE

Četrty kongres socialnih delavcev Jugoslavije v Titogradu (9. in 10.11.1984), ki se ga je udeležilo tudi nekaj čez dvajset socialnih delavcev iz SR Slovenije, je bil programsko naravnán na aktualne probleme socialnega dela v pogojih gospodarske in družbene stabilizacije. O tem pričajo tudi referenti, ki so bili razdeljeni po republiškem oz. pokrajinskem ključu in so imeli naslednje naslove:

- prof. dr. Muhamed Dervišbegović SR Bosna in Hercegovina: Prispevek socialnega dela k uresničevanju socialne varnosti delavcev, zaposlenih v gospodarskih ozidih
- dr. Milorad Milošanović, SR Srbija: Prispevek socialnega dela k uresničevanju socialne varnosti otrok in mladine
- dr. Duško Milinković, SR Hrvaška: Prispevek socialnega dela k uresničevanju socialne varnosti upokojencev
- Baki Statovci, SAP Kosovo: Prispevek socialnega dela k uresničevanju socialne varnosti uporabnikov socialnega varstva
- Jelena Milojević, SAP Vojvodina: Prispevek socialnega dela k uresničevanju socialne varnosti ostarelih kmetov in gospodinjstev ostarelih
- Mirka Kuzmanovska, SR Makedonija: Socialno delo v združenem delu na primeru modne konfekcije "Astibo" Štip
- Vuko Radulović, SR Črna Gora: Nezaposlenost in zagotavljanje socialne varnosti nezaposlenih v občini Titograd.
- Vida Milošević, SR Slovenija: Prispevek socialnega dela

pri zagotavljanju socialne varnosti nekaterih ogroženih skupin prebivalstva.

Težko je na kratko povzeti vsebino referatov in razprave, zato bom pri tem neogibno nekoliko subjektiven; drugi udeleženci pa imajo možnost, da povedo, kako so oni doživeli kongres.

Kongresne razprave naj bi torej po svoji vsebini prispevale k oblikovanju socialne politike v sedanjih razmerah. Delo je bilo organizirano samo plenarno, zato mnoga področja socialnega dela niso mogla priti do izraza. Ničesar nismo zvedeli o razvoju in dosežkih socialnega dela med dvema kongresoma, prav tako ni bilo nobene primerjave z razvojem socialnega dela in smermi njegovega razvoja drugje po svetu. Tako se je ustvaril vtis, da smo, obremenjeni s težavami sedanjega trenutka, zgubili stik ne le s svetom, ampak tudi z lastno preteklostjo in prihodnostjo. Zato naj ne bo odveč, če se spomnimo načel, zapisanih še med NOB.

Po ustanovitvi odseka za socialno skrbstvo pri SNOS (19.4. 1944) so bili oblikovani "Osnovni principi socialne politike", ki jih zaradi kontinuitete razvoja in njihove aktualnosti citiram:

1. Socialno vprašanje slehernega Jugoslovana, Slovenca, mora biti rešeno na ta način, da je sleherni zaposlen po svojih sposobnostih ter so viri njegovih dohodkov taki, da bo živel življenje, ki je vredno kulturnega in civiliziranega človeka.
2. Mladini mora biti posvečena skrb v tolikšni meri, da se razvijajo v njej vse prirodne in dedne ter umske in telesne sposobnosti v najvišji mogočnosti.
3. Onemogli in za delo nesposobni ljudje morajo biti absolutno zaščiteni, zajamčeno jim je tako življenje, ki je vredno dostojanstva človeka.

4. Delovne prilike morajo biti urejene tako, da našo produkcijo dvignemo do najvišje možnosti, pri tem pa izboljšujemo splošni socialni standard celokupnega naroda.
5. Takoj, ko bo zlom Nemčije, moramo repatriirati vse izgnance, internirance, jetnike... Postopoma moramo repatriirati tudi izseljence, ki so že morali poprej iti za kruhom v svet. Kolonizirati moramo vso rezlaščeno zemljo ter dokolonizirati iz naselij, kjer je nemogoče, da bi si z delom zmogel socialni položaj izboljšati in ga izpopolniti do splošne socialne ravni.
6. Vse javno življenje se mora usmerjati v smislu, da ne izziva in ne rodi socialnega zla, ampak ga le odpravlja."

Nedvomno je naš povojni razvoj šel v smeri uresničevanja teh načel, ki so bila vgrajena v temelje naše socialne revolucije. Primerjave z razvojem drugih družbenih dejavnosti kažejo, da je prav socialno delo, vsaj kvantitativno, v štiridesetih letih socialistične graditve doseglo najhitrejši razvoj.

V razpravi na kongresu je bilo slišati, da je socialno delo prednostno vprašanje socializma (prof. dr. Mladenovič). Mislim, da je to socialna politika, ki determinira vsebino socialnega dela. Socialna politika opredeljuje odnose med ljudmi v produkcijskem procesu. Gre v bistvu za lastninske odnose, ne le za formalno pravne, temveč gre za dejansko moč odločanja o uporabi družbenega kapitala. Družbene skupine, ki so imele dejansko moč odločanja (in s tem oblast), so z neracionalnim trošenjem ustvarjene in še neustvarjene akumulacije temeljito posegle v našo sedanost in bodočnost.

S številnimi zgrešenimi investicijami (samo za FENI v SR Makedoniji je bilo vloženih toliko denarnih sredstev, kolikor znašajo dveletni osebni dohodki vseh zaposlenih v tej republiki), s socializacijo izgub, drago in neučinkovito družbeno infrastrukturo, nizko produktivnostjo dela itd., smo prišli do tega, da velike skupine delovnih ljudi in občanov živijo pod ravnijo življenjskega minimuma, socialni delavci pa so postavljeni v vlogo, da z množico socialnih korektivov zagotovijo vsaj minimalne možnosti za njihovo preživetje.

V Jugoslaviji so to milijonske skupine, ki jih ne moremo prezreti, saj so prav socialni delavci tisti, ki se najprej in najbolj neposredno srečujejo z njimi.

Med najštevilnejšimi so upokojenci. Po podatkih, predstavljenih na kongresu, je bilo ob koncu leta 1983 v Jugoslaviji 1.837.232 upokojencev, katerih pokojnina skupaj z verstvenim dodatkom je znašala 9.527 din. V primerjavi z letom 1982 je bila nominalno višja za 27,5 %, realno pa nižja za 10 %. Pokojnina je znašala 60,1 % vrednosti minimalnega osebnega dohodka (starostna 73,6 %, invalidska 55,8% in družinska 47,3 %). Gibanja pokojnin v letu 1984 kažejo na nadaljne upadanje njihove realne vrednosti. V letu 1983 je 68 % upokojencev dobivalo pokojnino do 10.000 din. Glede na inflacijo in rast življenjskih stroškov je jasno, da je minulo delo razvrednoteno in večini upokojencev ne zadostuje za pokrivanje minimalnih življenjskih stroškov. Z občutkom nelagodnosti in krivde se soočamo z ljudmi, ki so gradili temelje te družbe, ki pa danes sprašujejo, kako naj preživijo.

Nezaposleni so druga velika skupina socialno ogroženih delovnih ljudi in občanov, ki v Sloveniji še ni kritična, toliko bolj pa je prisotna v drugih republikah in pokrajini Kosovo.

Registriranih je približno milijon (o stvarnem številu nihče nima podatkov) predvsem mladih ljudi, ki nimajo dela, niti pravic, ki iz njega izhajajo. Postavljeni so na rob družbenih dogajanj, brez možnosti, da bi uveljavili svoje znanje in sposobnosti in da bi na osnovi svojega dela zagotovili socialno varnost in družbeni položaj. S socialnimi problemi, ki iz tega izhajajo, se najbolj neposredno srečuje socialno delo. Zanimivo je, da se kongres sploh ni ukvarjal z vprašanjem, kako odpraviti nezaposlenost, ampak le s tem, kako z ukrepi socialne politike omiliti neugodni socialni položaj nezaposlenih. Za nekatere se najde začasna ali sezonska zaposlitev (tudi v Sloveniji smo večkrat slišali predloge, naj se nezaposleni vključijo v prostovoljne dejavnosti, saj itak nimajo dela?!), kot glavni problem pa se postavlja vprašanje, kako zagotoviti objektivnost pri zaposlovanju, torej, kako izločiti zveze in poznanstva. Čeprav je nezaposlenost svetovni in ne le naš problem, je bilo na kongresu slišati ostro kritiko stanja, v katerem delavski razred, ki je na oblasti, nima dela.

Tretja velika skupina so zaposleni, ki z osebnimi dohodki ne pokrivajo minimalnih življenjskih stroškov. Njihovo preživetje skušajo zagotoviti s socialnimi korektivi, ki po eni strani množici delavcev z nizkimi osebnimi dohodki zagotavljajo različne socialne ugodnosti in znižujejo produktivnost dela, po drugi strani pa so za delavca skrajnje žaljivi, saj kljub marljivemu delu ne more z lastnim delom zagotoviti svoje reprodukcije. Vzporeden in nič manj negativen proizvod takšnega stanja je povečano administriranje, množica formularjev, v katerih se stvarna človekova težava potisne v ozadje ali pa se sploh izgubi. Na ta račun sem slišal že vrsto ostrih očitkov in upam le, da se bo socialno delo izvleklo iz tega primeža in se vrnilo k svoji stvarni družbeni funkciji.

Kongres je veliko pozornosti posvetil vlogi socialnega dela v gospodarskih delovnih organizacijah. Na tem področju je odprtih veliko problemov, predvsem vsebinskih in kadrovskih. Le Višja šola za socialne delavce v Ljubljani ima kadrovsko socialni oddelek, na katerem se izobražujejo kadri za socialno delo v OZD. Socialno delo v OZD je zreducirano na reševanje težav

posameznikov in nekaterih skupin (alkoholiki, nočno delo žensk, samohranilci ipd.), premalo pa se ukvarja z reševanjem skupnih problemov, ki zboljšujejo življenjske in delovne razmere ter tako dvigujejo delovno storilnost. Skupaj z drugimi subjekti iz delovnega in življenjskega okolja naj bi razreševalo vprašanja, kot so: varstvo otrok delavcev, prehrana, stanovanjska problematika, zdravje, izraba prostega časa in rekreacija, varstvo pri delu, invalidnost, prilagajanje delovnim razmeram, urejanje prevoza na delo, socialni vidiki bolniških izostankov, alkoholizma in druga (prof. dr. Muhamed Dervišbegović). Tako naravnano socialno delo bi prispevalo k socialni varnosti delavcev in njihovih družin, kar bi se odražalo tudi na produktivnosti njihovega dela.

Zaostrane gospodarske razmere so vplivale tudi na uvedbo ostrih restrikcij na področju družbenih dejavnosti. Res je, da se je v preteklosti tudi to področje razvijalo ekstenzivno in brez prave povezave s stvarnimi potrebami. Toda namesto selektivnega in analitičnega pristopa smo dobili linearne limite, določene z zveznimi predpisi, ki so vse skupaj postavili malone na beraško palico. Čeprav se delež družbenih dejavnosti v narodnem dohodku bistveno zmanjšuje in je že zdrknil daleč po povprečje drugih držav, se glas o družbenih dejavnostih kot pogoltnem volku razširja še naprej. Zato ne preseneča ugotovitev prof. dr. Mladenoviča, ki je med drugim rekel: "Ja se sramim što sam profesor univerziteta, jer jedem radnički hleb, iako radim po dvanaest pa i šestnaest sati na dan." Kot delegat VŠSD sem bil tiho, ker me je bilo sram povedati, koliko zasluži učitelj naše šole.

Beseda je tekla tudi o porušenem sistemu vrednot. Dr. Marko Mladenovič je razmišljal takole: "Stvarem se daje prednost pred ljudmi. Imamo obvezno zavarovanje avtomobilov, ne pa otrok. Naše vrednostne prioritete so naslednje: 1. izvoz, 2. tovarne, 3. malo gospodarstvo, 4. poljedeljstvo, prav pa bi bilo: 1. otroci, 2. mladina, 3. družina, 4. solidarnost, 5. gospodarstvo...

Kljub družbenim opredelitvam o soodvisnosti proizvodnje in družbenih dejavnosti, v praksi še živi poenostavljena in primitivna shema o proizvodnji na eni in družbenih dejavnostih kot potrošnji na drugi strani. Sodobna družba pa je družba totalnih potreb, ki ne more živeti brez zdravstva, izobraževanja, kulture, socialnega varstva Problem je kako racionalno funkcionalno povezati obe področji dejavnosti.

Socialno delo bo moralo v bodoče preraščati iz izrazito kurativnega v preventivno dejavnost. Za to pa potrebujemo bolj izobražene kadre. Z višješolsko izobrazbo je socialni delavec že na samem začetku v neenakopravnem položaju z drugimi strokovnjaki. Zato se vprašanje visokošolskega študija postavlja kot nuja, ki izhaja in bo čedalje bolj izhajala iz zahtev poklica.

V Titogradu smo imeli tudi kratko srečanje predstavnikov šol za socialne delavce. Razmere na področju izobraževanja socialnih delavcev so v vsaki republici drugačne. Splošni trend je, da se opušča višješolski študij in se prehaja na visokošolskega. Sprejeto je stališče, da mora socialno delo ostati avtonomno, da interdisciplinarno združuje različna znanstvena področja, nikakor pa ne more biti privesek prava, sociologiji, psihologiji ali kateremu drugemu znanstvenemu področju. V Sloveniji bi se morali bolj odločno zavzeti za uresničitev visokošolskega študija socialnega dela, saj nas v drugih republikah že preHITEVAJO.

Tone Kikelj

KNJIŽNA OCENA

Thomas Gordon, Trening večje učinkovitosti za učitelje.

Priredil: Janez Bečaj, Svetovalni center, Ljubljana 1983.

Po naslovu knjižice, ki je ena od publikacij Svetovalnega centra za otroke mladostnike in starše v Ljubljani, bi sicer upravičeno sklepali, da ni namenjena socialnim delavcem in bi jo odložili, ne da bi jo dobro pregledali. Pa bi storili napako, kajti prav lahko bi služila kot priročnik za večjo učinkovitost socialnih delavcev - ne samo tistih, ki delajo z otroki in mladino ampak tudi tistih, ki delajo z odraslimi. Knjiga se namreč ukvarja z vprašanjem, kako vzpostaviti med učiteljem in učencem tak odnos, da bosta v njem učitelj in učenec lahko zadovoljila svoje potrebe upoštevajoč potrebe drugega. Predpostavka knjige je, da je učiteljeva učinkovitost odvisna od kvalitete odnosa med njim in njegovim učencem; da didaktična izurjenost sama po sebi ne vodi do dobrih učnih rezultatov, če ne temelji na poštenem in enakopravnem odnosu med učiteljem in učencem. To pa je tudi eno temeljnih načel socialnega dela. Tudi pri socialnem delu si lahko obetamo dobre rezultate le, če zna socialni delavec vzpostaviti s stranko primeren odnos. Kakšen naj bo ta odnos, kaj je njegovo bistvo in kako ga vzpostavimo, pa nam pove ta knjiga.

Knjiga je napisana kot priročnik ali spremno besedilo za udeležence tečajev z istim nazivom. Tudi tu, kot v mnogih podobnih primerih velja, da samo branje ne zadošča za to, da bi si pridobili ustrezno večino za vzpostavljanje plodnih medosebnih odnosov. Vsekakor pa lahko potem, ko smo prebrali to knjigo, sami pri sebi preskušamo tehnike, ki nam jih predlaga in tako postopoma vzpostavljamo vse boljše odnose z drugimi, ne da bi se nam bilo treba vključiti v poseben trening.

Dober odnos je za Gordona odnos, ki je odprt in v katerem je lahko vsak od partnerjev neposreden in pošten; v katerem je vsak prepričan, da ga drugi ceni; v katerem se oba zavedata vzajemne odvisnosti; odnos, ki omogoča vsakemu rast in razvoj ustvarjalnosti in individualnosti; odnos, v katerem nihče ne more zadovoljevati svojih potreb na račun drugega. Kako vzpostaviti tak odnos?

Izhodišče je najprej učiteljevo priznanje, da je samo človek, kate-
rega potrpežljivost, samoobvladovanje, pravičnost in doslednost in
kar je še takih idealnih lastnosti, imajo svoje meje; priznanje, da
ni idealen ampak realen človek z vsemi pomanjkljivostmi. To spreje-
manje samega sebe kot neidealnega je pogoj za to, da lahko sprejememo
tudi učenca ali drugega partnerja kot realnega človeka s posebnimi
potrebami. Potem pa pravi Gordon, da so pri delu z učitelji pogosto
opazili, da jim manjka pravega razumevanja za to, kaj se pravzaprav
dogaja ne le v odnosu učenec - učitelj ampak v medosebnih odnosih
nasploh. Zato ponudi preprosto pojmovno orodje za opis vsakokratne
situacije v medsebojnih odnosih z učiteljevega vidika. Gre za to,
da najprej ugotovimo, katera vedenja drugega so za nas sprejemljiva
in katera ne, pa tudi da se zavemo spremenljivosti teh svojih ocen,
kakor tudi, da vemo, kako se odzivajo učenci, kadar čutijo, da uči-
telj sprejema njihovo vedenje in kako, kadar čutijo, da ga ne spre-
jema.

Drugo zelo pomembno vprašanje, ki naj bi si ga zastavili v vsaki si-
tuaciji je, ali ima v situaciji kdo problem ali ne in kdo ga ima,
učitelj ali učenec; kdo je jezen in nerazpoložen, čigave potrebe in
interesi so ogroženi. Naš cilj je, da bi bilo čim več situacij, ko
nobeden od partnerjev ne bi imel problema, (kajti to so situacije, ko
se lahko posvetimo učenju), pot do tega pa vodi samo preko jasnega
spoznanja o tem, kdo ima problem. Neokdrit ali napačno prepoznani pro-
blem se ne more razrešiti, nerazrešen problem pa neprestano moti stva-
rno delo. Problem učencev pomaga učitelj rešiti s tem, da zavzame
sprejemajoče stališče to je, da učenca pozorno posluša. Gordon pose-
bno skrbno opiše tehniko aktivnega poslušanja kot dešifriranja čus-
tvenih stanj, ki jih učenec sporoča z besedami in nebesednimi zname-
nji, in kot tehniko sporočanja sprejemajočega stališča in razumevan-
ja. Aktivno poslušanje uporabimo lahko kot učinkovito tehniko ne samo
v individualnem pogovoru, ampak tudi v skupini, v razredu, na rodite-
ljskih sestankih in drugod.

Velik del knjige je posvečen obravnavanju konfliktov med učiteljem
in učencem. Tudi to vprašanje je obravnavano izredno jasno in kljub
nujnim poenostavitvam vendarle strokovno neoporečno. Gordon loči

dve vrsti konfliktov: konflikt med učenčevim vedenjem in učiteljevimi potrebami (ni omenjena tudi obratna možnost) in konflikt med vrednotami enega in drugega. Konflikt prve vrste se lahko rešuje na tri načine, po metodi I, metodi II ali metodi III, kot jih imenuje Gordon. Prvi dve metodi sta le dve različici pristopa "zmagati ali izgubiti": pri metodi I zmaga v konfliktu učitelj, učenec pa mora popustiti, pri metodi II pa zmaga učenec in je učitelj poražen. Podrobno so opisane posledice uporabe teh dveh metod in analizirana problem avtoritete učitelja.

Pri tem loči Gordon dva tipa avtoritete: strokovno, to je ugled, ki temelji na znanju, in avtoriteto, ki temelji na učiteljevi možnosti, da nagrajuje in kaznuje. Uporaba moči, to je možnosti nagrajevanja in kaznovanja, je za učence destruktivna, povzroča negativna čustva in izzove obrambne mehanizme, zmanjšuje učinkovitost učenja, zmanjšuje učiteljevo vplivanje na učenca in prikrajšuje učitelja za toploten in prijeten stik z učenci. Metodo II, pri kateri so zmagovalci učenci, učitelj pa poraženec, bodo učitelji seveda prej zavrnil kot neustrezno, čeprav ni nič bolj neustrezna kot metoda I.

Konflikti v medosebnih odnosih se za obe strani plodno razrešijo lahko le z metodo, kjer ni zmagovalca in poraženca, ampak postaneta obe sprti strani partnerja pri reševanju problema. V ospredje pride problem, ne konflikt, kar omogoča, da se ga lahko lotimo stvarno in razumno kot kake matematične naloge in ga rešimo s sodelovanjem obeh sprtih strani. Pogoje za to je odprta dvosmerna komunikacija, ki zahteva predvsem pri učitelju aktivno poslušanje, uporabljanje JAZ-sporočil in iskreno namero odpovedati se uporabi moči. Metodo III, ki bi jo lahko imenovali tudi metodo sodelovanja, se lahko s pridom uporablja v različnih situacijah v šoli in zunaj nje.

Konfliktov vrednot pa tudi s to metodo ni mogoče rešiti. Gordon naveda razloge za to kot tudi načine, kako se lotimo teh konfliktov. Med njimi je tudi ta, da se zamislimo nad svojim lastnim vrednostnim svetom in svojim vedenjem.

V sklepnih poglavjih obravnava knjiga načine izboljševanja šole kot ustanove in vplivanje na odnose med učitelji, učenci in starši.

Namenoma sem v tej oceni zgolj povzel vsebino knjige in poudaril tiste misli, ki so se mi zdele vredne poudarka, ne da bi skušal tehtati v knjigi izražena stališča, pojme in tehnike in iskati njihove pomanjkljivosti in meje. Kje so te pomanjkljivosti in kakšne so meje opisanih tehnik naj odkrije vsakdo sam v svoji praksi. Knjiga me je namreč navdušila. Nisem še srečal dela, ki bi tako pomembna vprašanja, o katerih se krešejo mnenja med vzgojitelji in drugimi, ki delajo z ljudmi na vseh ravneh, obravnavala tako preprosto, jasno, učinkovito, pa vendar teoretično utemeljeno in popolnoma stvarno. V tej knjigi ne najdemo zaklinjanj, pozivanja na višje vrednote in podobnega, kar ne tako redko srečamo v knjigah o vzgoji. Sledimo vseskozi popolnoma stvarnemu opisu: "Če storiš to, sledi to". Za metodo I npr. ne pravi Gordon, da je "avtoritativna" ali "represivna" ali "nedemokratična". Nesprotno, pove, kdaj je učinkovita. Predvsem pa pove, kakšne so njene posledice za odnose med učiteljem in učenci. Če hočeš te posledice, jo uporabi!

Naj še enkrat poudarim, da knjiga nikakor ni samo priročnik za učitelje ampak da bi jo moral poznati vsakdo, ki dela z ljudmi poklicno pa tudi vsi, ki bi radi ustvarili dobre odnose z drugimi, ki se z njimi srečujejo v vsakdanjem življenju. (Nisem videl, da bi knjigo prodajali v knjigarnah, pač pa jo je možno naročiti v Svetovalnem centru).

Blaž Mesec

IZ TUJIH REVIJ

POMOČ MATERAM TRPINČENIH OTROK V IZRAELU

Hamita Zimrim, Do Nothing but Do Something: the Effect of Human Contact with the Parents of Abusive Behaviour, British Journal of Social Work, 14, 1984, št. 5, str.475-485.

V Izraelu so se s problemi trpinčenih otrok začeli ukvarjati šele pred nekaj leti. Vendar se strokovnjaki na tem področju še vedno ukvarjajo s pravnimi in administrativnimi problemi, ki so jih drugod že razrešili. Ti nerazrešeni problemi so tudi vzrok za to, da trpinčeni otroci v Izraelu še niso zaščiteni. Med nerazrešene probleme sodijo:

1. ni jasnih zakonskih kriterijev glede primerov trpinčenih otrok,
2. preveč previdnosti pri odločanju, ali predati določene primere sodišču,
3. ni sankcij za strokovnjake (tudi zdravnike), ki ne prijavljajo sumljivih primerov trpinčenja otrok,
4. ni zadovoljivega sistema obravnave, ni ustreznih strokovnjakov in možnosti izobraževanja.

Posledica tega je, da mnoge otroke, ki so jih zdravili v bolnišnicah zaradi fizične zlorabe pošljejo domov, ne da bi uporabili kazenske sankcije in tako zaščitili otroka. Zaradi takšnega stanja se je Društvo za zaščito otrok v Izraelu odločilo, da izvede kratko raziskavo, katere namen je bil: pomagati otrokom, ki bi brez te raziskave ostali brez pomoči: proučiti možnosti obravnave v primerih, ko ni za to usposobljenih strokovnjakov. Glavni cilj študije pa je bil eksperimentalno proučiti, ali lahko le

človeški stik brez vnaprej določenega cilja obravnave ali tehnike privede do spremembe v vedenju mater trpinčenih otrok in kakšni so pri tem elementi obravnave.

Vzorec je zajel 40 mater (razdeljenih v eksperimentalno in kontrolno skupino) katerih otroci so bili hospitalizirani zaradi poškodb ob pretepanju. Da bi lahko proučevali spremembe vedenja teh mater, so zbrali nekatere podatke o vedenju mater pred eksperimentom. Te podatke so zbrali s pomočjo medicinske sestre v bolnici in socialne delavke. Stike z materami so vodile prostovoljke, ki so živele v istih soseskah kot matere in ki so izhajale iz podobnega socialnega okolja. Nobena od prostovoljk ni imela strokovne izobrazbe. Pred začetkom obravnave so jim povedali, da so ženske, ki jih bodo obiskovale, v stiski; mnoge so osamljene in potrebujejo prijateljsko družbo. Vloga prostovoljk je bila opredeljena kot vloga prijateljice in ne terapevtke. Matere so obiskovale tri mesece trikrat tedensko po tri ure. Ob obiskih so jim tudi delno pomagale pri gospodinjskih opravilih.

Pričakovali so, da se bo po intervenciji vedenje mater do otrok spremenilo. Spremembe v vedenju mater so merili takoj po posegu ter še enkrat 3 mesece kasneje. Rezultati so pokazali, da je poseg vsekakor imel vpliv na vedenje mater. V eksperimentalni skupini so vse razen ene matere spremenile vedenje, v kontrolni pa le ena. Odgovor na to bi lahko iskali v dejavnikih, ki so sestavni del vsakega človeškega stika. Matere so v intervjuju ob koncu poskusa navedle predvsem tri glavne vzroke: socialni nadzor, pozornost ter občutek razbremenitve, predvsem pri gospodinjskih opravilih.

Ob drugem merjenju tri mesece kasneje pa so bili rezultati povsem drugačni. Vse matere so zopet prevzele prejšnji vzorec vedenja, kar dovolj nazorno kaže, da socialni stik kot tak nima nobene terapevtske moči oz. da je učinkovit le toliko česa kolikor traja.

Vsakdo bi lahko trdil, da je terapija, katere učinek ne traja potem, ko je posega konec, nepotrebna in nekoristna. Avtorica prispevka pa meni, da socialni stik kot sredstvo obravnave kljub raznim omejitvam zasluži večjo pozornost. K temu jo navajajo različni razlogi, kljub temu, da učinki niso trajni.

1. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s problemi trpinčenih otrok vedo, kako zelo težko je spremeniti vedenje staršev. Tudi pri najbolj učinkovitih metodah, ki jih poznamo, uspeh ne presega 50 odstotkov. Zato lahko v primerih, ko nimamo drugih možnosti, uporabimo tudi to metodo, čeprav njen učinek ni trajen.
2. Drugi razlog, ki lahko opraviči uporabo socialnega stika, so nujni primeri. Dogaja se, da včasih ne moremo takoj oceniti, kakšna terapija je potrebna in kdo jo bo izvajal; otrok pa je v nevarnosti in potrebuje takojšnjo pomoč. V takšnih primerih lahko takoj pošljemo v družino ogroženega otroka osebo, ki naj bi vzpostavila stike s starši. Cilj tega posega je torej preprečiti nadaljnje trpinčenje otroka že pred samim terapevtskim posegom, ne da bi otroka odstranili iz družine.
3. Razlog, ki tudi opravičuje uporabo socialnega stika, je pomanjkanje oz. nedostopnost strokovnega osebja. Pri tem nam lahko pomagajo mnogi ljudje v skupnosti, ki so pripravljene sodelovati prostovoljno: člani raznih mladinskih organizacij ali upokojnenci. Ti nam lahko tudi pomagajo pri

odkrivanju takšnih rizičnih družin, oz. pri zagotavljanju strokovne pomoči tistim, ki jo resnično potrebujejo.

4. S finančnega vidika je takšna pomoč tudi zelo poceni. Če-tudi so prostovoljci za svoje delo delno nagrajeni, so stroški veliko nižji, kot če bi plačevali strokovnjake.
5. Neprofesionalna pomoč staršem trpinčenih otrok ima lahko poleg koristi za starše tudi zelo pozitiven vpliv na pro-stovoljce same, upokojence, mlade, ki potrebujejo konst-ruktivnih dejavnosti, gospodinje itd.

Lidijsa Kunič

SKUPNOSTNO DELO V "SOCIALNIH" STANOVANJSKIH NASELJIH

Gill Coffin, Finding Our Hidden Strenghts,
Social Work Today, 16,1984, št. 11, str. 16-18.

V članku so opisani uspehi in neuspehi skupnostne akcije v dveh predmestnih najemniških stanovanjskih naseljih v Birminghamu. "Neformalne mreže", "prostovoljno delo" so vse bolj pogosti izrazi, ki jih slišimo na področju socialnega dela. Vendar še ni povsem jasno, kako dejansko uresničiti cilje skupnostnega dela. Vse bolj jasno pa je, da akcije spodbujanja in razvijanja samopomoči zahtevajo veliko truda, zavzetosti in časa.

Nacionalna agencija za pomoč družinam (Family Service Unitis), ki deluje v 24 enotah v Angliji in na Škotskem, je leta 1978 ustanovila posebno enoto v severnem Birminghamu. Ta enota, katere delovanje naj bi trajalo 5 let, naj bi razvila skupnostne akcije v dveh depriviligiranih stanovanjskih naseljih. Po tem obdobju naj bi se akcije spontano nadaljevale. Ti naselji so izbrali predvsem zato, ker se tam pojavlja zelo veliko socialnih problemov. Obe naselji sta oddaljeni okrog 10 km od centra mesta, kjer v 2000 najemniških stanovanjih živi okrog 5000 prebivalcev. Stanovanja so v glavnem betonska, slabo izolirana, vlašna ter zelo slabo vzdrževana. Zaradi tega jih tudi zelo težko oddajajo; najemajo jih predvsem brezdomci, ki imajo na stanovanjskem področju najmanj izbire. Fluktuacija je v teh naseljih zelo visoka, letno se jih odseli okrog 20 odstotkov, vendar jih je 70 odstotkov izjavilo, da bi se odselili, če bi se lahko.

Socialne službe in razni uradi so najmanj 5 km daleč, avto in telefon pa imajo redki. Čeprav je populacija mlada, jih je skoraj polovica brezposelnih, veliko je tudi majh-

nih otrok do 5 leta starosti in ena tretjina družin so družine samohranilk oz. samohranilcev.

Glavni cilji te nove enote, ki so se odražali tudi v njenem v naprej omejenem času delovanja, so bili zgraditi skupnost in zasnovati lokalno nadzorovane vire, ki bodo preživelii delovanje same enote. Poseben poudarek je bil v tem, da se izognejo odvisnosti, da ne označujejo ljudi kot "probleme" ter se izognejo vsem poskusom "ožigosanja" teh ljudi. Na drugi strani pa je bil poudarek na razvijanju samopomoči, razvijanju možnosti, da bi ljudje prišli do novih spoznanj in izmenjavali stara, zmanjšali osamljenost z medsebojnim povezoivanjem ter povečali zaupanje v lastne zmožnosti.

Delovno osebje sestavlja 8 socialnih in skupnostnih delavcev, 2 delavca, ki vodita igralne skupine ter administrativno osebje. Službe, ki jih ta enota razvija sama ali v povezavi z drugimi, so: delo z družino, svetovalno in skupinsko delo. Vse skupaj pa naj bi zadovoljile potrebe po podpori, navetih, tovarištvu, raznih aktivnostih ter možnostih, da bi ljudje sami reševali probleme. Vsak socialni delavec je še posebej zadolžen za nekaj družin, ki potrebujejo intenzivno pomoč; večino problemov pa obravnavajo dnevno na sestankih, ki se jih lahko udeležijo vsi. Center je ves dan odprt za vse, v okviru tega pa delujejo še razne specializirane skupine: za varstvo otrok, ženski klub, klub mater z dojenčki, klub naedi si sam, literarni krožek ter skupini za plavanje in jogo. Imajo svoj center za brezposelne, svoj časopis ter organizacijo prireditel ob praznikih in počitnicah. Cilj spodbujanja samopomoči in razvijanja neodvisnosti je značilen za vse skupine.

Kljub določenim uspehom imajo delavci te enote veliko težav pri ohranjanju skupin. Razlogi za to so v veliki fluktusaciji prebivalstva, depresiji in raznih stresih ter apatiji, ki jo povzroča občutek nemoči.

Kako težavno je lahko delo ponazarja primer dela skupine za izboljšanje stanovanjskih razmer teh prebivalcev. Ta skupina je bila ustanovljena kot ena izmed prvih, saj so mnogi že zgodaj spoznali, da kot posamezniki ne morejo uspeli. Strokovni delavci so bili tudi prepričani, da bo ta skupina preživela delovanje same enote. Prvo javno zborovanje, ki so ga organizirali, je doživelo velik odziv in takoj so ustanovili odbor za razreševanje stanovanjskih problemov. Vendar je skupina predstavnikov ulic in blokov, ki naj bi zbirala podatke o problemih, delovala le nekaj mesecev; pod pritiskom dela je razpadla. Delavci in študentje enote so nato zelo intenzivno delali z najemniki iz določenih blokov in jih skušali prepričati, da bodo uspeli le s kolektivno akcijo.

Z velikimi napori in osebnimi stiki jim je uspelo sestaviti novo skupino. Nekateri člani so bili bivše stranke. Vendar tudi tej skupini kar naprej grozi menjava članstva zaradi preseljevanja, nesporazumov itd.

Čeprav je ta skupina imela določen uspeh, kadar je delovala kot zagovornik posameznih najemnikov, so bili njeni dosežki v kolektivni akciji dokaj skromni. Glavni cilji te skupine so bili: izboljšati vzdrževanje stanovanj, spremeniti politiko oddajanja stanovanj; doseči, da bi bila služba stanovanjskega odseka v samem naselju. Stanovanjski odsek je določeno pomoč obljubil, ostalo pa je vse po starem. Ta obljubljena pomoč je bil tudi edini uspeh te skupine.

Socialne službe in vsi uradi so najmanj 5 km daleč, avto in telefon pa imajo redki. Čeprav je populacija mlada, jih je skoraj polovica brezposelnih, veliko je tudi najb-

Strokovna skupina te enote je vse bolj prepričana, da bo brez boljših stanovanjskih razmer zelo težko uresničila tudi druge cilje. Težko je doseči občutek pripadnosti določeni skupnosti, če se velika večina želi odseliti. Skupini so podaljšali delovanje še za naslednjih 5 let, četudi se cilji, da bi se ta enota osamosvojila, zdijo še zelo daleč. Socialne spremembe ne morejo biti le domena socialnega dela samega, temveč tudi širših političnih in ekonomskih odločitev. Socialno delo vsekar lahko odigra pomembno vlogo pri preprečevanju razpada družin in izboljšanju življenja posameznika, ne more pa oživiti depresivnih in prikrajšanih skupnosti niti jih usposobiti, da bi si pomagale same.

Lidija Kunič

OBEREMENJENOST SVOJCEV, KI SKRBIJO ZA OVDOVELE

Ann Bowling, Caring for the Elderly Widowed - the Burden on Their Supporters, British Journal of Social Work, 14, 1984, št. 5, str. 435-355.

V članku so podani rezultati raziskave o tem, kako skrb za ostarele in vdovele starše vpliva na življenje njihovih ožjih družinskih članov. Študija je del nacionalne študije o vdovstvu in starosti v Veliki Britaniji. V ta del študije je zajetih 160 vdovcev, starih nad 65 let, in 343 vdov, starih nad 60 let, iz osmih okrožij. Intervjuvali so jih v povprečju 5 mesecev po smrti zakonca. Ob intervjuju so ugotovili, da je v tem času 15 vdovcev že umrlo, 19 jih je bilo preveč bolnih ali nesposobnih, da bi odgovarjali, 9 se jih je odselilo, 99 pa jih ni hotelo odgovarjati, ker je bilo zanje preboleče govoriti o smrti zakonca. Na splošno so bili vdovci (83 %) bolj pripravljeni odgovarjati kot vdove (70 %). V 213 primerih so tudi z njihovim privoljenjem intervjuvali osebo, ki je v tem času najbolj skrbela zanje.

Rezultati so pokazali, da so v 69 odstotkih otroci tisti, ki skrbijo za vdovele starše (od tega 46 % hčera in 23 % sinov). Ostalo tretjino predstavljajo drugi sorodniki (16 %), prijatelji in sosedi (14 %) ter formalne službe (1%). Polovica vseh, ki skrbijo za vdovele ostarele, je mlajša od 44 let, ostali so starejši. V nasprotju s predstavo, da za ostarele v glavnem skrbijo samske ženske, so rezultati pokazali, da je 79 odstotkov poročenih, večina ima otroke, mlajše od 20 let, polovica pa mlajše od 14 let. Poleg tega je bilo med svojci 46 odstotkov zaposlenih s polnim delovnim časom, od tega 86 odstotkov moških in 28 odstotkov žensk.

Ostarele vdovce so tudi prosili, naj imenujejo osebo, ki jo najbolj pogosto vidijo, ki jim nudi največjo tolažbo in praktično pomoč. V 86 % so bili to otroci, v glavnem hčere, ne glede na spol vdovca. Skoraj dve tretjini vdovcev in vdov živi s sorodniki, od tega 90 % z otroki, 70 % s hčerami.

Dobra polovica teh, ki so skrbeli za ostarele pravi, da je bolezen preminulega vplivala na njihovo življenje. Otroci vdovelih so to potrdili v več primerih (51 %) kot drugi sorodniki (41 %). V večini primerov so otroci obiskovali preminulega vsak dan. Rezultati so tudi pokazali, da je bolezen preminulega najbolj prizadela njihove hčere. Otroci preminulih so se v splošnem morali odpovedati različnim aktivnostim, kar je za mnoge imele tudi finančne posledice.

Breme skrbi se ne konča s smrtjo neozdravljivo bolnega zakonca. Čeprav morda zakonec preminulega ne potrebuje fizične nege, potrebuje psihično oporo, in to v času, ko so tudi ostali družinski člani prizadeti zaradi smrti. Ženske bolj pogosto obiskujejo vdovelo osebo v primerjavi z moškimi. Seveda sama pogostnost stikov še ne odraža tudi njihove kvalitete. Mnogi vdoveli (46 %) potrebujejo pomoč tudi pri gospodinjskih opravilih, osebni higieni in gibanju. V glavnem jim pri teh opravilih pomagajo sorodniki, sosedje in prijatelji ter delno tudi plačano osebje. Najbolj obremenjene so po smrti ženske, v 79 odstotkih hčere. Le-te se morajo po tem tudi mnogim stvarim odpovedati.

Ko so vprašali osebe, ki najbolj skrbijo za vdovele zakonce, če drugi preveč pričakujejo od njih, jih je 13 odstotkov odgovorilo pritrdilno, največkrat ta občutek

navdaja samske hčere. Po smrti enega od zakoncev vsa skrb v glavnem odpade na pokojnikovo družino, predvsem pa na ženske. Zato se odnosi teh žensk z zakonskim partnerjem velikokrat poslabšajo.

Nerealno je pričakovati, da bo ženska tudi v prihodnje lahko prevzela vso skrb za bolne in onemogle starše.

Med razloge v glavnem spadajo: večja mobilnost, manjša družina in manj otrok, zaposlenost žensk itd. Zato bo družba morala najti možnosti, da bo ženske vsaj delno razbremenila tega neplačanega dela, tako da bo vsaj del skrbni prevzela skupnost.

Lidija Kunič

vo ugostili, da je v tem času 15-20%...
je bilo preveč bolnih ali nesposobnih, da bi odgovarjali...
je bilo...
kot vdove...
vo igrač...
Rezultati...
ki...
let...
to...
na...
le...
na...
stotkov žensk.

STROKOVNO IZPOPOLNJEVANJE V VELIKI BRITANIJI

Stuart J. Riley, *New Techniques in Staff Training in Social Security Organisations: the British Experience.*

International Social Security Review, 37, 1984, št. 3, str. 289-299.

Članek prikazuje nekatere metode strokovnega izpopolnjevanja delavcev s področja socialnega varstva v Veliki Britaniji. Uspešno opravljanje delovnih nalog ni odvisno le od predhodne izobrazbe delavca, temveč tudi od nenehnega strokovnega izpopolnjevanja. Zaradi nenehne stiske s časom in zahtev po takoj opravljenem delu pa ostanejo potrebe po izpopolnjevanju mnogokrat v ozadju. To velja za vsako državno organizacijo, še posebej pa za področje zdravstvenega in socialnega varstva, kate-rega osebe je nenehno pred zahtevo, naj takoj pomaga ljudem, ki potrebujejo pomoč.

Za potrebe strokovnega izpopolnjevanja na področju zdravstvenega in socialnega varstva 60 tisočev delavcev v več kot 500 regionalnih in krajevnih uradih skrbi mreža 16 izobraževalnih centrov s 300 zaposlenimi učitelji s polnim delovnim časom. Poleg tega imajo bolj specializirani centri svoje lastne izobraževalne centre.

Večji del strokovnega izpopolnjevanja poteka na tradicionalen način, zleisti pri obravnavi celovitih strokovnih vsebin. Na področju socialnega varstva to pomeni predvsem usposabljanje za vodenje zahtevnejših postopkov. Od novih delavcev zahtevajo, da se seznanijo z zakonskimi določili in predpisi s področja socialnega

skrbstva in varstva, kakor tudi z zapletenimi postopki, ki zagotavljajo, da sistem učinkovito deluje. Preden novi delavec prevzame določene naloge in obveznosti, se mora vključiti v program izobraževanja, ki traja od 4-19 tednov. Izobraževanje zajema predsvanje v izobraževalnih centrih kakor tudi praktično delo na delovnem mestu. Določen del izobraževanja predvsem pisarniških delavcev poteka v obliki samoizobraževanja. Na osnovi določenega programa morajo delavci na svojem delovnem mestu izdelati določene naloge, ki jih nato preverjajo; kasneje pa se lahko vključijo v nadaljne izobraževanje.

Strokovno izobraževanje je potrebno tudi na področjih, kot so tehnike intervjuvanja, supervizijs in vodenje. Poleg tradicionalnih metod dela v obliki predavanj, razprav in igranja vlog, pa na tem področju igra vse pomembnejšo vlogo uporaba raznih video tehnik in mikro računalnika.

Video tehnike v raznih oblikah uporabljajo že več kot 13 let. Video so najprej uporabljali za snemanje in predvajanje posnetkov intervjujev, ki jih je učitelj najprej pred študenti prikazal v živo. Istočasno so osnovali ločeno enoto, ki je posnetke pripravljala vnaprej. Z izpopolnjevanjem tehnične opreme lahko sedaj ta enota posname veliko število video trakov za izobraževalne namene (metode intervjuvanja, supervizije itd.); ukvarja pa se tudi s snemanjem trakov bolj splošnega značaja o samem delovanju sektorja kot tudi s posnetki v komercialne namene.

Prednosti uporabe video kaset so predvsem v tem, da lahko na ta način študente seznanijo z različnimi situacijami,

ki bi jih sicer morali najprej odigrati v živo. Video tehnika omogoča tudi presnemavanje trakov kot tudi možnosti, da prikazovanje posnetka od določenem trenutku zaustavimo in študentje lahko razpravljajo o določenih problemih ali o možnostih razrešitve problema.

Vnaprej posneti trakovi imajo seveda tudi svoje slabosti, saj vseh možnih situacij nikakor ne morejo zajeti. Določeni podatki na traku lahko tudi zelo hitro zastarijo. Da bi premagali takšne probleme in razširili uporabo videa v izobraževalne namene, so opremili centra z zsprto krožno televizijo. Majhne studije s pritrjeno kontrolno kamero so povezali z prostori, kjer učitelj nadzira kamero in video recorder. Glavni namen uporabe te tehnike je, da omogočijo študentom, vaditi razne tehnike intervjuja pred kamero ločeno od drugih. Študent lahko poskusi zaigrati intervju, ali vadi določene vidike medosebnih odnosov, učitelj pa si beleži pomanjkljivosti ali nepravilnosti, o katerih kasneje razpravlja s študentom. Ko študentje premagajo strah pred kamero (nekateri je prav zelo strah), zelo cenijo to možnost za izboljšanje svojega izvajanja ob razpravi o napakah. O posnetku lahko razpravljajo s celo skupino študentov, če pa tega ne želijo, lahko samo z učiteljem. Uporaba te metode je izvedljiva v zelo majhnem prostoru.

V zadnjem času vse bolj uporabljajo mobilno kamero z monitorjem.

Pouk poteka v večjem razredu s skupino študentov. Študenti se zelo hitro privadijo na vso tehnično opremo, ki je za to potrebna, in mnogi imajo rajši snemanje v skupini kot posamezno pred fiksirano kamero. Tudi fizična prisotnost učitelja bolj pozitivno deluje na študenta. Mobilna kamera omogoča, da snemanje ustavimo in razprav-

ljamo ob določenih sekvencah ali pa celotno izvajanje posnamemo in šele nato sledi razprava. Pri tej metodi pa je bolje, če sodelujeta dva učitelja, eden skrbi za vsebino, drugi pa za snemanje.

V zadnjih 18 mesecih so v vse urade socialnega varstva v Veliki Britaniji uvedli mikro računalnike, s katerimi naj bi posodobili razna pisarniška opravila. V tem času so na področju usposabljanja kadrov za uporabo računalnikov prišli do določenih spoznanj glede samih metod takšnega izpopolnjevanja kot tudi uporabe mikroračunalnika v izobraževalne namene.

Uvajanja v uporabo mikroračunalnikov ne morejo izvajati le strokovnjaki s področja računalništva, temveč predvsem za to usposobljeni učitelji. Uporaba mikroračunalnika zahteva mnogo praktičnih izkušenj, ki jih kadri ne morejo pridobiti le na delovnem mestu, temveč predvsem v zato namenjenih centrih, kjer lahko študentje delajo tudi napake in se ne bojijo, da bi poškodovali opremo. Ugotovili so, da je najbolje, da za enim računalnikom vadiata 2 študenta, največ pa 6. Učilnice s 4-5 računalniki so povezane s centralo, kjer učitelji nadzirajo 6-10 študentov. Mnogi ljudje čutijo odpor do vsake nove tehnologije in tako tudi do uporabe računalnikov. Zato je treba pred začetkom praktičnih vaj na to računati in študentom s primernim splošnim delom uvajanja približati to področje dejavnosti.

Uporaba mikroračunalnika se je izkazala tudi kot zelo učinkovito učno pomagalo na področju samoizobraževanja kadrov. Ko osvojijo osnovne tehnike programiranja, lahko z uporabo računalnika svoje znanje testirajo na sa-

mem delovnem mestu. Učne pakete, zasnovane na osnovi uporabe mikroročunalnika, lažje distributirajo kot cele kupe knjig in delovnih zvezkov in zastarele diske je takoj možno zamenjati z novimi.

V zadnjem času tudi vodstveno osebje usposablja za uporabo računalnikov pri razreševanju bolj zahtevnih problemov odločanja. Študenti spoznajo ne le možne odgovore na vprašanja, temveč tudi procese, ki pripeljejo do določenih odgovorov.

Lidiya Kunič

17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...

SEZNAM DIPLOMSKIH NALOG, KI JIH JE KNJIŽNICA VŠSD
PREJELA V LETU 1983

1. Andolšek-Somrak Ana: Znaki socializiranosti predšolskih slušno prizadetih otrok : Primerjava otrok, ki žive pri starših in tistih, ki so v rejniški oskrbi. Ljubljana, 1977. -64 str.
2. Birman Zdenka: Aktiviranje krajanov za delo z otroci. Akcije v KS Urške Zatler in Sedmi september. Ljubljana, 1982. -49 str.
3. Bajić-Štancar Stanislava: Varstvo otrok iz nepopolnih družin. Analiza socialnih in drugih okoliščin nepopolnih družin otrok, ki so v varstvu v VVO Regancin Zorka-Ružka Zagorje ob Savi v letu 1982/83. Zagorje ob Savi, 1983. -43 str.
4. Blatnik Darinka: Socialno skrbstvo po "Slovcu" v letih 1940, 1941, 1943 in 1945. Ljubljana, 1981. -143 str.
5. Bočko Stanislav: Življenje v razredu v pripovedovanju učencev. Ljubljana, 1981. -63 str.
6. Bolarič Marko: Osebnostna zrelost in šolski uspeh pogojno oziroma redno vpisanih otrok v 1. razred osnovne šole. Ljubljana, 1978. -39 str.
7. Bregar Mojca & Sonja Ogulin: Življenje v razredu v pripovedovanju učencev na osnovni šoli dr. Vita Kraigherja. Ljubljana, 1983. -77 str.
8. Brenko Zagorka: Rejništvo v občini Ljubljana Moste Polje v letu 1980. Ljubljana, 1981. -66 str.
9. Cajnko Jasna: Življenjske razmere otrok v Zavodu za usposabljanje Janez Levec v Ljubljani. Oddelki za delovno usposabljanje v Jaršah. Maribor, 1983. -56 str.
10. Gizelj Milka: Življenjske razmere stanovalcev posavskih domov upokojencev v Krškem, Brežicah in Sevnici. Krško, 1982. -57 str.
11. Cokan Dragica: Socialni aspekti odsotnosti delavcev z dela zaradi bolniškega staleža v DO Lesna Slovenj Gradec TOZD TP Pameče. Slovenj Gradec, 1983. -57 str.
12. Colarič Breda & Andrej Golob: Socialna politika na Vrhniki in okolici v obdobju od 1940 do 1950 s posebnim povdarkom na socialno skrbstvo. Ljubljana, 1979. -112 str.

13. Čeh Vlasta & Neva Pirjevec: Vpliv socialne problematike Štepanjskega naselja na delo in življenje v osnovni šoli Karel Destovnik-Kajuh : (Izveščki iz seminarja grupne dinamike za delavce šole)
Ljubljana, 1979. -92 str.
14. Činč Danica: Socialna slika osnovne šole Daneta Šumenjaka-Mirana v Murski Soboti v šolskem letu 1978/79.
Ljubljana, 1980. -115 str.
15. Čukli Jelka: Informiranost delavca v DO glede na socialno ekonomski položaj.
Ljubljana, 1982. -33 str.
16. Dodič Erika & Damjana Lovrečič: Delovni in življenjski pogoji zaposlenih v delovni organizaciji "Plama" Podgrad s povdarkom premestitev na druga dela oziroma naloge iz zdravstvenih razlogov in alkoholizem.
Podgrad, 1983. -129 str.
17. Drk Milena & Milojka Komac & Helena Kosec: Skladišča Rdečega križa na območju Ljubljane.
Ljubljana, 1982. -67 str.
18. Ferenc Darja: Uspešnost usposabljanja in zaposlovanja invalidnih oseb po zakonu o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb v mariborski občini.
Ljubljana, 1983. -72 str.
19. Geč Marija: Problematika zaposlovanja delovnih invalidov v Emona - Kmetijski kombinat Ptuj.
Ljubljana, 1982. -49 str.
20. Gradišar Ciril: Vpliv alkoholizma na produktivnost dela v proizvodnih delovnih enotah delovne organizacije "Nova" Ljubljana.
Ljubljana, 1979. -38 str.
21. Grkinić Dušanka: Celodnevna osnovna šola na vasi.
V Ljubljani, 1983. -69 str.
22. Gumilar Vasja: Izobraževanje z vidika planiranja kadrov v Iskra TOZD TV Pržan.
Ljubljana, 1983. -52 str.
23. Harič Lidija: Analiza odsotnosti z dela zaradi bolezenskih in drugih vzrokov v DO Gorenje - Metalplast v letu 1982.
Ruše, 1983. -50 str.
24. Herman Jasna: Problemi gostinskih delavcev.
Ljubljana, 1983. -71 str.
25. Ignjatovič Milena: Romi v občini Ljubljana-Bežigrad.
Ljubljana, 1981. -52 str.

26. Janežič Helena & Marija Bergant: Družina s prizadetim članom.
Skofja Loka, 1983. -69 str.
27. Kamenšek Irena & Breda Lukman & Silvo Zupanc: Preživljanje prostega časa paraplegikov na podaljšani rehabilitaciji na morju in doma.
V Ljubljani, 1981. -145 str.
28. Kavčič Magda: Alkoholizem v občini Idrija.
Idrija, 1983. -51 str.
29. Kladnik Andreja: Socialni vidiki predšolske vzgoje.
Ljubljana, 1983. -57 str.
30. Kmetič Zdenka: Analiza skupine povratnikov v zaporu Maribor.
Maribor, 1982. -46 str.
31. Knez Saša & Darija Kuzmanič: Prostovoljno socialno preventivno in socialno terapevtsko delo z mladino v krajevni skupnosti : (Akcija taborniki v Stepanjskem naselju leto 1977/78).
Ljubljana, 1978. -100 str.
32. Knific Daniela: Življenjske razmere delavcev v samskem domu Aera TOZD tovarne celuloze in papirja Medvode.
Medvode, 1983. -50 str.
33. Kocjan Marjetka: Delovni invalidi v delovni organizaciji Belt Crnomelj.
Ljubljana, 1982. -89 str.
34. Kolar Irena: Udejstvovanje mladih v dejavnostih OOSZMS Zetale.
Ljubljana, 1981. -48 str.
35. Kolarič Damjan: Tabor v Ilirski Bistrici, 1981 - I. izmena.
Ljubljana, 1981. -95 str.
36. Kovač Zdenka: Problematika zdravljenja alkoholizma v občini Slovenske Konjice. Nekateri faktorji, ki vplivajo na neuspeh zdravljenja alkoholizma.
Ljubljana, 1976. -48 str.
37. Koželj Polona: Vpliv alkoholizma staršev na otroke.
Ljubljana, 1982. -46 str.
38. Križaj Bojan: Delo oddelka za delovno usposabljanje zmerno duševno prizadetih otrok pri osnovni šoli Helene Puhar in njihovo vključevanje v širše socialno okolje.
Ljubljana, 1983. -48 str.
39. Lebar Dušan: Življenjske razmere starejših občanov občine Brežice, ki žive v domu upokojencev v Brežicah, Krškem in Impoljci.
Brežice, 1983. -47 str.

40. Leskovic Marjeta: Potrebe po pomoči in negi na domu starejšim občanom v KS Stadion v Ljubljani.
Ljubljana, 1982. -49 str.
41. Lukas Zlata: Analiza stopnje resocializacije odpuščenih oskrbovancev Zavoda za duševno in živčno bolne Hratovec-Trate za obdobje 1976-1982 v Domu upokojencev Danice Vogrinc.
Maribor, 1983. -44 str.
42. Malnar Elica: Življenjske razmere mater v podjetju Iskra Commerce.
Ljubljana, 1976. -52 str.
43. Mavrič Zvezdana & Božidar Mavrič: Življenjske razmere v domu upokojencev Jožeta Primožica - Miklavža v Idriji in Spodnji Idriji ter organizacija in delovanje doma v letih 1979, 1980 in 1981.
V Ljubljani, 1983. -71 str.
44. Milek Polona & Vida Žerak: Socialno ekonomski položaj delavcev z najnižjim OD v DO Saturnus.
Ljubljana, 1983. -44 str.
45. Milojevič Zvonka: Socialno psihološki dejavniki pri načrtovanju družine.
Ljubljana, 1982. -59 str.
46. Mohorko Darja: Analiza socialnih razmer vedenjsko in osebnostno motenih otrok v VIŽ Veržej.
Ljubljana, 1983. -53 str.
47. Mrak Jožefa: Življenjski pogoji otrok, rojenih izven zakonske zveze. (Primerjava z otroci, rojenimi v zakonski zvezi).
Ljubljana, 1982. -56 str.
48. Nahtigal Zdenka: Problematika alkoholizma v občini Trebnje. Primerjava stanja v letih 1976 in 1982.
Trebnje, 1983. -64 str.
49. Najžar Anica: Starejši oskrbovanci v Domu počitka Lukavci in njihovo zadovoljstvo.
Ljutomer, 1983. -98 str.
50. Oblak Ivana: Delovni invalidi v delovni organizaciji Titovi zavodi Litostroj.
Ljubljana, 1983. -48 str.
51. Osrajnik Berta: Razvoj prostovoljnih dejavnosti v osnovni šoli Vuzenica.
Vuzenica, 1981. -73 str.

52. Pavlin Janja: Razvoj in socialno-ekonomske razmere otrok, ki obiskujejo osnovno šolo Lenčke Marzelove v Slovenjem Gradcu.
Slovenj Gradec, 1983. -62 str.
53. Pegam Anton: Stiki staršev z otroki po razvezi zakonske zveze.
Ljubljana, 1978. -47 str.
54. Pevec Ana: Analiza socialnih anamnez.
Ljubljana, 1983. -40 str.
55. Pirc Gabriijela: Izvendsko varstvo starejših občanov nad 65 let starosti v krajevni skupnosti Dravljje.
Ljubljana, 1981. -62 str.
56. Podboršek Sonja: Reševanje stanovanjske problematike delavcev v Ljubljanski banki - Gospodarski banki.
Ljubljana, 1983. -32 str.
57. Podgoršek Helena: Vzroki upadanja števila otrok v vzgojnovarstvenem zavodu Ptuj v krajevni skupnosti Cirkulane.
Ptuj, 1983.-53 str.
58. Postržin Irena: Delovni invalidi v DO Rudnik rjavega premoga Senovo.
Ljubljana, 1983. -89 str.
59. Požar Stanka: Skupina kot okvir in sredstvo prevzgojnega dela. (Opazovanje skupine mladoletnikov v prehodnem domu Trubarjeva 27, Maribor, jeseni 1977).
Maribor, 1978. -45 str.
60. Pučnik Majda: Socialne in ekonomske razmere otroštva v 19. stoletju.
Ljubljana, 1983. -43 str.
61. Repotočnik Borislava: Problematika preživnin za mladoletne osebe v občini Ravne na Koroškem.
Ravne, 1983. -52 str.
62. Robar-Višković Mladenka: Pravna i socijalna zaštita osoba stavljenih pod starateljstvo u općini Labin.
Koromačno, 1982.-61 str.
63. Ropret Mojca: Nekateri vidiki realizacije zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih s posebnim poudarkom na izvajanju spravnih poskusov.
Ljubljana, 1983. -56 str.
64. Rugelj Andreja: Raziskava o družinskih razmerah otrok osnovne šole Zapadno dolenskega odreda Mirna - oddelka s prilagojenim programom.
Ljubljana, 1982. -51 str.
59. Luber Dušan: Razvojne razmere starejših občanov občine Brežice, ki žive v domu upokojencev v Brežicah, Tržič in Izolci.
Brežice, 1983. -47 str.

65. Rupnik Krištof: Bolniški stalež v "Predilnici Litija" v letu 1982.
Litija, 1983. -41 str.
66. Senčar Konrad: Varstvo invalidnih oseb v SCV tovarne avtomobilov in motorjev Maribor.
Maribor, 1979. -45 str.
67. Servatzy Marija & Erika Stropnik: Pogoji za študij ob delu na VSSD študentov vpisanih 1979/80.
Maribor, 1983. -80 str.
68. Skerbiš Jožica: Življenjske razmere in učni uspeh učencev 7. a in 7.b razreda osnovne šole "Anica Cernej" Makole v šolskem letu 1977/78.
Makole, 1978. -45 str.
69. Skok Nada: Vpliv bivalnega okolja na učni uspeh učenk zdravstvene šole Juga Maribor.
Maribor, 1983. -37 str.
70. Slemnik Klara & Majda Sršen: Analiza kriterijev za sprejem otrok v vzgojno-varstvene organizacije.
Ljubljana, 1983. -47 str.
71. Solak Nebojša: Analiza dela socialnega delavca na osnovni šoli.
Ljubljana, 1982. -63 str.
72. Sukovič Milena: Pomen intenzivnega postpenalnega tretmana obsojenih oseb za uspešno vključitev v naravno okolje.
Novo mesto, 1983. -128 str.
73. Šauperl Dragica: Rejništvo v občini Lenart.
Ljubljana, 1982. -67 str.
74. Šenica-Zupančič Alenka: Odnos delovne organizacije "Novoles" do alkoholizma.
Ljubljana, 1982. -68 str.
75. Škof-Lipej Alenka: Prostovoljno delo v KS Stanežiče - Medno - Dvor.
Ljubljana, 1983. -45 str.
76. Štrubelj Martina: Življenjski stil invalidov v delovnem razmerju v delovno varstvenem zavodu Ponikve.
Ljubljana, 1983. -61 str.
77. Šuen Lidija: Gibanje bolniškega staleža v delovni organizaciji TVT Boris Kidrič - TOZD Toplovodni kotli.
Maribor, 1982. -81 str.

78. Teraž Terezija: Vključevanje absolventov osnovne šole "Ana Gale" v delo in izobraževanje. Sevnica, 1983. -41 str.
79. Toter Danica: Detekcija in rehabilitacija razvojno prizadetih otrok v občini Maribor. Maribor, 1983. -59 str.
80. Trstenjak Martina & Marjan Žvanut: Analiza kadrovske strukture negovalk in strežnic v domovih ostarelih v SR Sloveniji. Ljubljana, 1982. -46 str.
81. Turk Leonida: Rejništvo v občini Žalec v letu 1982. Ljubljana, 1983. -82 str.
82. Ulaga Mojca: Življenjske razmere oseb, ki prejemajo družbenodenarno pomoč v občini Hrastnik. Hrastnik, 1979. -54 str.
83. Ušeničnik Nataša: Dodelitev otrok ob razvezi zakonske zveze in njen vpliv na nadaljnji otrokov razvoj. Trbovlje, 1981. -55 str.
84. Vecej Marjeta: Vpliv socialnoekonomskega statusa na razvoj govora pri šolskih novincih. Ljubljana, 1982. -63 str.
85. Velikonja Roman: Prosti čas na osnovni šoli; ponudba šole in želje otrok. Ljubljana, 1982. -59 str.
86. Vidmar Nada: Predzakonsko svetovanje v občini Ribnica. Koblarji, 1983. -48 str.
87. Vogrinčič Marijana: Rejništvo slušno prizadetih otrok pri Centru za korekcijo sluha in govora v Mariboru. Maribor, 1982. -51 str.
88. Vorkapič Sonja: Povezanost in druženje stanovalcev. Ljubljana, 1983. -53 str.
89. Zanjkovič Jožica & Lidiya Godec: Socialno stanje družine pri razvrščenih otrocih v občini Ljutomer in Murska Sobota v letih 1977 - 1982. Murska Sobota, 1983. -47 str.
90. Zelko Milena: Priznanje očetovstva občinske skupnosti socialnega skrbstva Murska Sobota v letu 1979-1980. Murska Sobota, 1982. -43 str.
91. Zorko Marija: Prvi začetki delovanja Rdečega križa na Kranjskem. Blanca, 1981. -45 str.

POVEŠANI GLAVNO

92. Žekš Ana: Vzroki absentizma v TOZD Turizem in gostinstvo "Zvezda".
Ljubljana, 1983. -50 str.
93. Žvikart Anica: Življenjske razmere starostnikov v domu starejših občanov v Črnečah pri Dravogradu.
Slovenj Gradec, 1983. -75 str.

NAVODILO SODELAVCEM

78. Tatar Terenija: Vključevanje žensk v delo. ...
Sodelavce prosimo, naj svoje prispevke pošiljajo v dveh
izvodih na naslov Uredništvo Socialnega dela, Višja šola
za socialne delavce, šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana.

Obseg načelnih člankov, teoretičnih razprav in poročil o
raziskavah naj ne presega 15 tipkanih strani. Obseg osta-
lih prispevkov, to je poročil, vesti, ocen, prikazov idr.
naj ne presega 5 tipkanih strani, če ni drugače dogovorje-
no. Načelnim člankom priložite povzetek do 15 vrstic.

Vsako besedilo naj bo napisano z dvojnimi razmikom, to je
30 vrstic na stran, ker sicer ni mogoče besedila popravljati.

Opombe in navajanje virov: (1) V opombah podrobneje pojasnju-
jemo besedilo ter navajamo dodatne reference. Opombe potekajo
po zaporednih številkah, ki jih v besedilu pišemo za en razmik
nad besedo, na katero se nanašajo (npr. pomoč¹). Vsebino opomb
navedemo na koncu besedila pred seznamom literature. (2) Vire
navajamo tako, da med besedilom navedemo v oklepajih ime avtor-
ja, letnico izida dela, iz katerega je vzeta navedba, in stran
(npr. (Fromm, 1963, 21). Na koncu besedila dodamo seznam upo-
rabljene literature, urejen po abecedi priimkov in imen avtor-
jev.

Besedilu priložite na posebnem listu svoje osebne podatke isc.
ime in priimek, strokovni in znanstveni naslov, ustanovo, kjer
ste zaposleni in funkcijo, natančen domači naslov z navedbo ob-
čine, številko žiro računa oz. izjavo, da ga nimate.

91. Sarko Marija: Prvi začetki delovanja Biološke križe na
Erancjaku.
Blanca, 1981. -45 str.

POVZETKI ČLANKOV

D. Maver: Uživanje drog in narkomanija v Sloveniji; doseganji razvoj in pogled v prihodnost, Socialno delo, let. XXIII. 1984, št. 3-4, str. 136

Dostopni podatki o doseganju razvoju uživanja drog in toksikomanij so sicer nepopolni, vendar kažejo, da je v Sloveniji uživanje drog zlasti med mladimi od leta 1967 dalje postopno naraščalo, kljub temu pa ni preseglo kritične meje. Gre predvsem za uživanje mehkih drog, kot sta hašiš in marihuana, pri zasvojenjih pa prevladujejo analgetiki in politoksikomanije. Trenutni gospodarski položaj in upad življenjskega standarda sta tudi eden od razlogov, da se drage in nevarne droge (heroin, kokain) niso v večjem obsegu pojavile na našem tržišču. Po drugi strani pa glede na predvideni razvoj naše družbe od leta 2000 ugotavljamo nekatere dejavnike, ki ne dovoljujejo pretiranega optimizma. Ljudje bodo vse bolj pod pritiski stresa, to pa ob pomanjkanju drugačnih možnosti sprostitve lahko vodi v večje uživanje in večjo odvisnost od drog.

M. Vojnovič, Hanžek, V. Žerovnik: Planiranje socialnega razvoja v OZD, Socialno delo, let. XXIII. 1984, št. 3-4, str. 162

V članku avtorji najprej na kratko podajo temeljna teoretična-metodološka in družbenopolitična izhodišča, relevantna za pristopanje k družbenemu planiranju. Bralca na kratko spoznajo tudi z obstoječimi modeli planiranja v sodobni družbi ter z osnovnimi karakteristikami modela samoupravnega družbenega planiranja. Ob tem kritično ugotavljajo, da izdelava metodologije planiranja, ki bi bila ustrezna podlaga za politično dogovarjanje in sporazumevanje, še zdaleč ni strokovno učinkovito rešena naloga.

V poskusu razgraditve metodologije planiranja ter njene konkretizacije za potrebe priprave plana v OZD, dajejo avtorji poseben poudarek organizaciji planiranja kot dokaj širokemu in kompliciranemu urejanju razmerij med ljudmi, njihovimi nalogami, pravicami in obveznostmi ter vsebinski konceptualizaciji "socialnega" v kontekstu planiranja.

D. Mavov: Vrhovne dlog in namenovlje v Slovencijst:

dosedanj) razvoji in pogled v prihodnost. Socialna delotat.

KXIII. 1988, št. 3-4, str. 111

KRISTALINA OLIVOVAN

Dosledni podatak o dosedanjem razvoju vrhove vrhove in toziko

smenj so stari nepopolni, vendar kajzajo da so v Slovencijst ali

novi v slovenski vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

vani dlog razviti med mladostjo leta 1987 dalje postopno razviti

in v njih vključiti vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove vrhove

delo, ki jih razvija in pripravi kritično vrhove vrhove vrhove

V. Milošević: Možnosti za zagotavljanje ustreznih življenjskih pogojev v starosti, Socialno delo, let. XXIII, 1984, št. 3-4, str. 192

V analizi avtorica najprej obravnava staranje prebivalstva in družbene ukrepe za zagotavljanje ustreznih življenjskih pogojev v starosti, nato pa socialno varnost starejših v širšem smislu in sicer: zagotavljanje ekstistence (pokojninsko in invalidsko varstvo delavcev in kmetov ter družbene denarne pomoči), stanovanjske razmere, zdravstveno varstvo, socialno skrbstvo, izobraževanje ter kulturo, šport in rekreacijo. V posebnem poglavju prikazuje stanje na področju domskega varstva v naši republiki. Posebno pozornost posveča vprašanju samoupravnega položaja starih ljudi ter vlogi krajevnih skupnosti pri organizaciji različnih oblik dejavnosti za starejše.

Analiza opozarja na dejstvo, da je v sedanji situaciji ogrožena socialna varnost dobre polovice naših upokojencev, zato so na tem področju nujni učinkoviti ukrepi, predvsem je potrebno načrtno razvijati različne oblike pomoči in skrbi za starejše občane.

V analizi avtorica najprej obravnava stranske predpostavke in
družbene ukrepe za zagotavljanje ustreznih življenjskih pogo-
jev v starosti, nato pa socialno varnost starejših v širšem
smislu in sicer: zagotavljanje eksistencialne pomočninke in
invalidske varstvo delavcev in kmetov ter družbene denarne
pomoči, stanovanjske razmere, zdravstveno varstvo, socialno
kulturo, izobraževanje ter kulturo, šport in rekreacijo. V
posebnem poglavju prikazuje stanje na področju domačega var-
stva v naši republiki. Posebno pozornost poveča vprašanje za-
kupa in stanovanja starejših ljudi ter vloge krajevnih skupnos-
tne organizacije različnih oblik dejavnosti za starejše.
Analiza opozarja na dejstvo, da je v sedanjih okoliščinah
socialna varnost starejših pogojev naših upokojencev, zato bo
na tem področju najini učinkoviti ukrepi, predvsem je potrebno
različno razvijati različne oblike pomoči in skrb za starejše
občane.

